

Προσωρινό κατάλυμα-The Bricolage Hut

γενεαλογίες της καλύβας

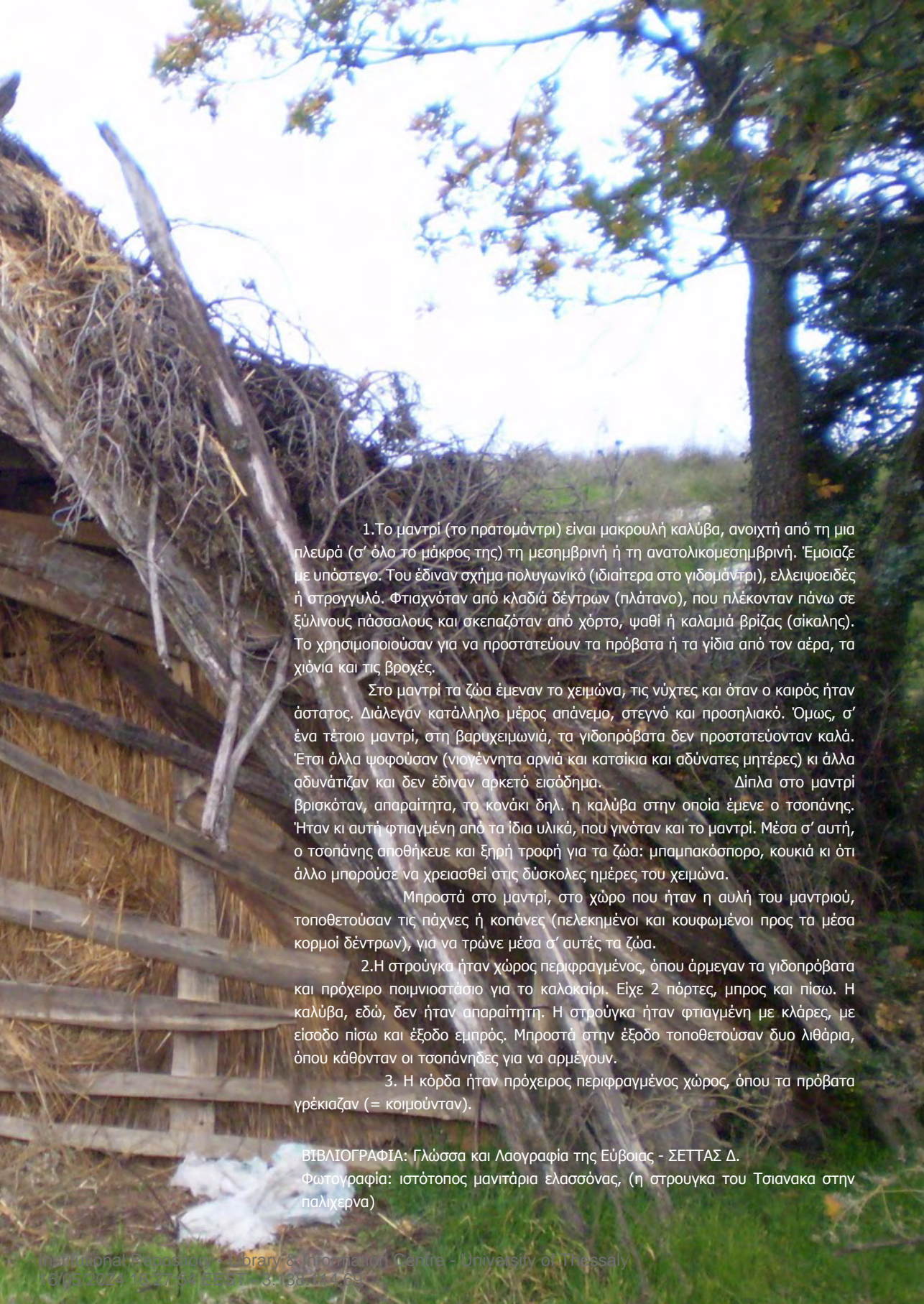
Διπλωματική Εργασία ΠΜΣ «Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός»

Οκτώβριος 2014

Φοιτήτρια: Μαρία Καρατσιώρη

Επιβλέπων καθηγητής: Γιώργος Τζιρτζιλάκης

1. Το μαντρί (το πρατομάντρι) είναι μακρουλή καλύβα, ανοιχτή από τη μια πλευρά (σ' όλο το μήκος της) τη μεσημβρινή ή τη ανατολικομεσημβρινή. Έμοιαζε με υπόστεγο. Του έδιναν σχήμα πολυγωνικό (ιδιαίτερα στο γιδομάντρι), ελλειψοειδές ή στρωγγυλό. Φτιαχνόταν από κλαδιά δέντρων (πλάτανο), που πλέκονταν πάνω σε ξύλινους πάσσαλους και σκεπαζόταν από χόρτο, ψαθί ή καλάμι βρίζας (σίκαλης). Το χρησιμοποιούσαν για να προστατεύουν τα πρόβατα ή τα γίδια από τον αέρα, τα χιόνια και τις βροχές.

Στο μαντρί τα ζώα έμεναν το χειμώνα, τις νύχτες και όταν ο καιρός ήταν άστατος. Διάλεγαν κατάλληλο μέρος απάνεμο, στεγνό και προσηλιακό. Όμως, σ' ένα τέτοιο μαντρί, στη βαρχειμωνιά, τα γιδοπρόβατα δεν προστατεύονταν καλά. Έτσι άλλα φορούσαν (νιογέννητα αρνιά και κατσικία και αδύνατες μητέρες) κι άλλα αδυνάτιζαν και δεν έδιναν αρκετό εισόδημα.

Δίπλα στο μαντρί βρισκόταν, απαραίτητα, το κονάκι δηλ. η καλύβα στην οποία έμενε ο τσοπάνης. Ήταν κι αυτή φτιαγμένη από τα ίδια υλικά, που γινόταν και το μαντρί. Μέσα σ' αυτή, ο τσοπάνης αποθήκευε και ξηρή τροφή για τα ζώα: μπαμπακόσπορο, κουκιά κι ότι άλλο μπορούσε να χρειασθεί στις δύσκολες ημέρες του χειμώνα.

Μπροστά στο μαντρί, στο χώρο που ήταν η αυλή του μαντριού, τοποθετούσαν τις πάχνες ή κοπάνες (πελεκημένοι και κουφωμένοι προς τα μέσα κορμοί δέντρων), για να τρώνε μέσα σ' αυτές τα ζώα.

2. Η στρουγκα ήταν χώρος περιφραγμένος, όπου άρμεγαν τα γιδοπρόβατα και πρόχειρο ποιμνιοστάσιο για το καλοκαίρι. Είχε 2 πόρτες, μπρος και πίσω. Η καλύβα, εδώ, δεν ήταν απαραίτητη. Η στρουγκα ήταν φτιαγμένη με κλάρες, με είσοδο πίσω και έξοδο εμπρός. Μπροστά στην έξοδο τοποθετούσαν δυο λιθάρια, όπου κάθονταν οι τσοπάνηδες για να αρμηγούν.

3. Η κόρδα ήταν πρόχειρος περιφραγμένος χώρος, όπου τα πρόβατα γρέκιαζαν (= κοιμούνταν).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Γλώσσα και Λαογραφία της Εύβοιας - ΣΕΤΤΑΣ Δ.

Φωτογραφία: Ιστότοπος μανιτάρια ελασσόνας, (η στρουγκα του Τσιανακα στην παλιχερνα)

Προσωρινό κατάλυμα-The Bricolage Hut

Μαρία Καρατσιώρη

Διπλωματική Μεταπτυχιακού

«Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός» Π.Θ.

Οκτώβριος 2014

Περίληψη

Η καλύβα αποτελεί το βασικό πυρήνα έμπνευσης της παρούσας εργασίας. Ιδιαίτερα στη Θεσσαλία που είναι και ο τόπος καταγωγής μου, υπάρχει ένα ιστορικό βάθος που ξεκινά από τους προϊστορικούς οικισμούς στις Σαρακατσάνικες καλύβες μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Η μελέτη του Βιβλίου «Σαρακατσάνοι» της Αγγελικής Χατζημιχάλη αποτέλεσε σημαντικό ερέθισμα για την εξέλιξη αυτή της πρωταρχικής ιδέας.

Οι Σαρακατσάνικες δομές βασίζονται σε δύο τύπους καλυβιών το ορθό και το διπλό καλύβι, τις μεταβατικές τους μορφές ή και τις παραλλαγές τους και δεν απέχουν μορφολογικά από τα πρώτα κτίσματα της αρχαιότητας ή την πρωτόγονη καλύβα. Κατασκευάζονται με ξύλινο βεργόπλεχτο σκελετό και η πλήρωση γίνεται με χορτάρια της εκάστοτε περιοχής και εποχής σε δεμάτια.

Προσεγγίζοντας στο παρόν το Σαρακατσάνικο καλύβι συλλέγω τα υλικά μου από τα υπολείμματα του αστικού περιβάλλοντος αντί για το δάσος, τα συναρμολογώ και τα επανασυνθέτω δημιουργώντας μία δομή. Αυτή η δομή είναι το Προσωρινό κατάλυμα (The Bricolage Hut) μία μακέτα-καλύβα σε κλίμακα 1:1.

Η εργασία αποτελεί μια πειραματική προσέγγιση του bricolage και της καλύβας. Ο επιτελεστικός (performative) χαρακτήρας της και η επιτόπια επαφή με τα υλικά εκφράζουν έναν εναλλακτικό τρόπο δόμησης, αυτόν της αυτοκατασκευής ή ανώνυμης αρχιτεκτονικής.

Temporary Lodging-The Bricolage Hut

Maria Karatsiori

Postgraduate Diploma

"Architectural Design" UTH

October 2014

Summary

The hut is the core inspiration of this project. Particularly in Thessaly, which is the place of my origin, there is a deep history that starts from prehistoric settlements, to Sarakatsans huts till modern times. The study of the Book "Sarakatsans" by Angeliki Hatzimichali was an important stimulus for the development of **the project's** concept.

The Sarakatsan structures are based on two types of huts, erect and double hut and their transitional forms or variations. They are not morphologically different from the first buildings of antiquity or the primitive hut. They are manufactured by wooden frame and filling is made in bundles with herbs of the area and time.

Approaching the Sarakatsani hut at present time, I collect my materials from the remains of the urban environment instead of the forest, I assemble and reconfigure them in order to create a structure. This structure is the Temporary Lodging (The Bricolage Hut) a model-hut on a scale of 1: 1.

The work is an experimental approach to bricolage and the hut. The performative character of the project as well as the contact with the materials, express an alternative method of construction, or that of anonymous architecture.

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγή.....	7
B.Bricolage-Αρχιτεκτονική Χωρίς Αρχιτέκτονες	
α.Bricolage.....	9
β.Αρχιτεκτονική χωρίς Αρχιτέκτονες.....	17
γ.Το κίνημα της αντικουλτούρας.....	22
Γ. Η πρωτόγονη καλύβα και η ιστορία της καλύβας.....	27
α.Η πρωτόγονη καλύβα.....	29
β.Η ιστορία της καλύβας.....	33
γ.Η καλύβα της Καραϊβικής.....	37
δ.Η καλύβα του Thoreau.....	39
ε.Η μοντέρνα καλύβα.....	41
Δ.Οι καλύβες της Θεσσαλίας.....	46
α.Οι καλύβες των Σαρακατσάνων.....	49
β.Οι καλύβες του Αγιοκάμπου.....	53
γ.Οι καλύβες των ψαράδων στην Κάρλα.....	54
δ.Οι καλύβες των πόλεων.....	57
Ε. Έρευνα και φωτογραφική τεκμηρίωση στη Θεσσαλία.....	62
Z. The bricolage Hut (Non plan project).....	75
Η. Επίλογος.....	85
Βιβλιογραφία.....	95
Παράρτημα.....	100

Αναπαράσταση του λιμναίου οικισμού της λίμνης της Καστοριάς

A - Εισαγωγή

Η εργασία εξετάζει την αρχέγονη ανάγκη του καταλύματος και του καταφυγίου και τους μετασχηματισμούς τους από τις πρωτόγονες μέχρι τις σύγχρονες κοινωνίες. Το κατάλυμα, ως ένας τόπος προσωρινής υποδοχής και στάσης, συνιστά το ενδιαίτημα του περιπλανώμενου. Η αμεσότητα που απαιτεί η ανάγκη της επιβίωσης καθιστά τα πρόχειτα, αυτοσχέδια καταλύματα ως παραδείγματα μελέτης της πρωτόγονης ανάγκης του ανθρώπου για κατοίκηση.

Η λογική upcycling-recycling υπό την οποία υλοποιούνται αυτές οι κατασκευές (από τις καλύβες των Σαρακατσάνων μέχρι τα καταλύματα των αστέγων) συνάδουν με τη λογική αυτοκατασκευής από το χρήστη, που υιοθετεί πρακτικές του Bricoleur. Ο χρήστης συλλέγει υλικά από το περιβάλλον, αστικά και βιομηχανικά περισσεύματα και τα συνδυάζει με ευρηματικότητα έτσι ώστε να καλύψει τις εκάστοτε ανάγκες, συνήθως χωρίς κάποιο προγραμματισμό και χωρίς κόστος.

Εδώ θα διερευνηθεί αρχικά η έννοια του μάστορα και του τεχνίτη, έπειτα η έννοια της καλύβας και του καταλύματος και οι δυνατότητες ανασχεδιασμού μέσω μιας απρογραμμάτιστης διαδικασίας (Non plan project). Σκοπός δεν είναι η πρόταση μιας μεθόδου κατασκευής αλλά η μελέτη μιας υφιστάμενης μεθόδου που συνυπάρχει παράλληλα με τις συμβατικές κατασκευές. Ως τόπος έρευνας έχει επιλεγεί η Θεσσαλία λόγω της πυκνότητας τέτοιου είδους κατασκευών καθώς και λόγω της προϊστορίας της, μιας και λόγω της γεωμορφολογίας και των καιρικών συνθηκών που συνεπάγονταν αυτής, ευδοκίμησαν οι μετακινήσεις και ο νομαδισμός.

Καλύβα στη Γαύδο

B - Bricolage - αρχιτεκτονική χωρίς αρχιτέκτονες

α - Bricolage

Αρχικά αναλύεται η μέθοδος κατασκευής με πρόχειρα υλικά, με ρακοσυλλογή ή/και συναρμολόγηση, το bricolage. Στην πρώτη του χρήση το ρήμα bricoleur χρησιμοποιείται για τα παιχνίδια με μπάλα, το μπιλιάρδο, το κυνήγι και την ιππασία, αλλά πάντοτε για να δηλώσει μια απροσδόκητη κίνηση: της μπάλας που αναπηδά, του σκύλου που χάνει το δρόμο, του αλόγου που απομακρύνεται από την ευθεία για να αποφύγει ένα εμπόδιο. Στις μέρες μας, bricoleur (από το γαλλικό ρήμα 'bricoler', που σημαίνει μαστορεύω) λέγεται αυτός που εργάζεται με τα χέρια του, χρησιμοποιώντας μέσα που αποκλίνουν ως προς τα μέσα του ανθρώπου της τέχνης.¹

Το bricolage συνδέεται εννοιολογικά τόσο με την αστάθεια όσο και με την σκόπιμη χειροτεχνία, όπως φαίνεται και από τις μεταφορικές υποδηλώσεις της λέξης 'bricole' στα γαλλικά: έμμεσο χτύπημα, απάτη, πονηριά ή κάτι ασταθές. Ενώ το bricolage είναι μια δημιουργική διαδικασία, οι γλωσσικές ρίζες της σε σχέση με την αλλαγή και την καταστροφή, τονίζουν ότι τα υλικά πρέπει να μεταλλαχθούν προκειμένου να σχηματίσουν κάτι νέο: ο 'Bricoleur' προέρχεται και από την ιταλική λέξη bricola, που σημαίνει καταπέλτης². Και οι δύο ερμηνείες, 'μαστορεύω' και 'σπάζω' περιγράφουν τη διαδικασία της πειραματικής μεταβολής μέσα από μια σειρά υλικών - ο bricoleur διασπά και επαναχρησιμοποιεί τα υλικά, ώστε πλέον να μην εξυπηρετούν τους παραδοσιακούς ή ιστορικούς σκοπούς τους.

Ο **Levi Strauss**, που ιδιοποιείται τη λέξη bricolage, διαχωρίζει την «πρώτη» επιστήμη (τον μάστορα) από την επιστήμη (τον μηχανικό). Ο μηχανικός εργάζεται με σχέδια και όργανα μέτρησης σε αντίθεση με το μάστορα, ο οποίος συναρμολογεί τις κατασκευές του με ό,τι βρει πρόχειρο, υλικά συνήθως μεταχειρισμένα ή παλιά. Αυτός που μαστορεύει, μπορεί να

1 Άγρια Σκέψη, Levi Strauss, σημειώσεις, σελ.372

2 Laventure D. Bricolage. International Collaborative Dictionary of Communications [URL: <http://mediaresearchhub.ssrc.org/icdc-content-folder/bricolage/>]

Φωτογραφία του Claude Lévi-Strauss από την αποστολή στο χωριό Nalike, 1935-39

Φωτογραφία του Claude Lévi-Strauss, Nambikwara. , Saudades do Brasil: 119

εκτελέσει ένα μεγάλο αριθμό και διαφορετικού είδους έργων, που η κατασκευή τους δεν εξαρτάται από τις πρώτες ύλες και τα σύνεργα που διαθέτει, αλλά είναι το τυχαίο αποτέλεσμα όλων των ευκαιριών που παρουσιάστηκαν για την ανανέωση ή τον εμπλουτισμό του αποθέματός του. Το σύνολο των μέσων που διαθέτει, δε μπορεί να οριστεί σε ένα σχέδιο, όπως στο μηχανικό αλλά ουσιαστικά υπάρχουν τόσα σχέδια όσα και εργαλεία. Το μυαλό του μάστορα πλησιάζει τη λογική της μαθηματικής συνάρτησης, χρησιμοποιεί συγχρόνως πολλούς κώδικες και συνδυάζει πληροφορίες. Ο μεν τεχνικός λειτουργεί μέσω εννοιών και ο μάστορας μέσω σημείων. Ο bricoleur πρέπει να δημιουργήσει (make do) με οτιδήποτε υπάρχει στα χέρια του, επιλέγοντας από ένα πεπερασμένο σύνολο εργαλείων και υλικών, τα οποία 'δεν έχουν καμία σχέση με το τρέχον έργο, ή οποιοδήποτε συγκεκριμένο έργο', σε αντίθεση με το προφίλ του 'τεχνικού', ο οποίος διαθέτει όλες τις πρώτες ύλες και τα εργαλεία που σχεδιάστηκαν για αυτούς τους σκοπούς³.

Ο **Jacques Derrida**⁴ αναφέρει πως το δίπολο φύση/νόμος ή φύση/τέχνη ανήκει σε μια μακρά φιλοσοφική ιστορική αλυσίδα. Αυτή η αντίθεση έχει πια παρά μόνο μεθοδολογική αξία, διότι στην πραγματικότητα τα όρια της είναι πολύ δυσδιάκριτα. Σύμφωνα με το Derrida, το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Levi Strauss με τον τεχνίτη και τον μάστορα, εάν ερμηνευθεί κατά γράμμα και με αναφορά στη γλώσσα, τότε προκύπτει πως οποιοσδήποτε δανεισμός ή αναφορά από κάτι παραπλήσιο ή κατεστραμμένο είναι μια πράξη bricoleur. Αυτόματα, ο μηχανικός του Levi Strauss μετατρέπεται σε κάποιον ο οποίος είναι σε θέση να κατασκευάσει τη γλώσσα του, το συντακτικό του και το λεξικό του, δηλαδή γίνεται μύθος - ένα υποκείμενο το οποίο είναι πλήρως αυτοδημιούργητο, μια θεολογική οντότητα, μια μυθική ποιητική ύπαρξη, που έχει παραχθεί από τον bricoleur.

Σε συνάφεια με τη διάκριση μάστορα-τεχνικού, αξίζει να αναφερθούμε στην **Hannah Arendt**, που κάνει επίσης μια διάκριση ανάμεσα στην έννοια του animal laborens (εργαζόμενο ζώο) και στον homo faber(άνθρωπο

3 Koetter Fred, Rowe Collin (1993) Collage City, The MIT Press, Cambridge, σελ. 102

4 "Structure, Sign, and Play in the Discourse of the Human Sciences" Jacques Derrida, Writing and Difference, trans. Alan Bass. London: Routledge, pp 278-294

12 . Bricolage

Très Riches Heures du Duc de Berry, 1412-1416

κατασκευαστή), δημιουργώντας καταρχήν δύο απλουστευμένες εικόνες ανθρώπινης κατάστασης εν ώρα εργασίας, μιας και η φιλόσοφος αποκλείει οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα όπως την απόλαυση, το παιχνίδι και την κουλτούρα. Το *animal laborens* είναι, όπως υπονοεί η ονομασία του, ένας άνθρωπος που εκτελεί εντολές, καταδικασμένος στη ρουτίνα. Η Arendt εμπλούτισε αυτή την εικόνα σκεπτόμενη έναν άνθρωπο απορροφημένο στο καθήκον που δεν συμπεριλαμβάνει τον κόσμο και την ηθική⁵. Το *animal laborens*, επιχειρώντας να θέσει το στιδήποτε σε λειτουργία, δε τον ενδιαφέρει τίποτε άλλο και αντιλαμβάνεται την εργασία ως αυτοσκοπό. Από την άλλη, η λατινική έκφραση *homo faber* σημαίνει απλώς «άνθρωπος ως κατασκευαστής»⁶. Η Arendt εφήρμοσε αυτόν τον όρο στην πολιτική, όπου ο *homo faber* είναι ο κριτής της υλικής εργασίας και πρακτικής και όχι συνάδελφος του *animal laborens* αλλά ανώτερός του.

Ο **Richard Sennett**⁷ διερευνά ιδιαίτερα τις πρακτικές του τεχνίτη. Εστιάζει στη βαθιά σύνδεση του χεριού με το μυαλό, της πρακτικής με τη σκέψη. Σύμφωνα με το Richard Sennett, η εργασία του τεχνίτη υπονοεί πιθανόν ένα τρόπο ζωής που έσβησε με την έλευση της βιομηχανικής εποχής, αλλά όπως αναφέρει, αυτό δεν ισχύει. Θεωρεί πως η εργασία του τεχνίτη είναι μια βασική και ανθεκτική στον χρόνο ανθρώπινη ενόρμηση και πως η επιθυμία να εκτελέσουμε σωστά μια εργασία λειτουργεί ως αυτοσκοπός. Η εργασία του τεχνίτη είναι πολύ ευρύτερη από την ειδικευμένη χειρωνακτική εργασία, εστιάζεται σε αντικειμενικούς γνώμονες, στο πράγμα αυτό καθ' εαυτό.⁸

Ο **John Ruskin**⁹ από την άλλη μεριά παρέχει επτά οδηγούς έμπνευσης στον αναστατωμένο τεχνίτη και για όποιον εργάζεται αδιαμεσολάβητα με

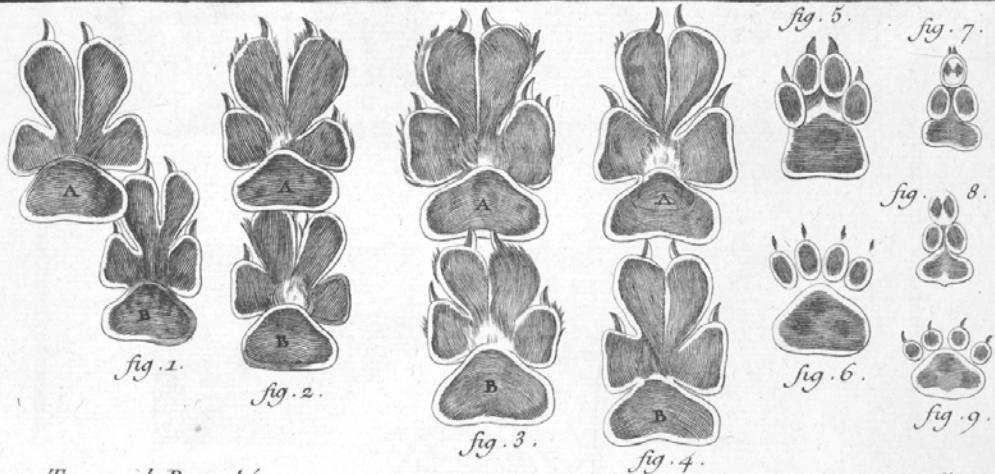
5 Εδώ χρησιμοποιείται ως παράδειγμα ο Οπενχαιμερ με την κατασκευή της πρώτης ατομικής βόμβας.

6 Η έκφραση συναντάται σε αναγεννησιακά κείμενα για τη φιλοσοφία και τις καλές τέχνες.

7 Richard Sennet, *Ο τεχνίτης*, Εκδόσεις Νησίδες, 2011

8 Για τη δουλειά του τεχνίτη ο Γερμανός χρησιμοποιεί τη λέξη *Handwerk*, ο Γάλλος τη λέξη *artisanal*. Η αγγλική μπορεί να είναι πιο περιεκτική, όπως στον όρο *statercraft*.

9 John Ruskin, *The Seven Lamps of Architecture*, 1849, London, G. Routledge and Sons 1901

Ton pour le Raproché. *Ton quand le Cerf est à l'eau.*

Quand le Cerf sort de l'eau.

Ton pour la Retraite prise.

Ton pour le Hallaby.

Ton pour la Retraite manquée. *Ton p' la Retraite en Fanfare.*

Fanfare.

Encyclopédie de Diderot et d'Alembert, το κυνήγι του λύκου

Goussier Del.

Bonard Peccé

υλικά πράγματα.

- Ο φανός της θυσίας, με τον οποίο ο Ruskin εννοεί την αφοσίωση του να κάνουμε κάτι σωστά
- Ο φανός της αλήθειας, εννοείται ο εναγκαλισμός της δυσκολίας, της αντίστασης της αμφισημαντότητας
- Ο φανός της ισχύος, της μετριασμένης ισχύος που καθοδηγείται από άλλους κανόνες και όχι από την τυφλή βούληση
- Ο φανός της ομορφιάς, η οποία για τον Ruskin ανευρίσκεται στη λεπτομέρεια, ομορφιά λόγου χάρη ειδικότερα στις διαστάσεις του χεριού παρά στο γενικό σχέδιο
- Ο φανός της ζωής, όπου η ζωή εξισώνεται με αγώνα και ενεργητικότητα, και ο θάνατος με θανάσιμη τελειότητα
- Ο φανός της μνήμης, η καθοδήγηση της εποχής προ κυριαρχίας μηχανών
- Ο φανός της υπακοής, που συνίσταται στην υπακοή, στο παράδειγμα που θέτει η πρακτική ενός μάστορα και όχι τα επιμέρους έργα του.

Ο **Edgar Zilsel** κάνει επίσης ένα διαχωρισμό ανάμεσα στην τέχνη του μυαλού και του χεριού. Στο κεφάλαιο «Οι ρίζες της επιστήμης»¹⁰ αναφέρει πως την περίοδο του 1300-1600 κυριαρχεί η ανθρωποκεντρική λογική και η θεολογία ενώ ο λόγος και η ομιλία αποτελούν κριτήρια κοινωνικής αναγνώρισης. Οι ανθρωπιστές και τα πανεπιστήμια αγνοούν τις κατώτερες τάξεις που ασκούν χειρωνακτική εργασία και διαχωρίζουν τις εργασίες σε λογική και μηχανική τέχνη (*liberan and mechanical art*). Οι εφευρέτες, οι εξερευνητές και οι χειρωνακτές, στους οποίους αποδίδεται η κουλτούρα της Αναγέννησης αποτελούν ψιλά γράμματα της ιστορίας. Ο Zilsel αναφέρεται στους καλλιτέχνες μηχανικούς και τις συντεχνίες. Υποστηρίζει πως η επιστήμη αποτελείται από δύο τομείς: τους *liberati* που εκπαιδεύονται σε πανεπιστήμια και τους πληβείους εργάτες που εκπαιδεύονται μέσω του πειράματος και της παρατήρησης.

10 The Social origins of Modern Science, Edgar Zilsel (1891-1944), Klower Academic Publishers

Marrakesh, Morocco, Bernard Rudofsky(τετράγωνες κατοικίες με εσωτερική αυλή)

β-Αρχιτεκτονική χωρίς Αρχιτέκτονες

Η έννοια του τεχνίτη-σχεδιαστή και του μάστορα-κατασκευαστή έχει απασχολήσει και τους πιο σύγχρονους αρχιτέκτονες και φιλοσόφους, μεταξύ άλλων τον **Bernard Rudofsky**¹¹, ο οποίος δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην αυτοκατασκευή και τη δημιουργία της κατοικίας από το χρήστη. Το 1964 ο Bernard Rudofsky διοργανώνει μια έκθεση στο μουσείο μοντέρνας τέχνης με τίτλο «Αρχιτεκτονική χωρίς αρχιτέκτονες», όπου παρουσιάζει την ανώνυμη αρχιτεκτονική. Υποστηρίζει πως η αρχιτεκτονική ιστορία, όπως έχει διατυπωθεί από το δυτικό κόσμο, εστιάζει το ενδιαφέρον στην επίσημη αρχιτεκτονική των μνημείων και των ναών, ενώ αδιαφορεί για την απλή κατοικία. Η «Αρχιτεκτονική χωρίς αρχιτέκτονες» μας εισάγει στη μη διάσημη αρχιτεκτονική, την ως αποκαλούμενη ανώνυμη, αυθόρμητη, αυτόχθονη, χωρική¹².

Η επιστημονική έρευνα που αναζητά τις ρίζες της αρχιτεκτονικής οδηγείται στο ζωικό βασίλειο. Στη συνέχεια η φύση με τις έντονες μεταβολές της, δημιούργησε τα πρώτα καταφύγια του ανθρώπου, τις σπηλιές. Σύμφωνα με το Rudofsky η πρωτόγονη αρχιτεκτονική(εξωτική) αποτελεί δημιούργημα μιας αυθόρμητης και συνεχιζόμενης δραστηριότητας ατόμων με κοινή κληρονομιά, που δρούσαν σε μια κοινότητα εμπειριών. Είναι το αποτέλεσμα μιας ορθής επιλογής στην αντιμετώπιση πρακτικών προβλημάτων.

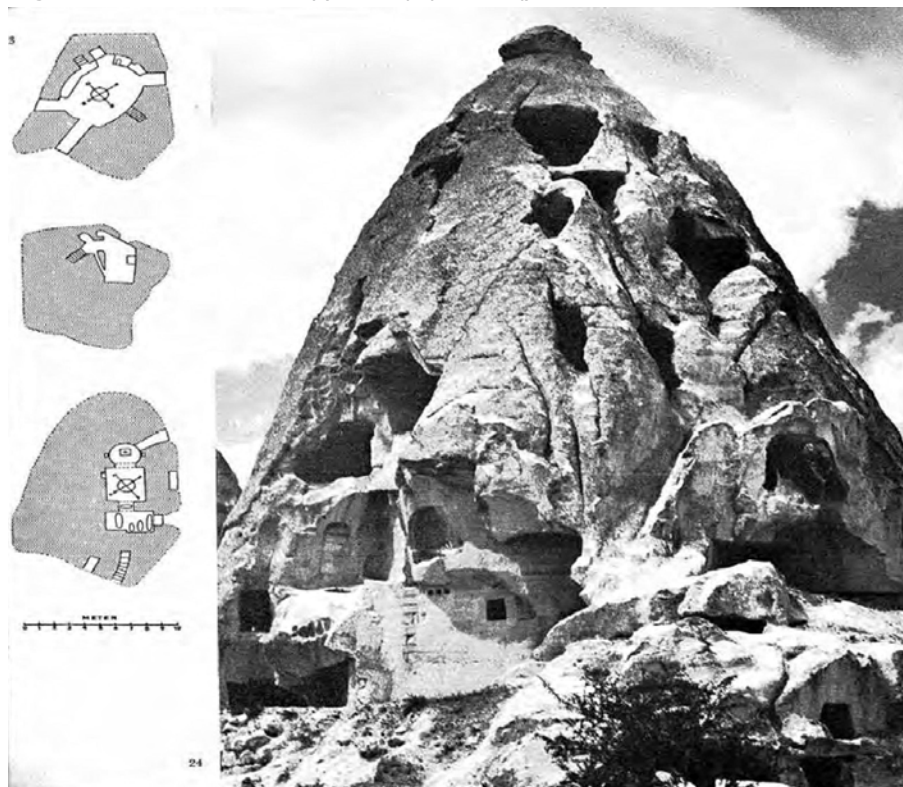
Ο Rudofsky κατέγραψε τους τρόπους με τους οποίους οι πιο πολλές πόλεις είναι κτισμένες με αυτοσχεδιασμό, μη τηρώντας συνεκτικό μορφικό σχεδιασμό. Κτίσμα προστίθεται σε κτίσμα, δρόμος σε δρόμο, με τις μορφές τους να προσαρμόζονται στις εκάστοτε ιδιαιτερότητες του εδάφους κατά τη διαδικασία της επέκτασης. Ο αυτοσχεδιασμός είναι η εφαρμοσμένη τέχνη του χρήστη και αντλείται από τους μετασχηματισμούς της πρότυπης μορφής με την πάροδο του χρόνου. Ο Rudofsky θεώρησε ότι αυτή η κρυφή ευταξία είναι

11 Architecture Without Architects: A Short Introduction to Non-Pedigreed Architecture, Bernard Rudofsky, University of New Mexico Press; Reprint edition, 1987

12 Ο αστός για να αποφύγει τη φυσική και πνευματική κατάρρευση αφήνει την ασφαλή πόλη για να βρει καταφύγιο στην πρωτόγονη επαρχία, σε μια καλύβα, μια σκηνή, κ.α.

Dogon, Sudan, Bernard Rudofsky(Υπόσκαφες κατοικίες)

Goreme, Bernard Rudofsky(Υπόσκαφες κατοικίες)

ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσονται οι περισσότερες εγκαταστάσεις του άπορου πληθυσμού και ότι αυτό το δίκτυο δρόμων δένει τους ανθρώπους με τις κοινότητές τους, ενώ τα σχέδια ανανέωσης που ενδέχεται να δώσουν καλής βατότητας δρόμους, ανακαινισμένα σπίτια, ευρύχωρα καταστήματα, δεν επιτρέπουν στους κατοίκους να επισημάνουν την παρουσία τους στο χώρο.

Η **Marion Von Osten**¹³ ερμηνεύοντας το Rudofsky επαναπροσδιορίζει την ανώνυμη/αυτόκτιστη αρχιτεκτονική και το πώς αυτή χρησιμοποιήθηκε από το μοντέρνο κίνημα στα μέσα του 19ου αιώνα. Επίσης συνδυάζει την πολιτική ανάγνωση του συγγραφέα Colin Ward πάνω στην αυτοκατοίκηση και το κίνημα της αντικουλτούρας.

Το μοντέρνο κίνημα στην αρχιτεκτονική επένδυσε όχι μόνο σε ελίτ κατασκευές αλλά και στον αστικό σχεδιασμό, συνθέτοντας αστικές ουτοπίες οι οποίες σχεδιάστηκαν δημιουργώντας μοντέρνες κοινωνίες και σύγχρονους κατοίκους. Το μοντέρνο ως σύμβολο, μα και ως οργανωτικό μοντέλο συνέθεσε το «νέο σύγχρονο άνθρωπο» στην Ευρώπη, την Αμερική αλλά στις Αφρικανικές αποικίες. Στην άνοδο του μοντέρνου κινήματος, οι αποικίες αποτέλεσαν πεδίο πειραμάτων και έρευνας για τους avant-garde αρχιτέκτονες και πολεοδόμους. Αγνόησαν τα μη μοντέρνα χαρακτηριστικά των χρηστών - κατοίκων των αποικιών, στους οποίους απευθύνονταν, υποστηρίζοντας ότι η λειτουργικότητα και η στέγαση του πληθυσμού είναι η κινητήριος δύναμη για στρατηγικό έλεγχο και κινητοποίηση πληθυσμών. Ταυτόχρονα, στις παγκόσμιες πόλεις, ένας αριθμός απρόβλεπτων πρακτικών έγιναν δυνάμεις-κλειδιά στο σχηματισμό του σύγχρονου αστικού τοπίου, δημιουργώντας ταυτόχρονα υψηλά επίπεδα υποδομών και παράγκες στα όρια των πόλεων.

Η τάση μεταξύ της επίσημης και ανεπίσημης πόλης, της αρχιτεκτονικής χωρίς αρχιτέκτονες και της αρχιτεκτονικής με αρχιτέκτονες υφίσταται από την απαρχή της μοντέρνας αστικοποίησης. Η μαζική εισροή στις μεγάλες πόλεις

13 Marion Von Osten, Architecture without architects-Another Anarchist Approach, E-flux journal 2011;6.

Αυτόκτιστη γειτονιά στο κέντρο της Καζαμπλάνκα, 2008. Φωτογραφία: Marion von Osten.

και ο καπιταλιστικός διαχωρισμός του κοινωνικού συνόλου σε τάξεις οδήγησε στην ανοικοδόμηση στα όρια της πόλης από ανεπίσημες κατασκευές και μεγάλα οικιστικά συγκροτήματα.

Στα τέλη του 19ου αιώνα και με τη στροφή του μοντέρνου κινήματος προς την ανεπίσημη αρχιτεκτονική, δημιουργούνται υβριδικές μεταφράσεις ανάμεσα στο μεσογειακό και το μοντέρνο, τηρουμένης έτσι μιας ιεραρχίας ανάμεσα στο πριν και το μετά. Η τεχνοκρατική προσέγγιση του μοντέρνου θα βιώσει βαθιά κρίση στα μέσα του 20ου αιώνα, όταν η νέα γενιά αρχιτεκτόνων θα λάβει υπ' όψιν της τις παραγκουπόλεις και τις καλύβες των αποικιών στη σχεδιαστική διαδικασία του αστικού σχεδιασμού.

Το 1933 στη συνάντηση CIAM στην Αθήνα, προκύπτει μια μελέτη που ονομάστηκε "Gamma Grid", η οποία αφορούσε τις παραγκουπόλεις που αναπτύχθηκαν στα περίχωρα της Καζανμπλάνκας και του Αλγερίου και τον ανασχεδιασμό τους. Τα αυτόχτιστα περιβάλλοντα ως μοντέλα κατανόησης της αλληλοσυσχέτισης του δημοσίου και του ιδιωτικού χώρου και σε σχέση με τη νέα έννοια του habitat, οδήγησαν σε μια μεταβολή της προσέγγισης του μεταπολεμικού μοντέρνου κτίσματος. Μετά το σχεδιασμό της Cite Verticale, ο μοντερνισμός άρχισε να υιοθετεί τοπικές κλιματικές και πολιτιστικές συνθήκες, αποκλίνοντας από το παγκόσμιο μονοπάτι.

Εν τέλει, ο αποικιακός μοντερνισμός προσαρμόσε το σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική σε επιφανειακά εθνολογικά ευρήματα, αγνοώντας τους χρήστες ή τον ανατολίτικο τρόπο ζωής τους. Αυτό το εθνογραφικό μείγμα χαρακτηριστικών, που αναδείχθηκε από τις μελέτες της παραδοσιακής κατοικίας και από τα κινήματα των καταλήψεων στέγης περί του αυτόχτιστου περιβάλλοντος, χρησιμοποιείται και ως εγχειρίδιο στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό βάσει ενός ανθρωπολογικού πλαισίου. Σήμερα οι κτιριακές δομές που άφησε πίσω του ο αποικιακός μοντερνισμός δύσκολα ξεχωρίζουν από το αστικό συνεχές, για το λόγο του ότι οι κάτοικοι τις χρησιμοποίησαν ως βασικές δομές¹⁴ και τις προσαρμόσανε στο παραδοσιακό περιβάλλον. Όμως παρά τις προβληματικές προθέσεις, οι δομές αποδείχθηκαν χρήσιμες και αναμφισβήτητα, ο αποικιακός μοντερνισμός άφησε πίσω του κτιριακές υποδομές οι οποίες βελτιώνουν της συνθήκες ζωής των κατοίκων.

«Είμαστε όλοι μηχανικοί, είμαστε όλοι αρχιτέκτονες. Εάν έχουμε μια βασική δομή ή γη, απλά ξεκινάμε να χτίζουμε»¹⁵

Ωστόσο, οι πρακτικές που διασχίζουν και καταλαμβάνουν σύνορα και προκατασκευασμένα αστικά τοπία, δημιουργούν μια άλλη μεταεθνική σύγχρονη πραγματικότητα η οποία αξιώνει μια νέα λογική. Αυτή η νέα κατάσταση απαιτεί μια ευρεία κατανόηση της κατοίκησης και της συμμετοχής.

14 Παράπομπή στο Maison Dom-ino 1914-1915, Le Corbusier.

15 Δήλωση κατοίκου στο Sidi Othman Building, Μαρόκο.

γ- Το κίνημα της αντικουλτούρας

Ο προαναφερόμενος Colin Ward¹⁶, που αποτελεί σημαντικό πρόσωπο της σύγχρονης ελευθεριακής κουλτούρας¹⁷, στρέφει την προσοχή του στην ανάγκη της κατοικίας, της διατροφής και της παραγωγής των αγαθών και των υπηρεσιών. Χρησιμοποιώντας το παράδειγμα της Βρετανίας όσον αφορά την κατοικία, παρατηρεί από τη μια, ότι κατά τους τελευταίους αιώνες το κράτος

16 Colin Ward, *Talking Houses Ten Lectures by Colin Ward*, Freedom Press

17 Ανάμεσα στις μοντέρνες πολιτικές θεωρίες, ο αναρχισμός συγκαταλέγεται μεταξύ εκείνων που επεξεργάστηκαν, με τη μεγαλύτερη πληρότητα και αυθεντικότητα, ένα πρόταγμα κοινωνικής μεταβολής προς την κατεύθυνση του κοινοτισμού. Η πιο χαρακτηριστική πλευρά του ελευθεριακού κοινοτισμού εκπηγάει από το γεγονός ότι ο αναρχισμός στοχεύει στη δημιουργία μιας κοινωνίας, στην οποία συνυπάρχουν ταυτοχρόνως και η ατομική ελευθερία και η κοινωνική ισότητα, και γι' αυτό προτείνει φιλόδοξα τη διαμόρφωση μιας κοινωνικής οργάνωσης, όπου, για να χρησιμοποιήσουμε τη διάσημη έκφραση του Μπέντζαμιν Κονστάν, η ελευθερία των αρχαίων και η ελευθερία των μοντέρνων μπορούν να συνυπάρχουν, δίνοντας τόπο σε μία κοινωνική ισορροπία που δεν έχει ανάγκη καμία θεσμική μορφή καταναγκασμού.

μπόρεσε να εξασφαλίσει την αποτελεσματική και καθολική ικανοποίηση αυτής της πρωταρχικής ανάγκης, ενώ από την άλλη το τμήμα της κοινωνίας χωρίς κατοικία αναζήτησε και συχνά βρήκε αυθεντικές λύσεις, βασισμένες, για ακόμα μια φορά, στην αλληλεγγύη και στην αυτοοργάνωση, ούτως ώστε να εξασφαλίσει μια αξιοπρεπή ζωή.¹⁸

Η Μεγάλη Βρετανία έχει στη σύγχρονη εποχή μια σημαντική παράδοση αυτοδιαχείρισης και αλληλοβοήθειας στον τομέα της κατασκευής και της κατάληψης σπιτιών: από τους οικισμούς στην κοινοτική ή στην ακαλλιέργητη γη κατά τον 18ο και τον 20ό αιώνα, την εξαγορά εδαφών και την ανακατασκευή της περιοχής για τις ανάγκες των λαϊκών τάξεων κατά το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα, μέχρι το φαινόμενο των καταλήψεων των αστέγων στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα. Τα τελευταία χρόνια, τέλος, παραχωρήθηκαν σπίτια ως αποτέλεσμα της αντίστασης των κατοίκων των φτωχών συνοικιών στις προσπάθειες εκδίωξής τους από τις κατασκευαστικές εταιρίες. Ο Ward θεωρεί ότι είναι δυνατό να επεκτείνουμε αυτές τις κοινοτικές πρακτικές σε ευρύτερο φάσμα της κοινωνίας:

«Η συγκεκριμένη σχεδιοποίηση μιας περιοχής προϋποθέτει ένα σχέδιο σοβαρό, πειραματικό και ευλύγιστο, που θέτει ως βασική αρχή του κατοικείν τον έλεγχο των κατοίκων και προϋποθέτει, επιπλέον, ότι ο ενοικιαστής έχει πρόσβαση σε ένα πράσινο χώρο που μπορεί να χρησιμοποιείται ως κήπος ή ως χώρος παιχνιδιού για τα παιδιά ή για εργασιακή-καλλιεργητική δραστηριότητα».

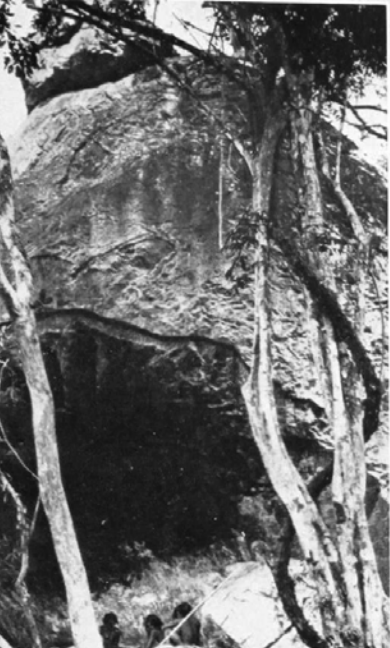
Στα πλαίσια αυτής της φιλοσοφίας κινήθηκαν και κινούνται ακόμα τα κινήματα των καταλήψεων εγκαταλελειμένων χώρων και αυτοκατοίκησης. Με τη γέννηση της αντικουλτούρας και τα εναλλακτικά κινήματα, η αυτοκατασκευή και η αυτοοργάνωση γίνεται ένα από τα μέσα απόκτησης της ελευθερίας, ανταγωνίζεται την έννοια της προόδου και εξέλιξης και προτείνει έναν αυτόνομο τρόπο ζωής.

¹⁸ Η ανάλυση του Γουώρντ, σχετικά με αυτό το πρόβλημα της κατοικίας, τοποθετείται μέσα σε ένα ιδιαίτερω γόνιμο ρεύμα της ελευθεριακής σκέψης, από το οποίο άλλωστε ο ίδιος ο Γουώρντ αντλεί, προσφεύγοντας συχνά στις εργασίες των Κροπότκιν, Ελιζέ Ρεκλύ, Geddes , Μάμφορντ, Howard , Goodman

Ken Kesey,pranksters(φασσέρ), Huck magazine,1969

COURTESY OF (1) C. G. SELIGMAN, (2) THE U.S. DEPARTMENT OF INTERIOR, (4) A. R. RADCLIFFE-BROWN, (5) A. C. HADDON, (6, 7) A. F. R. WOLLASTON

TYPES OF PRIMITIVE DWELLINGS

1. Ceylon. Vedda rock shelter. Caves and overhanging rocks provide shelter for jungle dwellers
2. A Blackfoot camp or *tipi* on Two Medicine Lake, Glacier National Park, Montana. A tripod of poles against which other poles are propped, is covered over with stitched skins pegged down all around at the bottom. Occasionally birch bark is used instead of skins. A skin flap covers the entrance, which usually faces the east. A hole at the top allows smoke to escape.
3. Hebridean sailing huts made of stones and turf. The roofs of these dwellings are scooped out to make more head room under the low roofs
4. An Andaman hut. A roof of mat screens is propped up on four posts from 2 to 4 ft. high at the back, and from 5 to 7 ft. in front. Better huts are made by using two mats to form a saddle-roof
5. Pile dwellings in New Guinea. Hard-wood poles, sometimes 30 ft. long, are sunk at ebb-tide, and are then covered with a platform of planks upon which the huts are built
6. Mount Ruwenzori, Africa, Ba-Konjo hut. Bamboo sticks are bent over to form a tripod, and are propped up on the ground, to be thatched later with leaves or grass
7. Ba-Konjo hut completed, with banana leaf thatch. Note the low entrance, barely 3 ft. high

Γ- Η πρωτόγονη καλύβα και η ιστορία της

Ο τεχνίτης του Sennet ή ο μάστορας του Levi Strauss εστιάζει στη μέθοδο της κατασκευής, στον τρόπο με τον οποίο ο δημιουργός θα φέρει εις πέρας το στόχο του. Σημασία έχει, με οποιοδήποτε τρόπο ή υλικό, το αποτέλεσμα να εξυπηρετεί το σκοπό του. Στην αρχιτεκτονική, θα συναντήσουμε τέτοιου είδους κατασκευές σε βοηθητικούς χώρους - μαντριά, καλύβες, καταλύματα αστέγων, προσφύγων, καταυλισμούς Ρομά στα περιχώρα των πόλεων και στην ύπαιθρο. Σε αυτές τις κατασκευές, κύριο μέλημα είναι η εξυπηρέτηση της εκάστοτε ανάγκης, η λειτουργικότητα και η εύκολη και οικονομική κατασκευή. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις η καλύβα εξυπηρετεί την ανάγκη της μόνιμης κατοικίας.

Το κατοικείν¹⁹ είναι ένα ζήτημα πολύπλοκο και ανοιχτό στην έρευνα. Οι τελετουργίες που σχετίζονται με την κατοίκηση έχουν να κάνουν με την ερμηνεία του ανθρώπου ως ατομική και κοινωνική ύπαρξη και περιλαμβάνουν όλες εκείνες τις ανθρώπινες δραστηριότητες που σχετίζονται με την πράξη της κατοίκησης. Όσον αφορά την αρχιτεκτονική, τα παραπάνω αφορούν περισσότερο μια βιωματική ερμηνεία της και όχι τόσο σε μια αντικειμενοκεντρική²⁰ της ερμηνεία²¹.

Τέτοιες θεωρητικές ερμηνείες βιωματικής κατεύθυνσης ήρθαν στο προσκήνιο της αρχιτεκτονικής σκέψης τον τελευταίο αιώνα, με άξιες αναφοράς την προσέγγιση του Martin Heidegger και την ποιητική του **Gaston Bach-**

19 Martin Heidegger, Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι, ΠΛΕΘΡΟΝ 2008, Η παλαιά γερμανική λέξη bauen για το κτίζω σημαίνει κατοικώ. Η καθαυτό σημασία του ρήματος bauen, δηλαδή κατοικώ, έχει για μας απολεσθεί. Όπου η λέξη bauen εξακολουθεί να ομιλεί πρωτογενώς, λέει συγχρόνως ως πού εκτείνεται η ουσία του κατοικείν. Διότι οι λέξεις bauen, buan, bhu, beo, είναι η γερμανική λέξη bin στις εκδοχές ich bin, du bist [εγώ είμαι, εσύ είσαι], και επιπλέον ο τύπος της προστακτικής bis, να είσαι. Τι σημαίνει επομένως ich bin [εγώ είμαι]; Η παλαιά γερμανική λέξη bauen, στην οποία ανήκει το bin, αποκρίνεται: το «ich bin», «du bist» πάει να πει: κατοικώ, κατοικείς.

20 Με τον όρο αντικειμενοκεντρική αναφερόμαστε σε όλες εκείνες την ερμηνείες που αντιμετώπισαν την αρχιτεκτονική σαν αντικείμενο αισθητικής.

21 Είναι ενδιαφέρον να δούμε εδώ το διαχωρισμό που κάνει ο Heidegger ανάμεσα στα «πράγματα» και τα «αντικείμενα» στο κείμενο του The Thing στο Poetry, Language, Thought. Ο Heidegger ακολουθεί την πλατωνική ιδέα του «είδους» ή της «ιδέας» για να υποστηρίξει ότι τα «πράγματα» εκτιμούνται πρωταρχικά μέσα από την συσχέτιση τους με την καθημερινή ζωή (Heidegger, 1971 b, σ. 168).

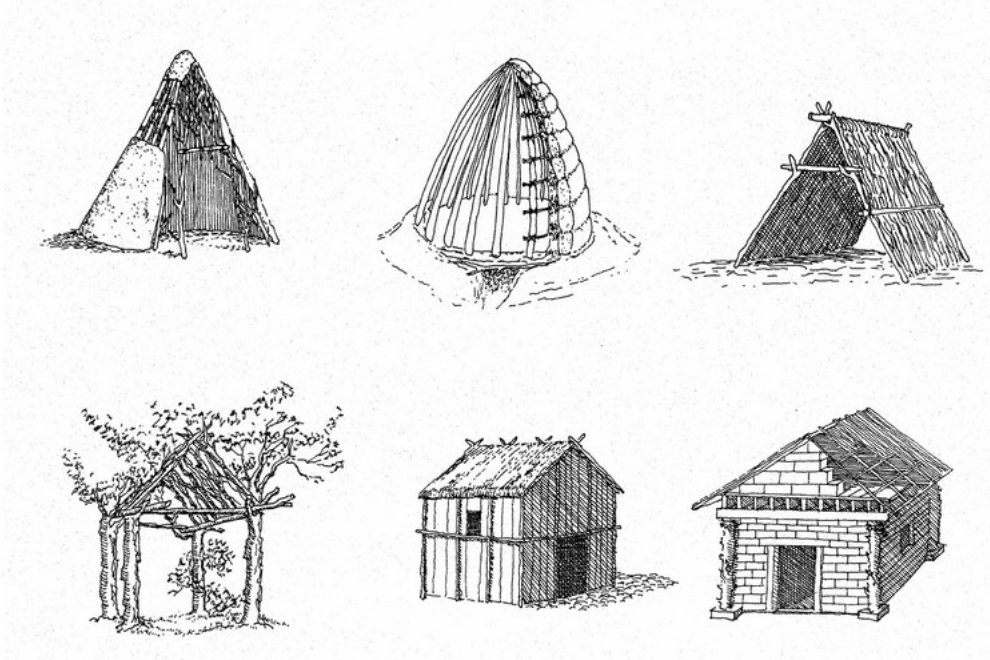
elard. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι η σύγχρονη αρχιτεκτονική σκέψη σηματοδοτήθηκε από στοχαστές που δεν είχαν προφανή σχέση με την αρχιτεκτονική²². Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονίσουμε πως λίγο ή πολύ, όλες τους άγγιξαν τέτοιου είδους ζητήματα εμπειρίας, πράξης και βιώματος, σε μια προσπάθεια ερμηνείας των τελετουργιών του κτίζειν και του κατοικείν και τελικά της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης.

22 Όπως λόγου χάρη, από τη φιλοσοφική σκέψη του Michel Foucault, του Ernst Cassirer, του Umberto Eco και μιας μακράς λίστας φιλοσόφων ή οικονομολόγων του 20ου αιώνα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η θέση του Bachelard σχετικά με την κατοικία:

«Για να αναλύσουμε την ύπαρξή μας μέσα στην ιεραρχία μιας οντολογίας, για να ψυχαναλύσουμε το θαμμένο μέσα σε αρχέγονες κατοικίες ασυνείδητό μας θα πρέπει, στο περιθώριο της κανονικής ψυχανάλυσης, να αποκοινωνικοποιήσουμε τις μεγάλες μνήμες μας και να φτάσουμε στο επίπεδο των ονειροπολήσεων στο οποίο παραδιδόμαστε στους χώρους της μοναξιάς μας. Για τέτοιου είδους έρευνες οι ονειροπολήσεις είναι χρησιμότερες από τα όνειρα». Ενώ πιο κάτω προσθέτει σχετικά με τις τελευταίες «τα σωστά προσδιορισμένα κέντρα ονειροπόλησης είναι μέσα επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους του ονείρου ακριβώς όπως οικαλοπροσδιορισμένες έννοιες είναι μέσα επικοινωνίας για τους ανθρώπους της σκέψης». (Gaston Bachelard, 2010, σ. 36,68)

α.Η πρωτόγονη καλύβα

Πρωτόγονη καλύβα, κορμοί δέντρων, κλαδιά, υφάσματα και διακοσμήσεις, Bernhard Wilmsen, US Patent No. 424,916, ca. 1890

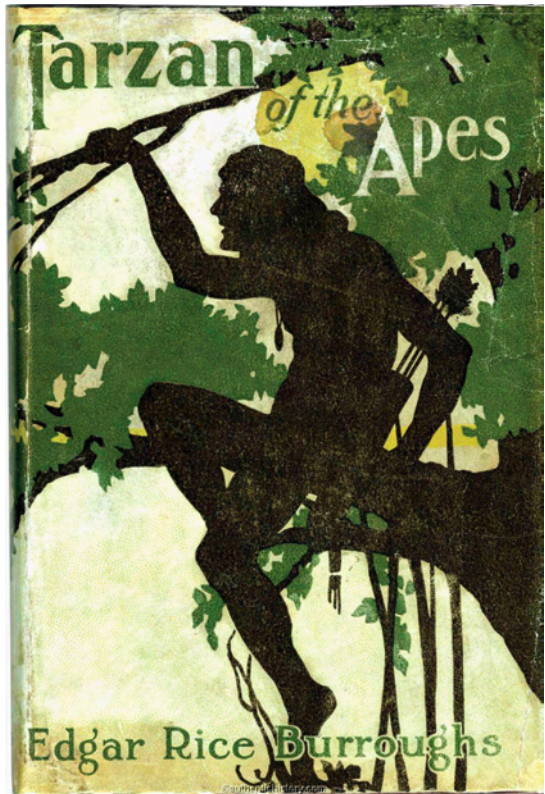
Η βασική δομή της πρωτόγονης καλύβας μπορεί να γίνει σημαντικό εργαλείο για την αρχιτεκτονική σύνθεση. Και αυτό διότι στην περίπτωση της αρχέγονης καλύβας, οι ανθρώπινες δραστηριότητες του κατοικείν εκδηλώθηκαν περισσότερο ως μια ορμέμφυτη ανάγκη. Η πρωτόγονη καλύβα μελετάται, λοιπόν, χωρίς να υπολογίζονται παράγοντες όπως για παράδειγμα το οικονομικό κέρδος, οι επενδύσεις, η οικονομική ανάπτυξη ή η ιδιοκτησία, όπως την καθόρισαν τα διάφορα κοινωνικά και οικονομικά συστήματα στην ιστορία της ανθρωπότητας. Σε ένα πλαίσιο, όπου ο άνθρωπος είχε να συσχετίσει τις δυνάμεις του κυρίως σε αντιπαραβολή με αυτές της φύσης, η πρωτόγονη καλύβα μας επιτρέπει μια πιο γενικευμένη και ως εκ τούτου ξεκαθαρή ματιά στα πρωταρχικά ζητήματα της ανθρώπινης κατοίκησης. Το αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης του πολιτισμού έχει να μας προτείνει μια αρχιτεκτονική που κυριολεκτικά και μεταφορικά συνδέεται με τρόπο άμεστο με τον κόσμο και τον πολιτισμό.

Η ερευνα αυτή δεν εστιάζει τόσο στην ύπαρξη της καλύβας ως μορφής κατοικίας - ούτε προτείνει επιστροφή σε τέτοιες μορφές - όσο μελετά δράσεις και διαδικασίες που κατέστησαν δυνατή τη δημιουργία της πρώτης. Ενεργεί δηλαδή μια ανασκόπηση στους βιωματικούς και πνευματικούς μηχανισμούς της ανθρώπινης φύσης, που σε συνδυασμό με την γενική εμπειρική γνώση, παρήγαγαν εντέλει αρχιτεκτονική. Η καλύβα αποτελεί το άμεσο και πρωταρχικό αποτέλεσμα της ανθρώπινης συσχέτισης με τον περιβάλλοντα κόσμο.

Η επιστροφή αυτή στις ρίζες δεν συντελείται τόσο υπό την απόρροια νοσταλγίας για το παρελθόν όσο υπό το πρίσμα ανασφάλειας για το παρόν όσον αφορά την έννοια του κατοικείν. Τα αρχετυπικά δεδομένα που προκύπτουν από μια τέτοια διερεύνηση προσφέρουν κάποιες σταθερές, ανεξαρτήτως τόπου και χρόνου. Οι σταθερές αυτές επιτρέπουν πιο συνειδητές σχεδιαστικές επιλογές και σχετίζονται με την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη και τον τρόπο που ο άνθρωπος υπάρχει στον ευρύτερο κόσμο. Και ο τρόπος αυτός μάλλον δεν έχει αλλάξει όσο και να θέλουμε να πιστεύουμε.

“Ένας νεαρός μιμητής του Ταρζάν

ΒΙΕΝΝΗ (Αύστρια). Δεκέμβριος, (Γ.Η.). — Είναι γνωστόν ποίον έπίδοσον έβασκεί ο κινηματογράφος επί των νεαρών κάποι χάρμα και πόνον ελάττει την φαντασίαν αυτών. Έτσι και ο Ιόστης χαρικός Φοιντρικ Τσούν είχε τόσο πολύ επηρεασθή από τα διάφορα έργα του βωμολικού Ταρζάν, ώστε άπεράσισε να ύποψηθι τον ρόλον αυτού εκ τού αιαικού. Άφρι λοιπόν της άφαιρικης κής ζουγκλας, ο νεαρός Ταρζάν έπρωτίσισε το πικνόν δάσος του Σβάροβελιτ, ένός μικρού και γροφικού χωριού της Κερνθίας, με άποτέλεσμα να άναστατάθι όλη ή περιοχή με την εμφάνισιν του επιθωανάφου — όπως άπελάθη. Αι γυναίκες και τά παιδιά ιδιαίτέρας τόσοσ είχαν τρομοκρατηθή ώστε έν τώληρον ούτε καν να πλησίασουν τά δάσος. Πολλοί διαδούσσε είχαν κυκλοφορήσει μεταξύ των χωρικών, μία των οποίων παρουσίαζε τον Ταρζάν ως ένοντα μύθοσ προσώπων και μαλλιά που έβρισαν μέγχι του λαμού του, ένθ εις τά τριχότητά του χέρια έκράτει ένα σχοινί με τά άποιον ανεμάδουσε τους άδικοσ μίνους διά τού δάσους. Έπειδή, όμως, τόσα είχαν βιεδοθή, αι άσχηπέπεράσισιν να δούσων κάποιο τέλος εις την ύπόθεσιν και άκού όργισαν τάς μάτην ανελέητρον τον πιθωανάφου, έστισαν διαφόρους παγίδας, άλλ άνω άποτελέσματος. Όπως, όμως, όλα έχουν κάποιο τέλος, έτσι και ή ιστορία αυτή του Ταρζάν του Σβάροβελιτ έλαθε με την άναχώλισιν του νεαρού Τσούν. Όπως άνεγκνισθη ή πό την μάσκον του ύπσ μίας νεαρής χωριετοπούλας, της Λιττενάλμαν, ή οποία έτυχε να συναντήσιν τον Ταρζάν ένα δειλιών εις τό δάσος. Το άποτέλεσμα ήτο να έλαθι ή έπίθεσις Ταρζάν ένα γερύ έυλοόρωμα από τους χωρικούς, ένθ ο πατέρας του ύπεέληθ εις την καταδούλιν γασού προσέμει με την κατηγοσίαν ύλικήως παρακολληθίσεως του υιού του, άφου έπίτρισεν εις αυτών την είσοδον εις τό παρικό σπήτι άπόά την μάκα — ίσως άηληθεί άπό τάς έπιχειρήσεις του εις τό δάσος!

Εικονογραφηση της πρωτογονης καλυβας Vitruvius, 1548

β.Η ιστορία της καλύβας

Πρώτη αναφορά και βασική πηγή για τις θεωρίες που ακολούθησαν σε σχέση με την πρωτόγονη καλύβα, αποτελεί αυτή που διεξάγει ο **Marcus Vitruvius Pollio** σε σχέση με την καταγωγή της αρχιτεκτονικής. Για τον Vitruvius είναι η εμπειρία πρωτίστως και όχι η ανάγκη που οδήγησε τον άνθρωπο να χρησιμοποιήσει τα στοιχεία της φύσης προς όφελός του. Η καταγωγή της αρχιτεκτονικής από την πρωτόγονη καλύβα έχει κυρίαρχη σημασία για αυτόν, αφού από αυτή τελικά προκύπτουν οι αρχές και οι κανόνες της αρχιτεκτονικής, που συστηματικά αναλύει στο έργο του. Η κατασκευή της πρώτης καλύβας για τον Vitruvius ξεκινά με την τραυματική εμπειρία της φωτιάς, την ανακάλυψη του αρθρωμένου λόγου (γλώσσα) και την ανάπτυξη των τεχνών και της αρχιτεκτονικής ως κοινωνικών δραστηριοτήτων. Αυτή εν συνεχεία εξελίσσεται βάσει σταδιακών και εύλογων βημάτων, μέχρι να καταφέρει ο πρωτόγονος άνθρωπος να αποκτήσει τον έλεγχο του κόσμου του. Πρωταρχικό εργαλείο σε όλη αυτή τη διαδικασία-εμπειρία που περιγράφει, είναι το ίδιο το ανθρώπινο σώμα. Το σημείο που ξεχωρίζει στο μύθο του Vitruvius είναι η θεώρηση της αρχιτεκτονικής με όρους σταδιακής εξέλιξης μέσα από την σύγκριση, τη βελτίωση και τη μεταφορά στοιχείων από μια δομή σε μια άλλη.

«Και εφόσον είχαν μιμητική και ευκολοδίδακτη φύση, έδειχναν καθημερινά ο ένας στον άλλο τα αποτελέσματα του κτιρίου τους, καυχώμενοι για τις καινοτομίες τους. Κι επομένως με τα φυσικά τους χαρίσματα οξυμμένα από την άμμιλα, βελτίωναν τα πρότυπα τους καθημερινά».
(Vitruvius, 1997, σ. 63)

Εικονογράφηση της ανακάλυψης της φωτιάς, Carporali, 1536

Marc Antoine Laugier, *Essai Sur l'Architecture* 2nd ed. 1755, Charles Eisen (1720-1778)

Το θέμα επανέρχεται στον αρχιτεκτονικό διάλογο την εποχή της Νεωτερικότητας με την περίφημη πραγματεία του **Marc-Antoine Laugier**, *Essai sur l'architecture*, που εκδόθηκε το 1753, μέσα στο κλίμα του Γαλλικού Διαφωτισμού. Η πρωτόγονη καλύβα απέκτησε, για το Laugier, το κύρος και την αυθεντία του πρωταρχικού στοιχείου από το οποίο όλη η αρχιτεκτονική πρέπει να πηγάζει. Ο Laugier, πιο συγκεκριμένα, βρίσκει στην αρχέγονη καλύβα τη μεγαλοπρέπεια της αρχιτεκτονικής, την απλότητα της κατασκευής, στην οποία όλα τα τρωτά περιορίζονται και η αληθινή τελειότητα πραγματοποιείται.

«Ποτέ δεν υπήρξε μια «αρχή» - «δομή» τόσο καρποφόρα σε σχέση με τις επιδιώξεις-αποτελέσματά της» (Laugier, 1977, σ. 12)

Φτάνει να δούμε ότι η δεύτερη έκδοση του έργου του εικονογραφείται με μια γυναικεία μορφή που δείχνει προς την πρωτόγονη καλύβα, ως αληθινό παράδειγμα για τους αρχιτέκτονες. Η αρχέτυπη καλύβα του Laugier, όπως σκιαγραφήθηκε στο βιβλίο του *Essai sur l'Architecture*, αποτελεί για αυτόν έναν καθολικό νόμο, ένα κανονιστικό υπόδειγμα, μια καθαρή, απλή, γενική αρχή (*principe général*) που έχει καθολική και γεωγραφική ισχύ, ένα ρυθμιστικό πεδίο ελέγχου της αυθαιρεσίας στον σχεδιασμό²³.

Ο Laugier χρησιμοποιεί την αρχή αυτή για να ορίσει την κολώνα, τον θριγκό, και το αέτωμα ως τα βασικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής. Τοίχους, παράθυρα και πόρτες ο Laugier τα θεωρεί ως συμπληρωματικά στοιχεία που δεν συνεισφέρουν τίποτα στην ουσιαστική ομορφιά του κτιρίου²⁴. Σε αντίθεση με την εμπειρική περιγραφή του Vitruvius για την προέλευση της καλύβας, η πρωτόγονη καλύβα, είναι για τον Laugier μόνο εννοιολογικά πρωτόγονη. Στην ουσία αποτελεί μια έκθεση του *a priori* λογισμού, *sic* η καταγωγή της είναι καθαρὰ ορθολογική²⁵.

23 Τερζόγλου Νικόλαος- Ίωνας, 2009, Η Ιδέα της Αρχέτυπης Κατοικίας στη Σύγχρονη Εποχή:

Αρχιτεκτονικός Χώρος και Φιλοσοφικός Λόγος, Αρχιτέκτονες Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, τεύχος 77, περίοδος Β, Νοέμβριος/Δεκέμβριος 2009, σ 28

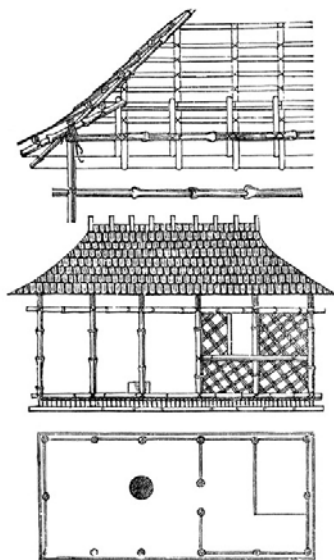
24 Οι αρχιτεκτονικές ιδέες που ο Laugier εκφράζει στο βιβλίο του *Essai sur l'Architecture* αντανακλούν τις γενικότερες ιδέες του Διαφωτισμού. Παρατηρούμε σαφή σχέση ανάμεσα στις ιδέες του Laugier για τον πρωτόγονο άνθρωπο και αυτές του Rousseau για τον "noble savage".

25 Ένα καθαρό απόσταγμα της φύσης μέσα από το Λόγο (λογική) που εξυπηρετεί την

36. Η καλύβα

Εικονογράφηση της πρωτόγονης καλύβας, Filarete, 1465

Η καλύβα της Καραϊβικής από τον Semper, 1851.

BY COURTESY OF THE CANADIAN PACIFIC STEAMSHIP CO.
CHARACTERISTIC DALA HOUSE OF THE FIJI ISLANDS

Βρετανική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 7, μέρος δεύτερο, Δαμασκός, εκπαίδευση στα ζώα (είδη πρωτόγονων κατοικιών), εικόνα 62

γ.Η καλύβα της Καραϊβικής

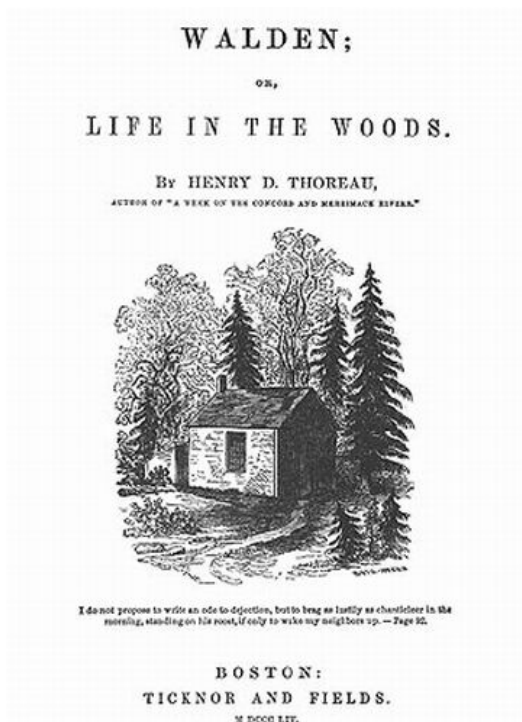
Έναν αιώνα αργότερα στην καρδιά της Βιομηχανικής Επανάστασης, ο **Gottfried Semper** εκθέτει το δικό του πρότυπο κατοίκησης, μια καλύβα από την Καραϊβική. Σε αντίθεση με την ορθολογική προέλευση της καλύβας του Laugier, ο Semper τονίζει τον πραγματιστικό χαρακτήρα αυτού του μοντέλου, που προφανώς σχετίζεται με τον θετικιστικό ιστορικισμό που εκπροσωπεί.

*«Δεν είναι ένα πλάσμα της φαντασίας αλλά ένα εντόνως ρεαλιστικό παράδειγμα μιας ξύλινης κατασκευής προερχόμενης από την εθνολογία» όπως υπογραμμίζει ο ίδιος στο βιβλίο του *Style in the Technical and Tectonic Arts or Practical Style* (Semper, 2004, σ. 166).*

Όσον αφορά το ζήτημα της καταγωγής πιστεύει ότι αυτό πρέπει να μελετάται ως προς δύο παραμέτρους - σε σχέση με τα υλικά κατασκευής και σε σχέση με τα εργαλεία και τις μεθόδους κατασκευής. Έτσι, σε αντιδιαστολή με τον οικουμενικό χαρακτήρα της νοητικής κατασκευής του Laugier, το μορφολογικό διάγραμμα της καλύβας του Semper διαθέτει συγκεκριμένο περιεχόμενο. Χρησιμοποιεί ως υπόμνηση των τεσσάρων στοιχείων της αρχιτεκτονικής, της εστίας, του δαπέδου, της οροφής και του τοίχου²⁶.

ανάγκη.

26 Τερζόγλου Νικόλαος- Ίωνας, 2009, Η Ιδέα της Αρχέτυπης Κατοικίας στη Σύγχρονη Εποχή: Αρχιτεκτονικός Χώρος και Φιλοσοφικός Λόγος, Αρχιτέκτονες Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, τεύχος 77, περίοδος Β, Νοέμβριος/Δεκέμβριος 2009, σ 29

Εξώφυλλο του βιβλίου Walden or Life in the Woods του Henry Thoreau σχεδιασμένο από τη Sofia Thoreau, Boston, 1854

Violet Le Duc, "Histoire de l' habitation humaine, Paris 1875.

δ.Η καλύβα του Thoreau

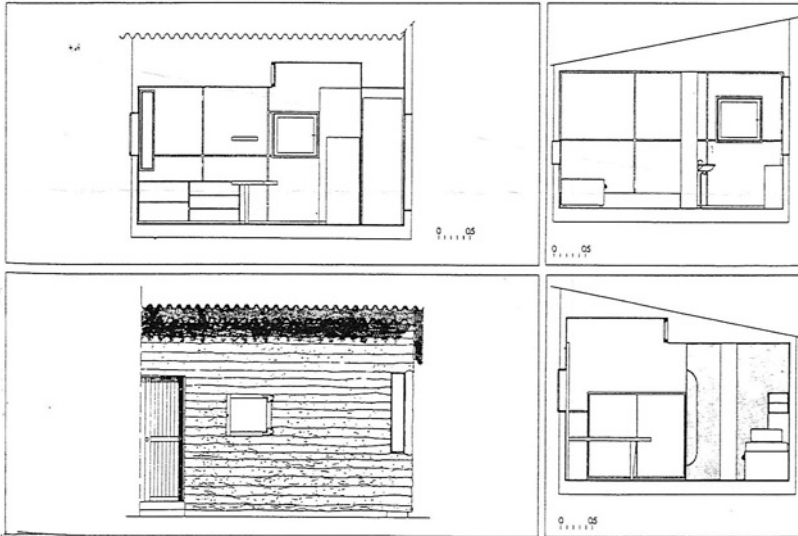
Ο Henry David Thoreau εκδίδει το 1854 το βιβλίο “Walden or, Life in the Woods” στο οποίο περιγράφει την απλή ζωή στη φύση. Το έργο του είναι μέρος μιας προσωπικής διακήρυξης ανεξαρτησίας, κοινωνικού πειράματος, ταξιδιού, αυτάρκειας και πνευματικής αναζήτησης. Ο Thoreau περιγράφει τις εμπειρίες που αποκόμισε σε δύο χρόνια, δύο μήνες και δύο μέρες συμβολίζοντας έτσι την ανθρώπινη εξέλιξη μέσω των τεσσάρων εποχών του χρόνου. Κατασκευάζοντας μια καλύβα²⁷ στο Walden Pond (Massachusetts) θέλει να συνδυάσει τη λιτότητα με το βάθος και το εύρος της πνευματικής εργασίας και να διερευνήσει τα όρια της αυτάρκειας και της αυτονομίας. Το έργο του είναι εμπνευσμένο από τη μεταφυσική φιλοσοφία της Αμερικανικής ρομαντικής περιόδου.

Ο ίδιος σημειώνει: «Συχνά βλέπω ποιητές να αποσύρονται αφού έχουν απολαύσει το πιο πολύτιμο κομμάτι μιας φάρμας, την ώρα που ο οξύθυμος αγρότης νομίζει ότι το μόνο που κέρδισαν ήταν λίγα άγρια μήλα. Ο ιδιοκτήτης δεν μαθαίνει παρά ύστερα από πολλά χρόνια ότι ο ποιητής έχει κάνει τη φάρμα του ποίημα, της έχει κτίσει μια αόρατη περίφραξη, έχει συλλέξει τους καρπούς της, έχει μαζέψει τη κρέμα της και έχει αφήσει στον αγρότη μονάχα το άπαχο γάλα».

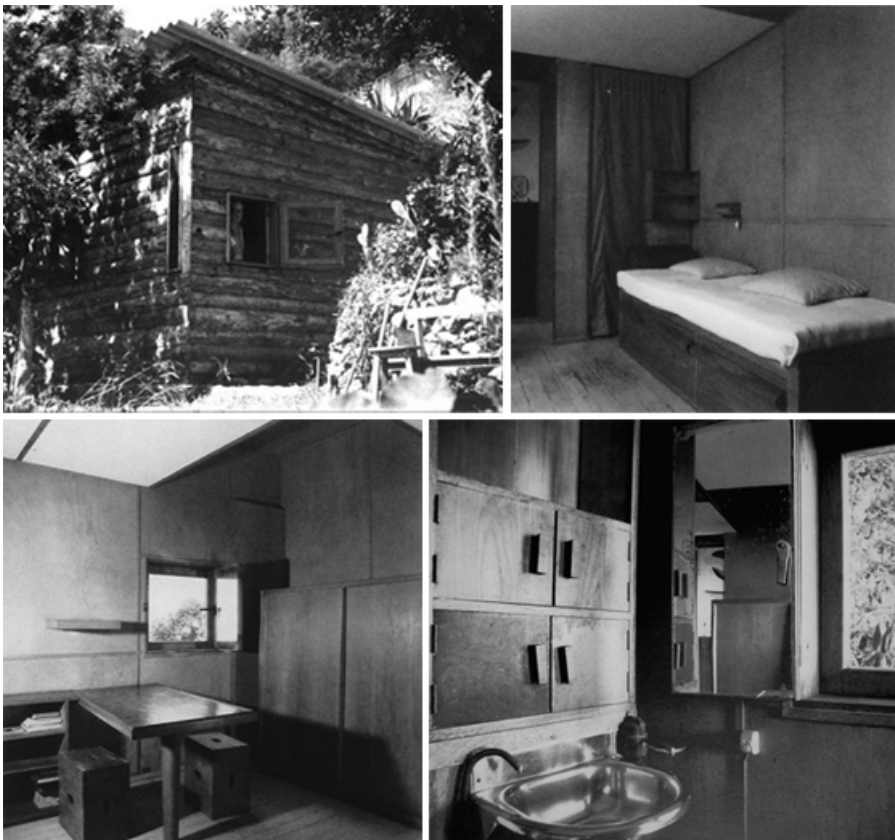
«Ούτε ένας κορυδαλλός, ούτε ένας φλώρος, κάποια από αυτά τα ήρεμα πουλιά των φυτειών, δεν επισκέφθηκε ποτέ το ξέφωτό μου. Ούτε πετεινοί να κρώζουν ούτε κότες να κακαρίζουν στην αυλή μου. Ούτε αυλή. Μόνο η άφρακτη φύση να φθάνει ως το περβάζι μου. Αντί για μονοπάτι ανοιγμένο μες το χιόνι την εποχή του μεγάλου χιονιά που να φθάνει ως την πόρτα της αυλής μου – ούτε πόρτα ούτε αυλή ούτε κανένα μονοπάτι».

27 Μ' ένα δανεικό τσεκούρι και με κάποιες παλιές σανίδες, θα επιχειρήσει να στήσει τη καλύβα του. Θα σκάψει πρώτα ένα μικρό κελάρι για τις προμήθειες του και ύστερα θα πελεκήσει τους κορμούς κάποιων μικρών δέντρων για να κάνει τα δοκάρια που χρειαζόταν για το πάτωμα και τη στέγη. Μια ξυλοκατασκευή μόλις τριάντισι επί τεσσερισήμισι μέτρα, «μια καλύβα τόσο δα μικρή που δεν έφτανε για να φιλοξενήσει ούτε έναν αντίλαλο». Το σπίτι, θα γράψει αργότερα, ήταν σε όλες τις εποχές αυτό και μόνο, μια μικρή φωλιά, μια μυστική τρύπα μέσα στη γη, όλη η υπόλοιπη κατασκευή δεν είναι παρά «μια βεράντα στην είσοδο ενός λαγουμιού». Αρτινός www.leximata.brogspot.gr

LE CABANON DE ROQUEBRUNE, 1952

Cabanon, αρχιτεκτονικά σχέδια 1949.

Cabanon, φωτογραφίες 1949.

ε.Η μοντέρνα καλύβα

Οι συζητήσεις γύρω από την πρωτόγονη καλύβα θα γίνουν και πάλι πολύ έντονες με το Μοντέρνο κίνημα. Χαρακτηριστική για την σημασία της αρχέγονης καλύβας είναι η θέση του Le Corbusier:

«Δείτε στο βιβλίο του αρχαιολόγου, τη γραφική παράσταση της καλύβας, τη γραφική παράσταση του ιερού: είναι η κάτοψη ενός σπιτιού, ενός ναού... Δεν υπάρχει πρωτόγονος άνθρωπος. Υπάρχουν πρωτόγονα μέσα. Η ιδέα είναι αμετάβλητη, και ισχύει εξαρχής». (Le Corbusier, 2005, σ. 53) «Μήπως ξέχασαν οι περισσότεροι σημερινοί αρχιτέκτονες ότι η μεγάλη αρχιτεκτονική βρίσκεται στις απαρχές της ανθρωπότητας και είναι άμεση συνάρτηση των ανθρώπινων ενστίκτων;» (Le Corbusier, 2005, σ. 55)

Ο **Le Corbusier** βρίσκει στην πρωτόγονη καλύβα την απλότητα και ειλικρίνεια της κατασκευής, την ενστικτώδη και τελικά ορθή χρήση της γεωμετρίας (μια γεωμετρία βασισμένη στο ανθρώπινο σώμα), όπως και την κατάρτιση των τεχνικών μεθόδων τους -αρχές που θα αποτελέσουν και το μανιφέστο της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Να υπογραμμιστεί στο σημείο αυτό ότι ο ίδιος ο Le Corbusier θα σχεδιάσει και θα κατασκευάσει το 1949 μια ξύλινη καλύβα, στο Roquebrune-Cap-Martin, της Γαλλίας. Για το Cabanon, στο οποίο, όπως είναι γνωστό, θα περάσει τα περισσότερα από τα καλοκαίρια του, έχει δηλώσει «Έχω ένα παλάτι στην Κυανή Ακτή, είναι υπερβολικά άνετο και ζεστό» (Liz Boulter, The Guardian, 2012).

Την ίδια εποχή στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο πρωτόγονος άνθρωπος είναι μια κοντινή ανάμνηση. Οι φυλές των Ινδιάνων εξαφανίστηκαν ως αποτέλεσμα της άγριας εξόντωσής τους τον προηγούμενο μόλις αιώνα. Εκεί ο **Frank Lloyd Wright** εξυμνεί τις αρετές της μικρής καλύβας στο δάσος. Στο βιβλίο του "The Living City", που εκδόθηκε το 1945, προτείνει να γυρίσουμε αρκετά πίσω στον χρόνο για να διαπιστώσουμε ότι η ανθρωπότητα χωρίζεται στον βάρβαρο κάτοικο της σπηλιάς και στον πνευματώδη κατασκευαστή της καλύβας-τέντας (Wright, 1958, σ. 21).

42. Η καλύβα

Γύρω στο 1922 ο φιλόσοφος **Martin Heidegger** γεφυρώνει εκ νέου τον φιλοσοφικό λόγο με την αρχιτεκτονική σκέψη μέσω μιας απροσδόκητης πράξης: θα οικοδομήσει μια αρχέγονη καλύβα στο Todtnauberg της Γερμανίας, όπου θα διαμείνει και θα συγγράψει πολλά από τα φιλοσοφικά του έργα. Ταυτόχρονα, θα εκθέσει το φιλοσοφικό νόημα αυτής της πράξης στο κείμενό του "Γιατί κατοικούμε στην Επαρχία", το οποίο και παρουσιάστηκε το 1933.

Η καλύβα του Heidegger, 1922.

Η ξύλινη καλύβα του Wittgstein στο Skjolden, Νορβηγία.

Σε αντίθεση με τον Laugier και σε ομοιότητα με τον Semper, η καλύβα του Heidegger είναι απτή, συγκεκριμένη και πραγματική και αποτελεί έναν αγωγό για μια βιωμένη εμπειρία του τόπου και του περιβάλλοντος. Η καλύβα του Heidegger συμβολίζει τον κόσμο της επαρχίας και το ρίζωμα στη γη, σε αντιδιαστολή με τον αστικό κόσμο των πόλεων που σύμφωνα με τον ίδιο δεν προάγει την εμπειρία του κατοικείν. Οι ιδέες αυτές διατρέχουν το σύνολο της φιλοσοφικής σκέψης του στοχαστή. Σε αντίθεση με τον οικουμενισμό της δομής του Laugier, ο τοπικισμός του Heidegger²⁸, όπως αυτός διαφαίνεται στην καλύβα, δείχνει την προέλευση της όχι από το Λόγο, ούτε από την εθνολογία, αλλά από το Μύθο²⁹ και την Εμπειρία³⁰.

Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί ο **Ludwig Wittgenstein**, αυστριακός, σύγχρονος φιλόσοφος. Το 1913 επισκέπτεται τη Νορβηγία (Skjolden), όπου χτίζει στην άκρη ενός γκρεμού μια καλύβα, όχι τόσο για την επιστροφή στις ρίζες όπως ο Heidegger, αλλά για απομόνωση και περισυλλογή. Η ξύλινη καλύβα είναι μόλις 7x8 μέτρα, όπου κάτω απ' την στέγη της ο Wittgenstein θα πάρει την απόφαση να περάσει το υπόλοιπο της ζωής του γράφοντας. Εκεί θα δουλέψει και το κυριότερο φιλοσοφικό του έργο, το "Tractatus Logico-Philosophicus", καθώς επίσης κι ένα μέρος απ' το "Πολιτισμός και αξία".

Ο ίδιος σημειώνει:

"Δεν μπορώ να φανταστώ άλλο μέρος για να ζήσω και να εργαστώ απ' ότι εδώ, η ηρεμία και η ομορφιά αυτού του τοπίου με καθηλώνουν". Την επόμενη χρονιά θα γράψει στον Russel: "Είσαι εντελώς μόνος σου εδώ, ούτε που διανοούμαι να ξαναβρεθώ μεταξύ ανθρώπων. Τα πάντα μέσα μου βρίσκονται σε μια κατάσταση ζύμωσης".

28 Για μια κριτική πάνω στις ρατσιστικές ιδέες που μπορεί να καλλιεργεί ο τοπικισμός του Heidegger ενδιαφέρον έχει το έργο του Adorno και του Zumthor.

29 Οι πολιτικές συνέπειες αυτού του «ηρωικού ρεαλισμού» του Heidegger έχουν αναλυθεί από τον Karl Löwith

30 Οι παραπάνω αναφορές είναι αυτές που ξεχωρίζουν στη βιβλιογραφία, αυτές που κατά κάποιο τρόπο εκπροσωπούν τις βασικότερες ερμηνείες που κατά καιρούς έχουν δοθεί στην έννοια της πρωτόγονης καλύβας. Το 1972, η μελέτη του Rykwert, On Adam's House in Paradise, The idea of the primitive hut in architectural history, θα αναδείξει το βάθος και τον πλούτο του θέματος. Παράλληλα το βιβλίο της Dripps, The first house: Myth, Paradigm and The task of Architecture παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα εκδοχή του μύθου της «πρωτόγονης καλύβας» του Vitruvius.

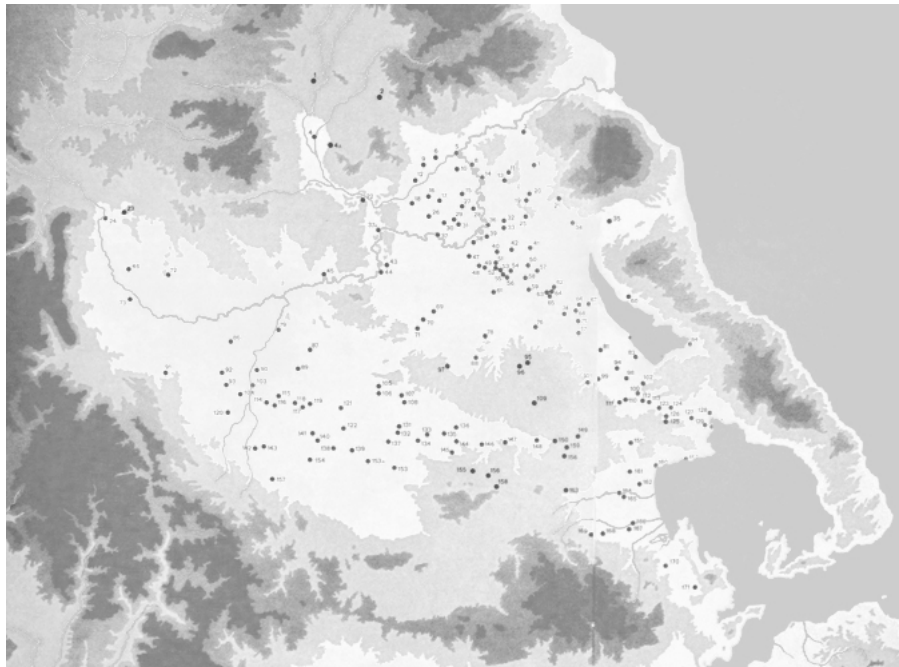

Από το βιβλίο της έκθεσης "Το Πρόβατο, Οδοιπορικό στον Ποιμενικό Βίο: Αρχιτεκτονική και Τέχνη", Ελληνικός Κόσμος, Αθήνα 2013

4. Στο τέλος της μέρας, Νέγρι, 1978, από τη συλλογή Παραδοσιακές Ασχολίες - Κτηνοτροφία
Φωτ. Τάκης Τλούπας

Δ- Οι καλύβες της Θεσσαλίας

Θέσεις προϊστορικών οικισμών και ίχνη κατοίκησης, πηγή: Θεοχάρη Δ. 1973 Νεολιθική Ελλάδα, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.

Μετά την ιστορία της καλύβας των τελευταίων αιώνων θα εστιάσουμε στη Θεσσαλία, που αποτελεί την περιοχή μελέτης. Η Θεσσαλία είναι ένας τόπος που παρουσιάζει πυκνότητα σε πρόχειρες κατασκευές. Ήδη, η ιστορία της ανθρώπινης παρουσίας στην περιοχή ξεκινά τη Νεολιθική εποχή³¹ περί το 6500 πχ.

Οι καιρικές εναλλαγές υπαγόρεψαν το νομαδισμό αλλά και τις εποχιακές μετακινήσεις. Μια μεγάλης κλίμακας δημιουργία καταλυμάτων συντελέστηκε στα πλαίσια αυτού του φαινομένου, με αποτέλεσμα μια συνεχή

31 Στη Θεσσαλία τα κτίσματα ήταν συχνά ορθογώνια με λίθινα θεμέλια και πλίνθινη ανωδομή, αν και υπάρχουν και πασσαλόπηκτα ορθογώνια κτίσματα (δηλ. κτίσματα με πασσάλους μπηγμένους στο έδαφος και πλεκτά κλαδιά ή καλάμια τα οποία επαλείφονταν με πηλό).

επέμβαση στη φύση με υλικά που αποσπώνται από αυτή για τη δημιουργία καταλυμάτων ως καταφύγια. Από τους προϊστορικούς χρόνους, φαίνεται να προϋπάρχει μέσα στην συνείδηση των ανθρώπων η έμφυτη ικανότητα να δομούν με έναν ενστικτώδη τρόπο καταλύματα που χαρακτηρίζονται από μια καθαρή γεωμετρία στη δομή τους. Η γεωμετρία αυτή εξασφαλίζει την κατασκευαστική τους αρτιότητα για την ασφαλή ένταξή τους στη φύση.

Ευρήματα από ανασκαφές, πειραματικές αναπαραστάσεις και σχεδιαστικές απεικονίσεις από προϊστορικούς οικισμούς αποκαλύπτουν ομοιότητες με τις σύγχρονες καλύβες, ειδικά στον τρόπο άρθρωσης του ξύλινου σκελετού και της επικάλυψης με κλαδιά και χόρτα που πλέκονται στους ξύλινους πασσάλους.

Στα νεότερα χρόνια παρατηρείται μια συνεχιζόμενη δημιουργία καταλυμάτων όπως καλύβες, μαντριά και πρόχειρες, εφήμερες κατασκευές. Αυτά τα “δείγματα της παρακμής και της ανέχειας” ο Άρης Κωνσταντινίδης τα έχει βαφτίσει Θεόχτιστα πολλά χρόνια πριν³². Στη συνέχεια παρατίθενται κάποια παραδείγματα τέτοιων δομών στην ευρύτερη Θεσσαλία³³ τον τελευταίο αιώνα.

32 Γιώργος Τριανταφύλλου, Αρχέτυπα, Από τις καλύβες και τα μαντριά στη σύγχρονη τέχνη και αρχιτεκτονική, Κ. Αδάμ Εκδοτική, 2010

33 Η μελέτη της Νεολιθικής στην Ελλάδα εγκαινιάζεται με τις αρχαιολογικές έρευνες του Χρ. Τσούντα (1899-1906) στη Θεσσαλία. Οι έρευνες αυτές περιλάμβαναν τον εντοπισμό 63 νεολιθικών θέσεων και την ανασκαφή μερικών οικισμών, όπως του Σέσκλου, του Διμηνίου, της Ύργισσας κ.ά. Τα αποτελέσματα των πρώτων αυτών ερευνών δημοσιεύθηκαν από τον Τσούντα το 1908 στο μνημειώδη για την ελληνική Προϊστορία. Τις έρευνες του Τσούντα στη Θεσσαλία συνέχισε ο Α. Αρβανιτόπουλος (1906-1926) και οι Α. Wace και Μ. Thompson (1907-1910). Οι τελευταίοι, πέρα από την ανασκαφή οικισμών στο Ραχμάνι, το Τσαγγλί κ.α., διεύρυναν τον ερευνητικό ορίζοντα προς νότο, με τις ανασκαφές στο Λιανοκλάδι Φθιώτιδας, στην Ελάτεια Φωκίδας και στη Χαιρώνεια Βοιωτίας, αλλά και προς βορρά με τον εντοπισμό νεολιθικών οικισμών στη Μακεδονία. Τα πορίσματα της δεύτερης αυτής ερευνητικής φάσης της Νεολιθικής στην Ελλάδα καταγράφηκαν από τους Wace και Thompson το 1912 στο έργο τους Prehistoric Thessaly.

124. *Από σαρακατσάνικη κατασκήνωση που άρχιζει να γίνεται μόνιμη εγκατάσταση.— Μπροστά παραλληλόγραμμο άψιδωτό καλύβι με σαρμασσή στέγη, γινωμένο με άρνιά φουρκές (τρεις μεσιανές και έξι πλαγιανές). Το καλύβι έχει ξελιχθεί σε πλατυμέτωπο και οι άψιδωτές στενές πλευρές του είναι λιγότερο κλιμακώες.— Τό άριστοτέρο καλύβι δείχνει πύδ ξελιγμένο τρόπο κατασκευής: τό τοίχωμά του είναι επίσης βεγγόπλεστο, αλλά παραγγεμισμένο με λίσηπη (ξυλόπηστο). Τή σοβατισμένη έπιφάνειά του συχνά τήν άσβεστόνουν.— Στο βέθος διακρίνεται λιθόστιστο καλύβι, έτοιμο να σκαπωτεί με τοίγχο (δύπος στην εικ. 135).

89. *Άριστοτέρο στρογγυλό τουροκάμβιο για τό κατοικιό, χωρίς σκεπή τής κατοούλας. *Έχουν λοφωδέσει τήν κατοούλα με τρι(γ)ομαλλίσια τσόλια ή τέντες-σκεπές, για να μη μπαίνουν στο καλύβι τά νεροβρόχια. Δεξιά όσειειεις μονές δίπλα καλύβες για τό κατοικιό με δίφορη σκεπή πύδ ξρανίσις άπ' τό χύμα.

(Στάση *Ασώνη Νεαραβαγγίτη, Νεοπό Ποντίκι).

92. Κονάκια για τό κατοικιό χωρίς δεύτερη έπιπρόσθετη σκεπή τής κατοούλας: *Ανάμεσα άπ' τίς δυό καλύβες ένα γαλίκι (καρίνι), για να κουνιζούν οι κότες.

(Στάση Δου. Κόκαλης, Αγρινιακός - Θεσσαλία).

Αγγελική Χαντζιμηγάλη, Σαρακατσάνοι, Ίδρυμα Αγγελικής Χαντζιμηγάλη, 2007

α. Οι καλύβες των Σαρακατσάνων

Στον ελλαδικό χώρο, οι Σαρακατσάνοι είναι μια πανάρχαια νομαδική φυλή κτηνοτρόφων, οι οποίοι εναρμονισμένοι με το κλίμα στο επάγγελμά τους, ζουν στον κάμπο το χειμώνα και στο βουνό το καλοκαίρι³⁴. Στον προορισμό τους, η σαρακατσάνα είναι αυτή που χτίζει, σχεδόν χωρίς καμιά βοήθεια από τον άντρα, τα καλύβια και τα μαντριά όπου θα στεγαστούν οι ίδιοι και τα κοπάδια τους.

Οι καλύβες, στην αυθεντική τους μορφή, αποτελούν δείγματα των πρωταρχικών τοπικών αρχιτεκτονικών μορφών, των Σαρακατσάνικων πληθυσμών³⁵. Οι Σαρακατσάνοι ζουν νομαδικά, μετακινούμενοι χειμώνα καλοκαίρι, στα χειμερινά και θερινά χειμαδιά και βοσκοτόπια. Επιλέγουν τους τόπους εγκατάστασής τους με βάση το κλίμα της περιοχής αλλά και την ύπαρξη κατάλληλων βοσκότοπων. Εξαιτίας του τρόπου ζωής τους αλλά και της μακρόχρονης απομόνωσής τους στα βουνά, παντρεύονται μεταξύ τους και μόνο μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, οπότε και εγκαταλείπουν σταδιακά τη νομαδική ζωή, αρχίζουν να αναμιγνύονται κοινωνικά με άλλες ομάδες (γάμοι, φοίτηση των παιδιών στα σχολεία, κ.λ.π.).

Οι περιοχές κατοικίας των Σαρακατσάνων ονομάζονται κονάκια. Οι μικροί οικισμοί τους περιλαμβάνουν 3-4 καλύβες και βοηθητικά κτίσματα - στάνες, εγκαταστάσεις για τα κοπάδια, τυροκομείο, γιδομαντρί κ.λ.π., ενώ οι μεγαλύτεροι οικισμοί περιλαμβάνουν και 12 καλύβες. Οι καλύβες τους είναι στρογγυλές με κωνικό θόλο ή παραλληλόγραμμες με δίρριχτη στέγη. Οι στρογγυλές είναι προγενέστερες, ενώ οι παραλληλόγραμμες αποτελούν εξελιγμένο τύπο³⁶. Κατασκευάζονται από ξύλο και άργιλο (κλαδιά επάνω σε ξύλινο σκελετό). Δεν χρησιμοποιούν πέτρα. Οι κατασκευές είναι απλές και εφήμερες - δεδομένων των συνεχών μετακινήσεών τους.

34 Η στάνη ξεκινάει τη νύχτα που ορίζει ο τσέλιγκας και δε το φανερώνει σε κανέναν από νωρίτερα από φυλαχτικό.

35 Οργανωμένη κοινωνική ομάδα νομάδων κτηνοτρόφων, με έντονη παρουσία στην περιοχή των Τρικάλων και των Ζαγοροχωρίων

36 (Μουτσόπουλος 1993)

Από το βιβλίο της έκθεσης "Το Πρόβατο, Οδοιπορικό στον Ποιμενικό Βίο: Αρχιτεκτονική και Τέχνη", Ελληνικός Κόσμος, Αθήνα 2013

Αχυρόπλεκτες και βεργόπλεκτες καλύβες υιοθετούν τεχνικές δόμησης που χρονολογούνται από την προϊστορική εποχή. Οι αχυροκαλύβες σχετίζονται στενά με την εποχιακή κτηνοτροφία στις χώρες των Βαλκανίων και της Μεσογείου. Ιδιαίτερα στη Μεσόγειο, ήδη από την αρχαιότητα, τα μεγάλα κοπάδια αιγοπροβάτων δεν παρέμεναν στην ίδια περιοχή το καλοκαίρι και το χειμώνα. Το χειμώνα, τα κοπάδια κατέβαιναν στα πεδινά, όπου επικρατούσε πιο ήπιο κλίμα, ενώ το καλοκαίρι, οι υψηλές θερμοκρασίες επέβαλλαν τη μεταφορά τους σε ορεινά βοσκοτόπια. Μαρτυρίες του 11ου αιώνα μας πληροφορούν ότι οι νομάδες βοσκοί ήταν ήδη γνωστοί στην Ελλάδα και αναφέρονταν χαρακτηριστικά ως «Βλάχοι» (από την εθνοτική κοινότητα των «Αρμάνων Βλάχων»). Αργότερα, σε κείμενα του 18ου αιώνα αναφέρονται ως «Βλάχοι βοσκοί». Για την εκτεταμένη αιγοπροβατοτροφία (δηλαδή την κατάληψη μεγάλων εκτάσεων που δεν υποβάλλονταν σε εντατική καλλιέργεια) χρησιμοποιούνταν ο όρος «βλάχικο», ο οποίος όμως σήμαινε πολλή περισσότερο από μια απλή κατάληψη: υποδήλωνε περισσότερο έναν τρόπο ζωής, μια άποψη για τον κόσμο και έναν κώδικα κοινών αξιών που ρύθμιζε την κοινωνική και οικονομική ζωή των κατοίκων, με ίσους όρους για όλους. Στη Βουλγαρία, οι Βλάχοι είναι γνωστοί ως Αρωμόνοι/Αρωμάνοι ή Κουτσόβλαχοι ("Kuts-onlasi") ή «Γραμουσιάνοι». Οι Βλάχοι συσχετίζονται κυρίως με τον ημι-νομαδισμό, καθώς συνήθιζαν να εγκαθίστανται σε μόνιμους οικισμούς το χειμώνα και να μετακινούνται σε μεγαλύτερο υψόμετρο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι οι Βλάχοι εμφανίζονται και στην πολωνική ιστορία της αιγοπροβατοτροφίας, στην περιοχή Podhale.

Άλλη μια διακριτή ομάδα βοσκών είναι οι Σαρακατσάνοι, οι οποίοι ζούσαν αποκλειστικά ως νομάδες, καθώς δεν κατείχαν κανενός είδους περιουσία, άρα δεν είχαν και μόνιμη κατοικία

ούτε το χειμώνα, ούτε το καλοκαίρι. Παρότι αρχικά ήταν

6. Καρακατσάνοι μπροστά στις καλύβες τους - Πρώτο μισό του 20ού αιώνα, χωριό Keserevo, περιοχή Tarnovo (Κεντρική Βουλγαρία). Πηγή: Βουλγαρική Ακαδημία Επιστημών. Φωτογραφία αρχείου - IEFSEM -BAS
Karakachans in front of their huts - First part of 20th century, Keserevo village, Tarnovo district (Central Bulgaria). Source: Bulgarian Academy of Sciences. Archival photo - IEFSEM -BAS
7. Κονάκια, Διαλαμπί Κομοτινής, Οικογένεια Καίτσα Ιωάννη του Δημητρίου, 1940. Πηγή: «Λεύκωμα Σαρακατσάνων», Λαογραφικό Μουσείο Σαρακατσάνων, Σέρρες 2007
Konakia, Dialambi Komotinis, Kaltsa family, 1940. Source: "Album of Sarakatsani", Folk Museum of Sarakatsani, Serres 2007
8. Φούρνος κονακιού, Πατρική Σερρών, Οικογένεια Τσαούση Βασιλείου του Γεωργίου, 1940. Πηγή: «Λεύκωμα Σαρακατσάνων», Λαογραφικό Μουσείο Σαρακατσάνων, Σέρρες 2007
Built oven of konaki, Patriki, Serres, Greece, Tsaousis family, 1940. Source: "Album of Sarakatsani", Folk Museum of Sarakatsani, Serres 2007

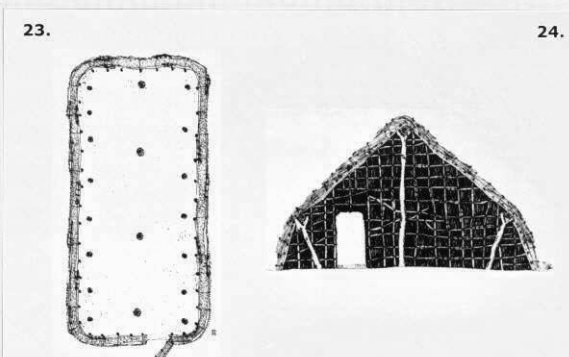
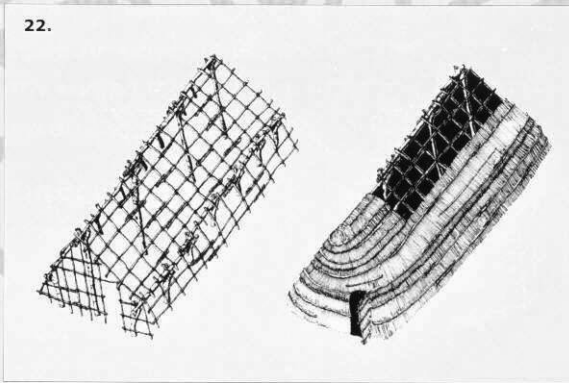
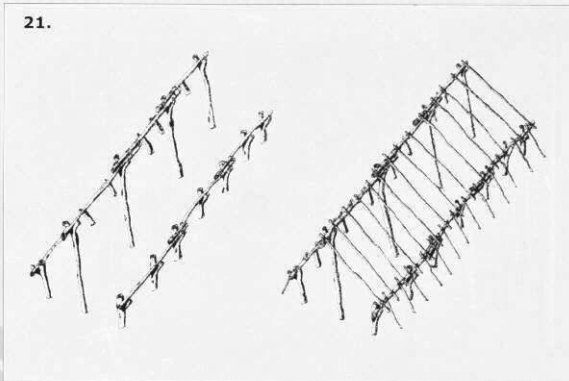

21-22. Σειρά σχεδίων των φάσεων κατασκευής της διπλής α-δίπλα καλύβας
Drawings of construction phases of the double hut "a-dipla kalyva"

23. Κάτοψη της α-δίπλα καλύβας
Floor plan of the "a-dipla kalyva"

24. Τομή της α-δίπλα καλύβας
Section of the "a-dipla kalyva"

21-24. Πηγή: Κώστας Ε. Κουρεμένος, «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική - Σαρακατσάνοι», Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 1984
Source: Costas E. Kouremenos, "Traditional Greek Architecture-Sarakatsans", published by "Melissa", Athens, 1984

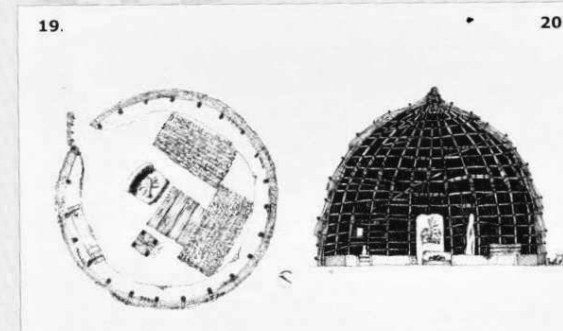
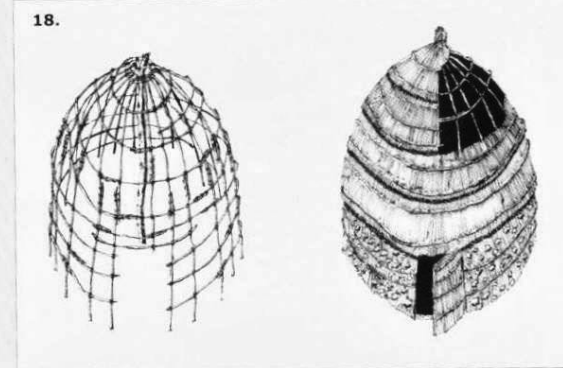

17.-18. Σειρά σχεδίων των φάσεων κατασκευής του κονακιού
Structural details of konaki

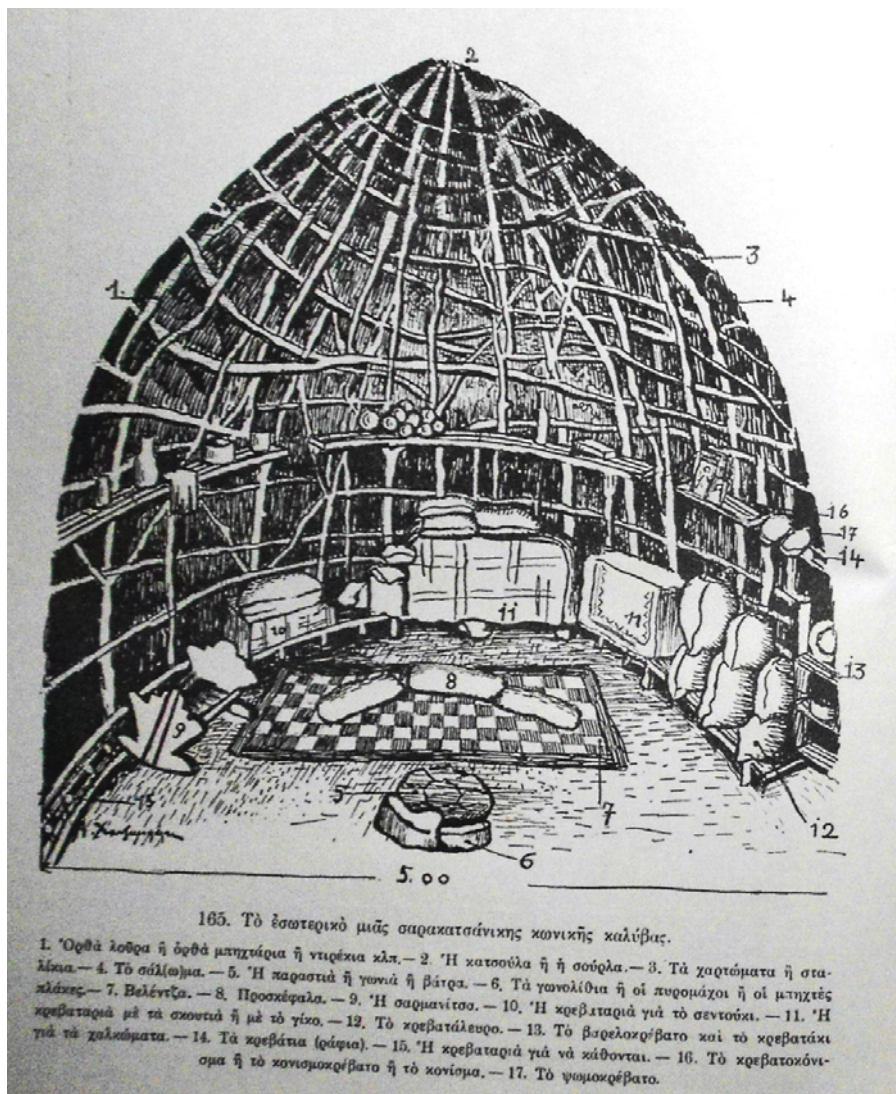
19. Κάτοψη του κονακιού (βάτρα, Ιεριμετρικός Ιάγκος, δομή τοιχώματος)
Floor plan of "konaki" (vatra, bench, walled structure)"

20. Κάθετη τομή του κονακιού. Διακρίνεται ο τρόπος που τοποθετείται το σάλωμα ώστε να μη μπαίνει η βροχή
Section of "konaki". One can observe how "saloma" is placed to offer protection from rain

17-20. Πηγή: Κώστας Ε. Κουρεμένος, «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική - Σαρακατσάνοι», Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 1984
Source: Costas E. Kouremenos, "Traditional Greek Architecture-Sarakatsans", published by "Melissa", Athens, 1984

Αυτή η καλύβα αποτελεί το πρωταρχικό κύτταρο το οποίο εξελίχθηκε στον μονόχωρο τύπο σπιτιού (με πέτρινη τοιχοποιία και δίρριχτη στέγη), τον βασικό τύπο της αγροτικής κατοικίας. Σαν πρόχειρο κατάλυμα ή ανοιξιάτικη κατοικία χρησιμοποιούν την τέντα, μια τραγομαλλίσια σκηνή. Για τον τσοπάνο φτιάχνουν μια κυκλική καλύβα, τη χαλατζούκα, το ασκέπαγο καλύβι ή την τάρατσα. Είναι ένας μικρός ημικυκλικός φράχτης, γυρτός προς τα μέσα που τον προφυλάσσει από τον καιρό.

Αγγελική Χαντζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, Ἴδρυμα Αγγελικῆς Χαντζημιχάλη, 2007

β. Οι καλύβες του Αγιοκάμπου

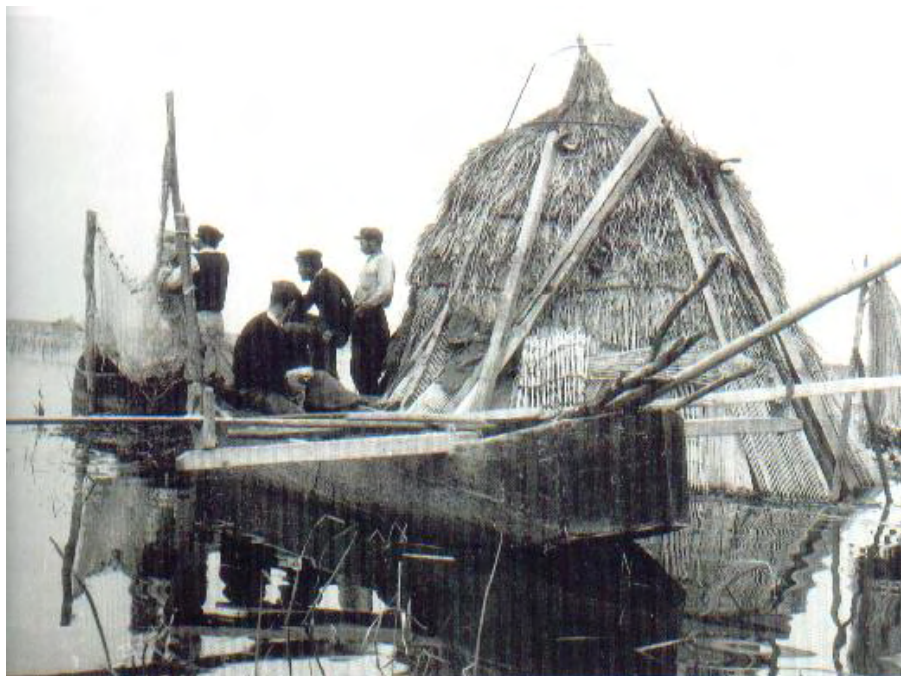
Παραθεριστές στον Αγιοκάμπο, καλύβες στο βάθος, 1952.

Τη δεκαετία του '40 τους καλοκαιρινούς μήνες, οι κάτοικοι της Λάρισσας παραθερίζανε στα παράλια του νομού, στην περιοχή του Αγιοκάμπου, που βρίσκεται ανάμεσα στα όρια των δύο κοινοτήτων Σκήτης και Σωτηρίτσας. Επειδή οι μετακινήσεις ήτανε δύσκολες, στήνανε ένα πρόχειρο κατάλυμα (τσαρδάκι) για να περάσουν εκεί δυο με τρεις μήνες. Η κοινότητα της Σκήτης έστηνε στη σειρά τσαρδάκια, με ξύλα και φτέρες για οροφή, για τη διευκόλυνση των παραθεριστών. Η κατασκευή της καλύβας γινόταν ως εξής: τέσσερα ξύλα στερεώνονταν στην άμμο, ενώ άλλα βοηθητικά μικρότερα ξύλα στήνανε το σκελετό. Η καλύβα ολοκληρωνόταν με φτέρες και για πόρτα είχε μια κουβέρτα. Στο πίσω μέρος υπήρχε μια υποτυπώδης κουζίνα³⁷.

Μετά το 1960 έγινε νέα χάραξη του δρόμου για τον Αγιοκάμπο και έτσι άρχισε η τακτική συγκοινωνία με λεωφορεία και η περιοχή πήρε μια άλλη μορφή με τη δημιουργία πολλών κατοικιών από ντόπιους και ξένους.

37 «Τσαντίρ μαχαλά το λέγαμε και ήταν έτσι ακριβώς. Τέσσερα ξύλα μπηγμένα στην άμμο, μια κουβέρτα στην είσοδο της πόρτας και ο ύπνος κάτω. Υπήρχαν βέβαια και οι λουξ καλύβες, όπως αυτή της οικογένειας Βαγενά που ήταν δίπατη». Στο πίσω μέρος κάθε καλύβας οι μανάδες έφτιαχναν μια υποτυπώδη κουζίνα. Οι διακοπές διαρκούσαν τουλάχιστον δυο μήνες, από τον Ιούλιο έως τα μέσα Αύγουστο, οπότε ο καιρός χαλούσε φούσκωνε η θάλασσα, το ρέμα κατέβαζε νερό και ο δρόμος έκλεινε». κ. Αθανασία Γαζέπη Μητροπούλου

γ. Οι καλύβες των ψαράδων στην Κάρλα

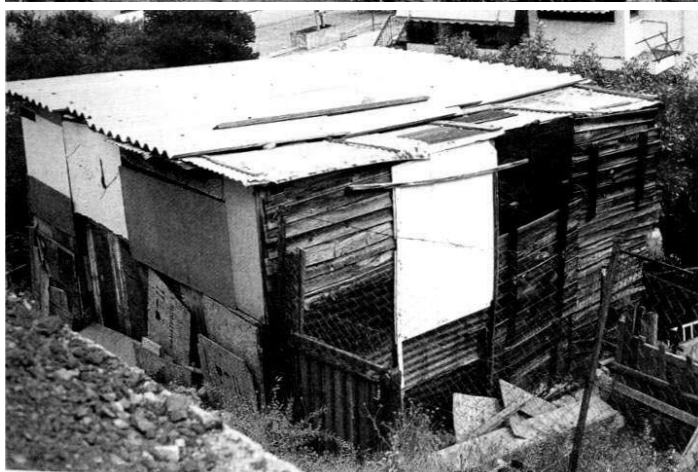
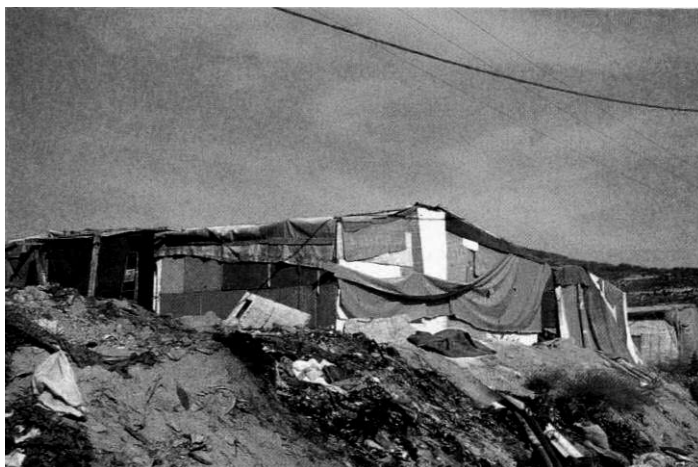
Οι καλύβες των ψαράδων στη λίμνη Κάρλα, δεκαετία '50

Στο νομό Μαγνησίας, στη λίμνη Κάρλα, αναπτύχθηκε ένας οικισμός μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '60, ο οποίος κέρδιζε τα προς το ζην μέσω της αλιείας και άλλων πρακτικών διαβίωσης που εμφάνιζαν πολλά κοινά με τις προϊστορικές κοινωνίες της περιοχής. Το φουντάνι (ο τόπος όπου κατασκευάζονταν οι καλύβες) επιλεγόταν προσεκτικά. Οι άνδρες των παρακάρλιων χωριών για 9 μήνες έμεναν σε καλύβες μέσα στη λίμνη. Η κατασκευή τους γινόταν ως εξής: τοποθετούσαν χοντρά ξύλα μέσα στη λίμνη, δημιουργώντας κάτι σαν σχέδια. Έπειτα έδεναν τα καλάμια και τα ραγάζια σε σχήμα κωνικό. Ο οικισμός αυτός χάθηκε με την αποξήρανση της λίμνης.

[ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ :< δραγάτης] Δραγασιά, η (ουσιαστικό), πρόχειρη καλύβα του δραγάτη, συχνά πάνω σε δέντρα. Αλλιώς δραγασά, δραγασούλα. Προέρχεται από τη λέξη δραγάτης < από τη σύνθετη βυζαντινή λέξη αρχιδραγάτης, από την οποία αποσπάστηκε η λέξη δραγάτης = ο αγροφύλακας και ειδικά ο φύλακας των αμπελιών. Πιθανόν επίσης, να προέρχεται από τη λέξη αμπελιδεργάτης, της Τσακωνικής διαλέκτου, από την οποία αποσπάστηκε το δεργάτης και μετατράπηκε σε δραγάτης. Κατ' άλλους προέρχεται από τη Σλάβικη λέξη draga.

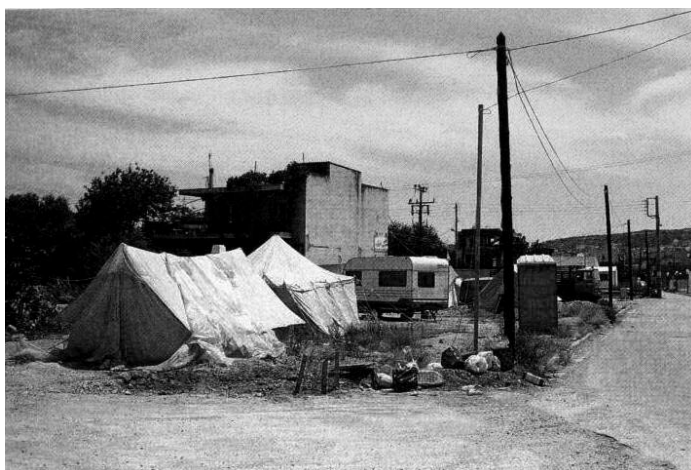
Τσαρδάκι-Δραγασιά, Αμπελώνας Λάρισας, Θεσσαλία, 1960, του Τάκη Τλούπα

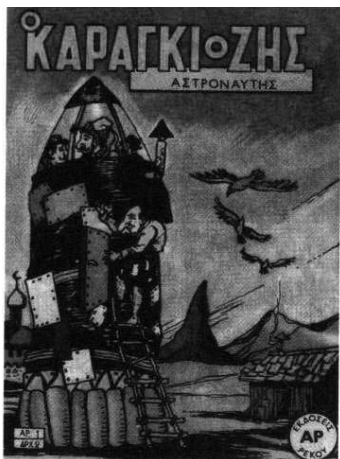

Athens Absolut Realism, Futura, 2002, σελ. 70,71,72,74,79.

δ. Οι καλύβες των πόλεων

Πέραν αυτών των ιστορικών παραδειγμάτων, οι σύγχρονες πόλεις και η ύπαιθρος εξακολουθούν να φιλοξενούν ομάδες πληθυσμών που στο πέρασμά τους κατασκευάζουν προσωρινά ή άλλες φορές μόνιμα καταλύματα. Τέτοιες ομάδες είναι οι Ρομά, οι άστεγοι, οι μετανάστες, οι άστεγοι και οι ίδιοι κάτοικοι των πόλεων. Παρατηρείται ειδικά στα αστικά περίχωρα το φαινόμενο της εξάπλωσης μέσω αυθαίρετης δόμησης και πρόχειρων κατασκευών. Οι χρήστες χρησιμοποιούν ρετάλια και τα επανασυνθέτουν για τη δημιουργία μιας κατασκευής.

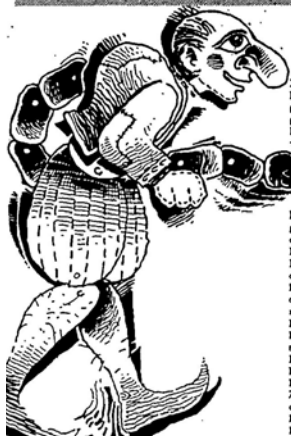

Athens Absolut Realism, Futura, 2002, σελ. 90.

ΘΕΑΤΡΟ ΣΚΙΩΝ

«Τα πάθη της καλύβας...»

ΣΚΗΝΙΚΟ: Καλύβη αυθαίρετη (ορεινό)
ΠΡΟΣΩΠΑ: Καραγιάννης, Καραγιόζα, Κολιτρί-
 ρι, Σωμειτάρη ΣΚΙΩΣ (αδελφός του θάνατος του Κα-
 ραγιάννη), Πρώτη, Δύτηρη, Τρίτη, Τέταρτη Σκιά.
ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: (κάθεται έξω από το καλύβι και
 τραγουδάει.)

Σαχραροφραμένη μου
 με μία και γλωσσία
 φωνάει που με πόντεις
 αυτήν την εφόδα!

ΠΡΩΤΗ ΣΚΙΑ (μπαίνει κρατάει κορμί) Κύριε Κα-
 ραγιάννη λυπάμαι, έχω μια διαταγή να σας κοινοποιή-
 σαι!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Μπαίβω, μπαίβω! Κι εκτίκως ο
 Μπάριμα Γιόργης έλεγε πως δεν θα κοινοικοποιή-
 σεις τίποτα!

ΠΡΩΤΗ ΣΚΙΑ: Οχι κοινοικοποίηση που σημαίνει
 σοσιαλισμός, αλλά κοινοποίηση που σημαίνει: σου
 κίνα γινωστό!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Είπα κι εγώ!

ΠΡΩΤΗ ΣΚΙΑ: Αισιόν, το καλύβι θα γερμεναι
 πάλι είναι αυθαίρετο!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Τι έκανε λέει!

ΠΡΩΤΗ ΣΚΙΑ: Είναι εκτός σχεδίου πόλεως!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Τι λέει, ρε, φαρμακοποιή! Το κε-
 λάρι ζήτησαν τσαν χροιά η πόλη! Αυτή είναι εκτός
 σχεδίου!

ΠΡΩΤΗ ΣΚΙΑ: Αυσίμα αλλά πρέπει ν' αρχίσει
ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ (τον τρεβαίει φωνάζει) Έξω! Τρέ-

ψαίτε! Καραγιόζα, Κολιτρί, Μπάριμα Γιόργη,
 Γιτώνες τρέξτε! Πάρε ση βροία, κόπωση, μολύ-
 βινα, γροβιόρα, κεραλοπόδωρο, κρεμάλα—ζυγί!
 Τα κρεμάλα αφήστε τα για ώρα ανάγεται! — και
 τρέξτε!

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΚΙΑ: (μπαίνει) Τι συμβαίνει εδώ;

ΠΡΩΤΗ ΣΚΙΑ: Είμαι από το ΚΑΚΑ: Καταγραφή,
 Κατακρίμνηση, Αυθαίρετο!

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΚΙΑ: Καλά που σας πρόλαβα! Είμαι από
 το ΧΟΠ: Χωροταμία Ουτομής και Περιβάλλον και η
 κωλύει να θα γινωμιστεί γιατί αρχίζει διαταραχή!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Κι εσύ την πάτησες! Πού το είδες
 το διαταραχή; Επει και τη φουξιάς έλασε!

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΚΙΑ: Ακριβώς. Θα κάνει μία αίτηση σε
 διακόσμηση χωροταμία, θα πάει στο υποδιοικητικό,
 θα πάρει επί πληρωμή ένα αντίγραφο, θα πληρω-
 στεί έναν αρχιτέκτονα να κοινοποιήσει και θα υπο-
 βάλει τα χαρτιά στο ΧΟΠ. Θα πληρώσει ένα
 μέρος τσέπης και ένα το ΧΟΠ!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: (από το καλύβι βγαίνουν Καραγιόζα και Κολιτρί-
 ρι κρατώντας κεραλοπόδωρο και κόπανο και φωνά-
 ζοντας, Ο ΚΑΚΑ και ο ΧΟΠ φεύγουν τρωμαγμένοι).

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Πού 'ναι τοι, μπαίβω κού χρονο
 ν' ηρουν!

ΚΟΛΑΗΤΡΙ: Θα τους φάω μπαίβω!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Ηθελε να γερμεναι την καλύβη
 ένας από το ΚΑΚΑ!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Μπα, που να φάει το άνομα τού!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Μα ένας άλλος από το ΧΟΠ τον
 σταμάτησε!

ΚΟΛΑΗΤΡΙ: (προσηγάδι) Κάνα-χολί Χόνα-εκάι...
ΤΡΙΤΗ ΣΚΙΑ: (απόφύλαξι) Κύριε Καραγιάννη έρχομαι
 από το ΦΑΠ!

ΚΟΛΑΗΤΡΙ: Οχι, μπαίβω, αρχίζουν οι φωνές!
ΤΡΙΤΗ ΣΚΙΑ: Οχι, καλό μου παιδί, ΦΑΠ είναι
ΦΟΡΟΣ ΑΚΙΝΗΤΟΥ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ. Αφού κάνει
 μια αίτηση σε αποκόσμηση χωροταμία, θα πάρει
 ένα αντίγραφο επί...

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Σίφω, την αεθότροπολεξή!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Πιό αυθαίρετο, μάνα μου. Δεν το
 βλάζει που κοινοποιεί όλας τις πλάτες!

ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΚΙΑ: Σιόκτικε, σιόκτικε! Η καλύβη του
 Καραγιάννη δεν υποβάλλεται σε φόρο!

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Υποβάλλεται σε μάρτυρα!

ΤΡΙΤΗ ΣΚΙΑ: Είμαι από το ΦΑΠ και έλα...

ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΚΙΑ: Είμαι από το ΑΝΤΙΦΑΠ. Θα
 δηλώσουν μόνο όσοι έχουν ακίνητο αξίας πάνω από
 είκοσι εκατομμύρια δραχμής! — Θα κάνει μια αίτηση
 σε αποκόσμηση χωροταμία, θα πάει στο υποδιοικη-
 τικό, θα πληρώσει έναν εκτιμητή και όλα τα άλλα
 είναι εύκολα.

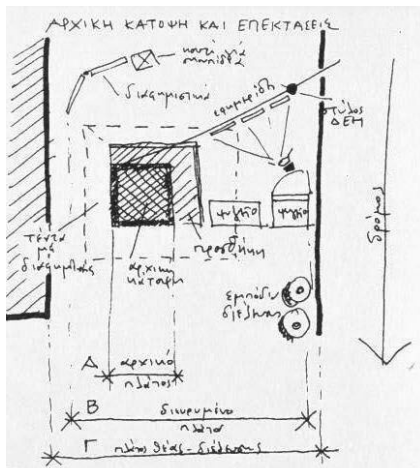
(φεύγουν, Ο Καραγιάννης αναστενάζει)

ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Γιατί αναστενάζει Καραγιάννη,
 μάνα μου!

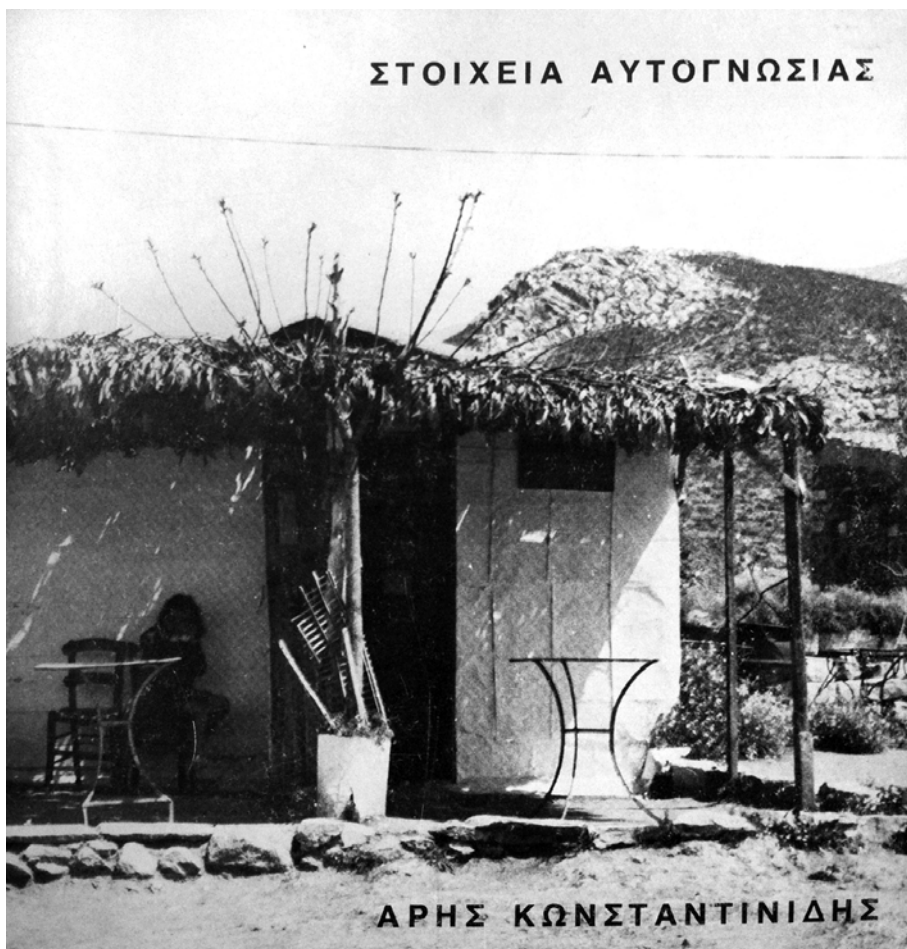
ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ: Εχ, μπαίβω! Ας είχα κι εγώ ένα
 καλύβια είκοσι εκατομμύριων και θα πλήρωνο το
 φόρο Να, με την Παναγιά θα τον πλήρωνο!

Ο Καραγιαννοπαίχτης Αμόλας

Εφημερίδα Μακεδονία, φύλλο 4 Ιουλίου 1982, σελ. 15

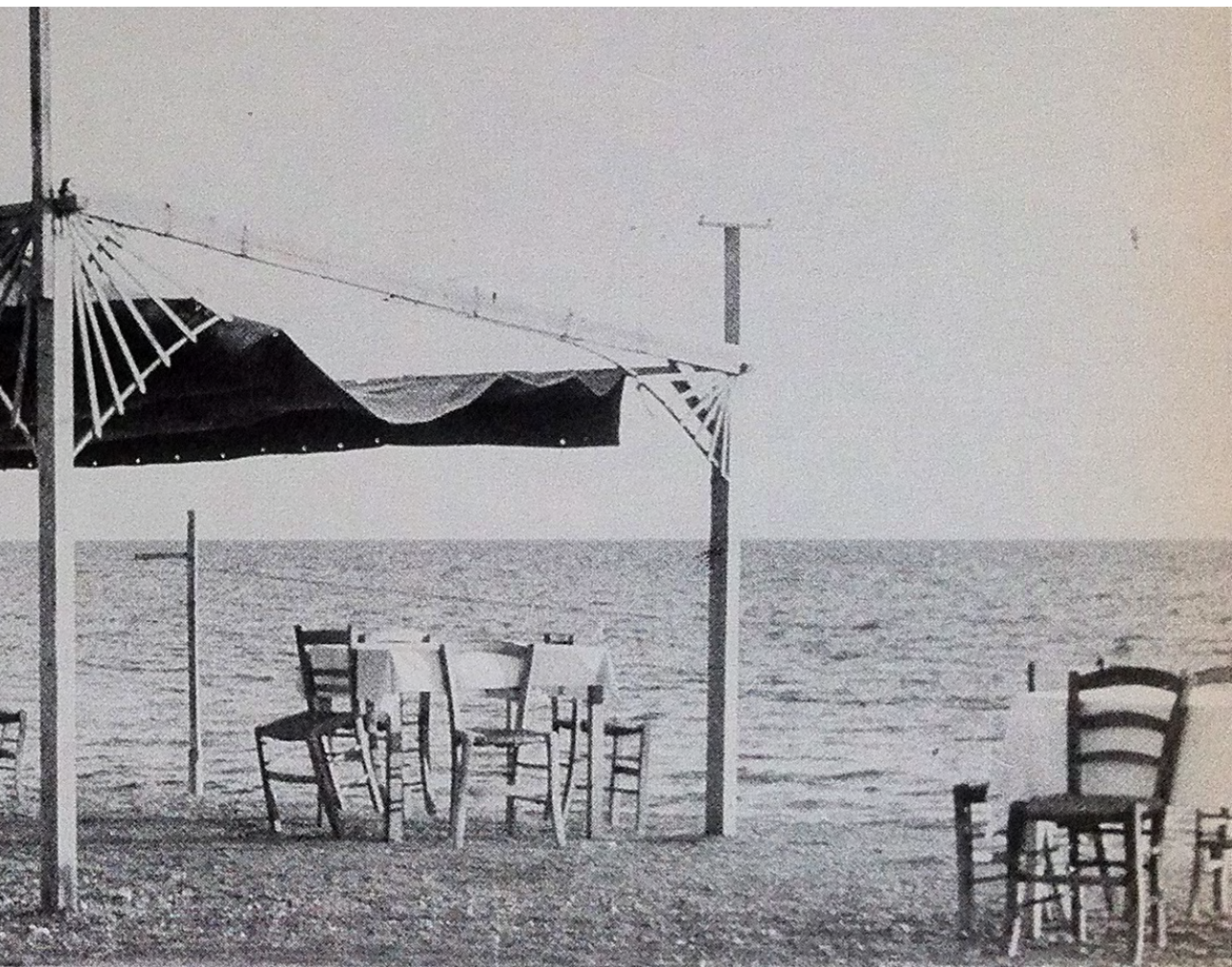
Athens Absolut Realism, Futura, 2002, σελ. 90.

Άρης Κωνσταντινίδης, Στοιχεία αυτογνωσίας. Για μια αληθινή αρχιτεκτονική, Φωτογραφίες, σχέδια, σημειώσεις, Αθήνα 1975, Εξώφυλλο και φωτογραφία.

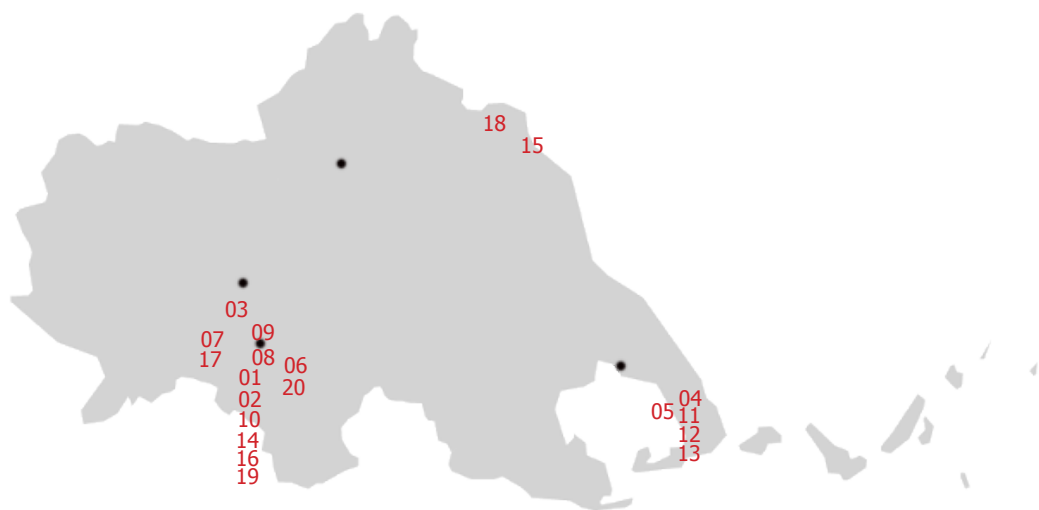

Άρης Κωνσταντινίδης, Στοιχεία αυτογνωσίας

Ε-Έρευνα και φωτογραφική τεκμηρίωση στη Θεσσαλία

Στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας αλλά και όλου του ελληνικού τοπίου, συναντάμε έντονα αυτοσχέδιες κατασκευές, καλύβες, αποθηκευτικούς ή βοηθητικούς χώρους κατασκευασμένους με απομεινάρια άλλων κατασκευών, αντικείμενα παλιά και σκουπίδια. Σε μια λογική καταγραφής και παρατήρησης, δημιουργήθηκε το παρακάτω φωτογραφικό αρχείο. Η πλειοψηφία των κατασκευών είναι στην ύπαιθρο και τα υλικά ποικίλουν στα πλαίσια της λογικής της ανακύκλωσης και επαναχρησιμοποίησης.

- 01.Μαντριά και αποθήκες προς Καλύβια Πεζούλας, Νομός Καρδίτσας
- 02.Αποθήκη στη Λίμνη Πλαστήρα, Νομός Καρδίτσας
- 03.Στέγαστρο προς Μουζάκι, Νομός Καρδίτσας
- 04.Αποθήκη προς φράγμα Παναγιώτικο, Νομός Μαγνησίας
- 05.Ξύλινη αποθήκη, Κορώπι, Νομός Μαγνησίας
- 06.Κοτέτσι στην Κυψέλη, Νομός Καρδίτσας
- 07.Καλύβα Heidegger, προς Εννιά Βρύσες, Νομός Καρδίτσας
- 08.Κατοικία στη μονή Αϊ-Γιάννη, Καλλιθήρο, Νομός Καρδίτσας
- 09.Παράγκα, Καρδίτσα, Νομός Καρδίτσας
- 10.Μαντριά στη Λίμνη Πλαστήρα, Ν. Καρδίτσας
- 11.Μαντρί προς φράγμα Παναγιώτικο, Νομός Μαγνησίας
- 12.Αποθήκη προς φράγμα Παναγιώτικο, Νομός Μαγνησίας
- 13.Αποθήκη από λαμαρίνα, προς Μηλιές, Νομός Μαγνησίας
- 14.Φορτηγό, Λίμνη Πλαστήρα, Νομός Καρδίτσας
- 15.Στέγαστρο στην παραλία Παπακώστα, Νομός Λαρίσης
- 16.Αποθήκη στη Φυλακτή, Νομός Καρδίτσας
- 17.Μαντρί στις Εννιά Βρύσες, Νομός Καρδίτσας
- 18.Κατοικία στον Αγιόκαμπο, Νομός Λαρίσης
- 19.Αποθήκη στη Φυλακτή, Νομός Καρδίτσας
- 20.Κατασκευή σε χωράφι,Κυψέλη, Νομός Καρδίτσας

01

02

03

04

05

06

07

11

12

13

14

15

16

17

18

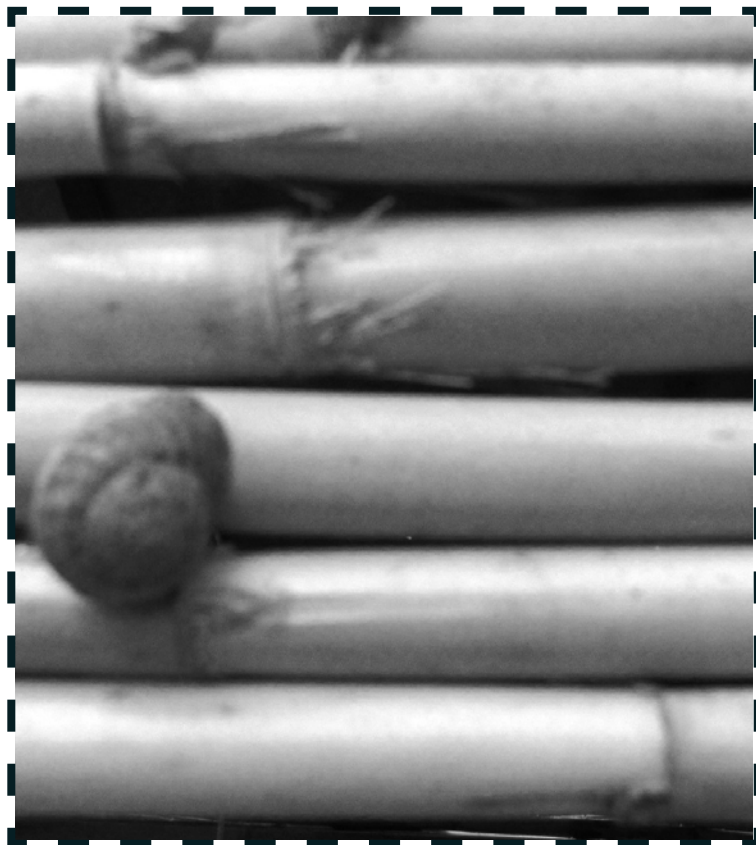
19

20

ΠΡΟΣΩΡΙΝΟ ΚΑΤΑΛΥΜΑ-THE BRICOLAGE HUT

74 .The Bricolage Hut

Χάρτης της πόλης της Καρδίτσας, θέση οικοπέδου της κατασκευής

Θέση κατασκευής και προετοιμασία

Z- The bricolage Hut (Non plan project)

Η εργασία αποσκοπεί στη μελέτη των πρόχειρων καταλυμάτων, της καλύβας και των πρακτικών του Bricolage. Ερμηνεύοντας τις έννοιες της αυτοκατασκευής γίνεται ένα εγχείρημα υλοποίησης ενός καταλύματος. Η κεντρική ιδέα είναι να κατασκευαστεί μια καλύβα-μακέτα σε κλίμακα 1:1 έτσι ώστε να μελετηθεί έμπρακτα αυτή η μέθοδος κατασκευής και οι πρακτικές του bricoleur. Αποτελεί έναν προσωπικό πειραματισμό όπου δημιουργείται μια σωματική, επιτόπια σχέση με τα υλικά και τους επανασυνδυασμούς τους.

Μέσω μιας διαδικασίας ρακοσυλλογής, δημιουργήθηκε ένα αρχείο υλικών από σκουπιδότοπους, μάντρες, αποθήκες και χωματερές. Αυτά τα υλικά ανασυντίθενται, επεξεργάζονται σε ένα βαθμό για να επαναχρησιμοποιηθούν - ανακυκλωθούν στο προσωρινό κατάλυμα.

Η εργασία αυτή αποσκοπεί στη δημιουργία αυτής της κατασκευής χωρίς να προηγηθεί κάποια σχεδιαστική μελέτη. Η μορφή προκύπτει in situ βάσει των βέλτιστων συνδυασμών των ιδιοτήτων και των διαστάσεων των υλικών.

Ως τόπος της κατασκευής έχει επιλεγεί ένα κτήριο στα περίχωρα της πόλης της Καρδίτσας. Πέραν των υλικών που έχουν συγκεντρωθεί μέσω της ρακοσυλλογής χρησιμοποιούνται γωνιές, λάμες, βίδες, καρφιά, μεντεσέδες και ένα ηλεκτρικό κατσαβίδι.

76 .The Bricolage Hut

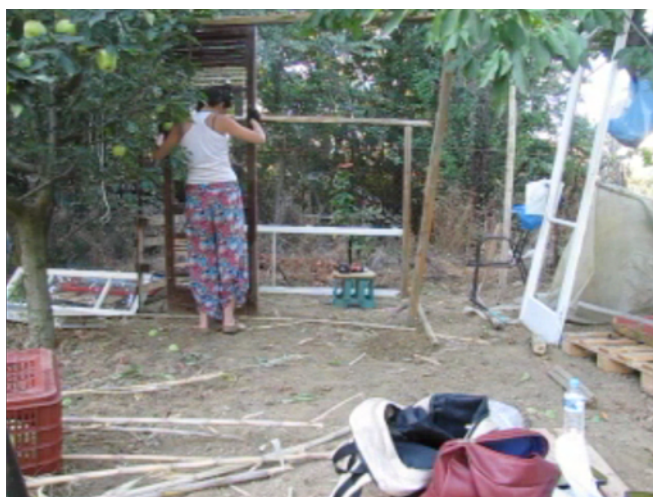
Τοποθεσίες συλλογής υλικών

Αρχείο υλικών

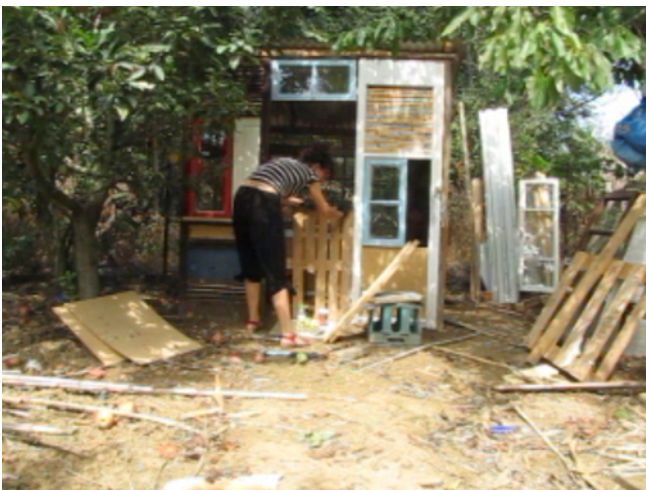
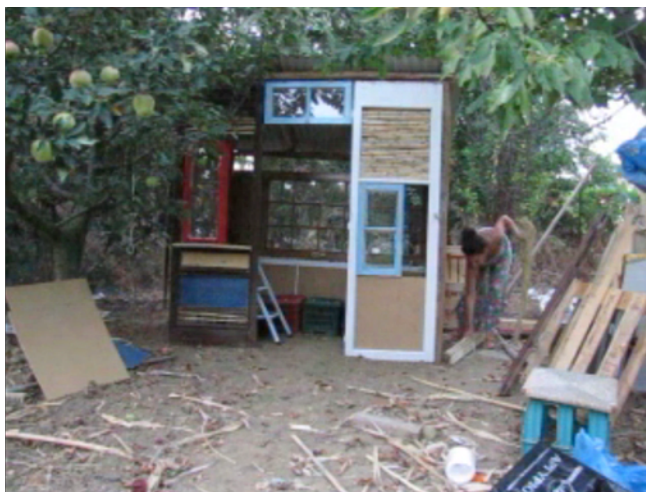
78 .The Bricolage Hut

Στάδια Κατασκευής

80 .The Bricolage Hut

Υπό κατασκευή

82 .The Bricolage Hut

Η-Επίλογος

Ο bricoleur (μάστορας) εκφράζεται μέσα από την επανα-οικειοποίηση μιας συλλογής από παράξενα απομεινάρια ανθρώπινων εγχειρημάτων, ώστε να υποστηρίξει ότι το bricolage βρίσκεται αναγκαστικά εντός μιας ιδιαίτερης κατάστασης του πολιτισμού, όπου ο σκοπός και το μέσο αντιστρέφονται: το 'τέλος' ενός δημιουργού γίνεται μέρος του 'μέσου' αυτό-έκφρασης ενός άλλου δημιουργού³⁸. Ο διάλογος μεταξύ των υλικών και το έργο του bricoleur συνεχίζεται καθ' όλη τη δημιουργική διαδικασία, δεδομένου ότι οι αποφάσεις του να χρησιμοποιήσει κάτι για ένα συγκεκριμένο σκοπό έχουν συνέπειες που δεν μπορεί να προβλέψει.

Τέτοιου είδους πρακτικές συναντούμε στις σύγχρονες πόλεις και στην υπαίθρο και δεν παύουν να αποτελούν δείγμα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Ο σκοπός αυτής της εργασίας δεν είναι να αντιπροτείνει μια μέθοδο μη σχεδιασμού αλλά να μελετήσει μια πρακτική που παράλληλα με την επίσημη αρχιτεκτονική συνυπάρχει, εξελίσσεται και χαρακτηρίζει μεγάλο μέρος της ελληνικής υπαίθρου.

Η εργασία αποτελεί μια πειραματική προσέγγιση του bricolage και της αυτοκατασκευής. Ο επιτελεστικός(performative) χαρακτήρας της και η επιτόπια επαφή με τα υλικά δίνουν στην παρούσα εργασία τη μορφή μιας πρότασης εναλλακτικού τρόπου δόμησης και μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω έρευνα σε αυτό το πεδίο.

38 Laventure D. Bricolage. International Collaborative Dictionary of Communications [URL: <http://mediaresearchhub.ssrc.org/icdc-content-folder/bricolage/>]

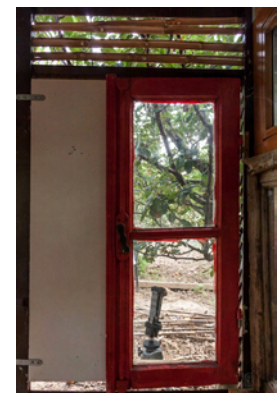
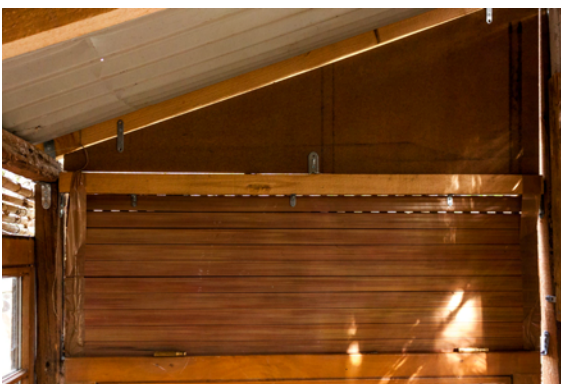
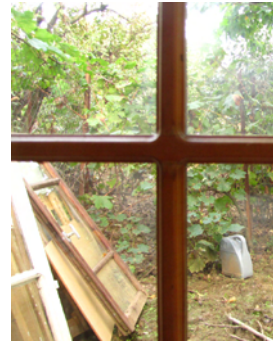

Φωτογραφική αποτύπωση

88 .The Bricolage Hut

90 .The Bricolage Hut

Βιβλιογραφία

- Levi Strauss, Άγρια Σκέψη, Εκδόσεις Παπαζήσης, 1977
- Jacques Derrida, "Structure, Sign, and Play in the Discourse of the Human Sciences", Writing and Difference, trans. Alan Bass. London: Routledge, 1970
- John Ruskin, The Seven Lamps of Architecture, 1849, London, G. Routledge and Sons, 1901

- The Social origins of Modern Science, Edgar Zilsel (1891-1944), Klower Academic Publishers

- Richard Sennet, Ο τεχνίτης, Εκδόσεις Νησίδες, 2011

- Architecture Without Architects: A Short Introduction to Non-Pedigreed Architecture, Bernard Rudofsky, University of New Mexico Press; Reprint edition, 1987

- Marion Von Osten, Architecture without architects-Another Anarchist Approach, E-flux journal 2011;6.

- Colin Ward, Housing: An Anarchist Approach, London: Freedom Press, 1976

- Colin Ward, Talking Houses Ten Lectures by Colin Ward, Freedom Press

- Martin Heidegger, Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι, ΠΛΕΘΡΟΝ 2008, μετάφραση Γιώργου Ξηροπαΐδη

- Gaston Bachelard, La Poétique de l'Espace, Presses Universitaires de France, 1958

- Τερζόγλου Νικόλαος- Ίωνας, 2009, Η Ιδέα της Αρχέτυπης Κατοικίας στη Σύγχρονη Εποχή:

Αρχιτεκτονικός Χώρος και Φιλοσοφικός Λόγος, Αρχιτέκτονες Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, τεύχος 77, περίοδος Β, Νοέμβριος/Δεκέμβριος 2009, σ 28

- Αγγελική Χαντζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, Ίδρυμα Αγγελικής Χαντζημιχάλη, 2007

- Γιώργος Τριανταφύλλου, Αρχέτυπα, Από τις καλύβες και τα μαντριά στη σύγχρονη τέχνη και αρχιτεκτονική, Κ. Αδάμ Εκδοτική, 2010

-Athens Absolut Realism, Futura, 2002

-ΤριςΓιαννακοπούλουΚαραμούζη, Η «πρωτόγονη καλύβα» ως «παραδειγματική δομή» Αρχέτυπο και Σύμβολο στην Αρχιτεκτονική, διάλεξη, φεβρουάριος 2013

- Non plan, Essays on Freedom, Participation & Change in Modern Architecture

-Σχεδιασμός με τακτικές και μαστορέματα Τσουκιά Ελεάνα, Διάλεξη, Ε.Μ.Π. Ιούλιος 2012, Επιβλέποντες καθηγητές: Γυπαράκης Γιώργος, Παγώνης Θάνος

-Gottfried Semper ,Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Aesthetil, (1861)

Φωτογραφίες

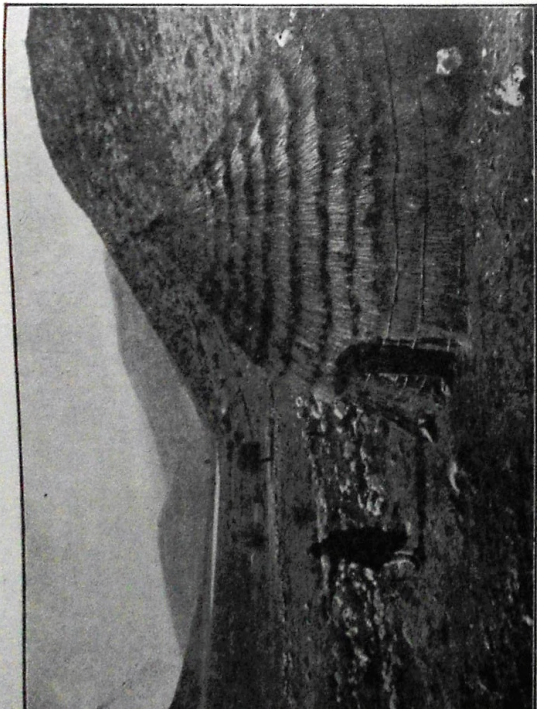
-<http://contemporaryvernacular.wordpress.com/2013/12/11/scrap-metal-sheep-sheds/>

-<http://archetypa.blogspot.gr/>

-Μαρία Καρατσιώρη, Βασίλης Μανώλης

I went to the woods because I wished to live deliberately, to front only the essential facts of life, and see if I could not learn what it had to teach, and not, when I came to die, discover that I had not lived. I did not wish to live what was not life, living is so dear; nor did I wish to practice resignation, unless it was quite necessary. I wanted to live deep and suck out all the marrow of life, to live so sturdily and Spartan-like as to put to rout all that was not life, to cut a broad swath and shave close, to drive life into a corner, and reduce it to its lowest terms, and, if it proved to be mean, why then to get the whole and genuine meanness of it, and publish its meanness to the world; or if it were sublime, to know it by experience, and be able to give a true account of it in my next excursion.

Henry David Thoreau

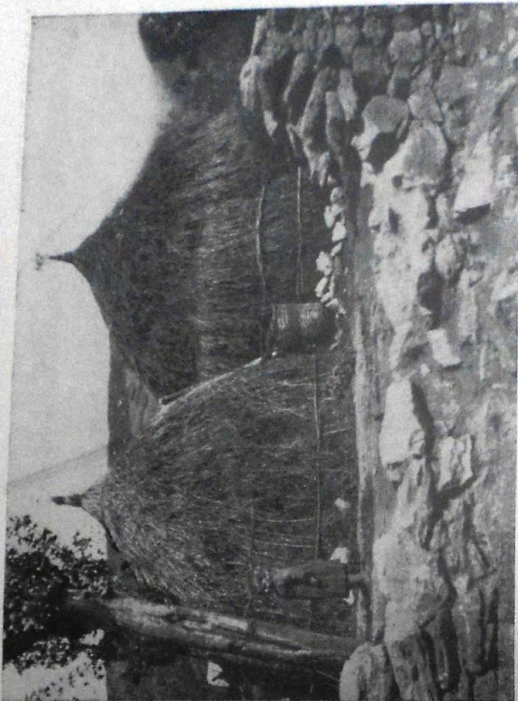
91. Μεγάλο όρθο καλάβι για το κατοικαί με βρογιάλεχο τοίχωμα, γνωμένο με στερεά μπροχιάρια.
 *Έχει διαλή σκεπή της κατσούλας από βουρλιές, τὸ μαχαίριτζι.

(Στάση Βαγγελή 'Αθωνίτη, Καλαμάκι 'Ηπειρου).

2.-ΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΚΑΛΥΒΙΩΝ

Από είναι, όπως ειπώθηκε, οι κύριοι τύποι της καλής σαρακατσάνικης καλύβας για το κατοικαί, που τους συναντάμε παντού σε όλη την Ελλάδα και σε όλα τα σημεία της εξάπλωσής τους: από την Πελοπόννησο, την Εύβοια, σε όλη τη Στερεά και τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και την Αλβανία, τη Μακεδονία και τη νότια Σερβία, τη Θράκη ίσαμε τον Αίμο και τον Εύξεινο προς τη Βιθυνία! Και οι δύο αυτοί τύποι, που ξεκινάνε και εξελίσσονται, όπως είδαμε, από τα άπλοιακά και στοιχειώδη στέγαστρα, θυμίζουν τὰ άρχαία κριμπλόργεμα χτίσματα, που ίσαμε σήμερα φαίνεται να ζουν άνετα από την προϊστορική Ελλάδα στα καλάβια των Σαα. Γιατί πολλά από τὰ άρ-

1. Βλ. Εισαγωγή. 'Η γεωγραφική εξέλιξη των Σαρακατσάνων.

92. Κονάκια για τὸ κατοικαί χωρίς δεύτερη ἐπιπρόσθετη σκεπή της κατσούλας. 'Ανάμεσα ἀπ' τὴς δύο καλύβες ἕνα γαλάτι (κορίνι), γιὰ νὰ κορυφώσουν οἱ κότες.

(Στάση Βασ. Κόκαρη, 'Αγιάσματες - Θεσσαλία).

για αὐτὰ κριμπλόργεμα χτίσματα, ἂν καὶ γνωμένα με μονιμότερη ὕλη, ἔχουν μο-
 λαταῦτα διάγραμμα πού προσαρμόστηκε στὸ σχῆμα τῆς βρογιάλεχτης καλύβας*.

Οἱ τύποι αὐτοὶ εἶναι:

α'—Τὸ όρθὸ ἢ τορβιατὸ καλάβι ἢ τὸ τορβιακάλιβο ἢ ὀρθὸ καλάβι ἢ ὀ τορβιατὸ
 καλάβι ἢ τὸ όρθὸ κονάκι (73, 79, 88-99, 102-110 κλπ.). Τοῦτο, καθαρά κωνικό (στὴν
 κάτωτη), στήνεται κατακόρυφο μέχρις ἑνὸς σημείου, ὅπου πλαταίνει, καὶ ὕστερα ἀρχίζει
 νὰ στενεύει, ὅπως λένε, καταλήγει δηλ. στὴν κορυφή κωνικό ἢ κριμπλόργεμο, τορβια-
 τὸ ἀπάνω ἢ όρθο ἀπάνω*. 'Η τομή του εἶναι ὡσείδης (106). Γεννιέται ἀπὸ τὴ μικρὴ
 στερογγυλὴ χυλατζούκα, ἐξελιγτικὰ προχωρεῖ καὶ διαμορφώνεται σε καλύβια με βρογιά-
 λεχτα τοιχώματα καὶ με διαλή ἐπιπρόσθετη στέγη, τὴ σκεπή της κατσούλας (73-76,
 79, 88, 91, 93-95, 102 κλπ.). Ἀναλογεῖ με τὴν άρχαία κωνική κριμπλόργεμη καλύβια,

1. Γ. Π. Ολοκόθιον, 'Ο ἐκ τοῦ 'Αγρείου Ἡλείου πύλιος οὐδέσιος (ἀνάπτυξ. ἐκ τῆς 'Αγρεαυλ. Ύψου.
 1931), 'Αθήνα 1932, 19.

2. Βλ. Τὸ όρθὸ τορβιατὸ καλάβι.

δένος π.χ. του Διφυτίου και Σέσζλου¹, του Όρχομενού της Βουκιτίας², της Μακεδονίας³, της Κόνσου⁴ κλπ. β'—Το *μεγάλο και δειλό καλύβι* ή *άλλατα καλύβι* με τή διπλή σκεπή, ο σκελετό με πολλές κατακόρφες και όριζόντιες φούρες (76, 79, 90, 95, 97, 98, 108, 123, 134, 139, 140, 144, 146-148, 151 κλπ.)⁵. Το στήμα του — με κωνικόλες τις δύο στενές πλευρές, που σχηματίζονται άφιδωτές, άνοχύτερες ή πιο κλειστές, και με ευθύγραμμες τις δύο άνω πλευρές — άναλογεί με τον άρχαίο άφιδωτό ευθύγραμμο στις μαρκιές του πλενφές τύπου της καλύβας του Ραγμά-

98. Σαρματσάνικα τουφιοκαλύβια κοντά στη Δοϊράνη.

(*Βουσιόλο Κογιέ*, Stara gradiska i sosiska arhitektura, Beograd 1949, σελ. 100).

μιού της Θεσσαλίας⁶, της Όλιμπίας⁷, και με τον τύπο που συναντάμε άργότερα στο Θέβρο⁸ και στην Περαχώρα⁹.

Έτσι, τὸ καθυρᾶ όσειδὸς δάλα καλύβι, πὸν άναλογεί με τὸν άρχαίο όσειδι τύπο.

1. *Τουσίτες*, Πρ. έκδ. Δ. Σ., 84, 116 σέξ. εικ. 20. Στο Σινάλο μάλιστα η καλύβη καλύβια φαίνεται ποίς ήνα κατασκευασμένη από ξυλαβιά και φυλάματα.
2. *H. Bulle*, Orcheomenos, München 1907, τ. I σ. 20 κ.ε. Τις μικρές πέρινες καλύβες του Όρχομενού τις άναγνωρίζουμε στο μικρό σφουγγιό στυμπαρό των Σου, τή *καλατζούνα*.
3. *W. A. Hearley*, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1939, 40, 47, 49.
4. *P. Dilakos*, La civilisation néolithique dans l'île de Chypre, στο «Syria» XVII (1938), 356-364.
5. Εκ. Το *μεγάλο και δειλό άλλατα* ή *άλλήλων καλύβι*.
6. *A. J. B. Wace* — *M. S. Thompson*, Prehistoric Thessaly, Cambridge 1912, 37-38, εικ. 17.
7. *W. Doerpfeld*, Alt-Olympia, Berlin 1905, 41-42, 81-94, εικ. 7, 9, 11, 13, 14.
8. *K. Papavas*, Αρχ. Μελτων I (1910) 225 και VI (1920-21) 158.
9. *H. Payne*, Perachora, 1940, 37-51.

94. Μεγάλα όρθιά καλύβια με σκεπή της κατακόρφας.

(Στά σέξ. τῆς Παναγιώτης).

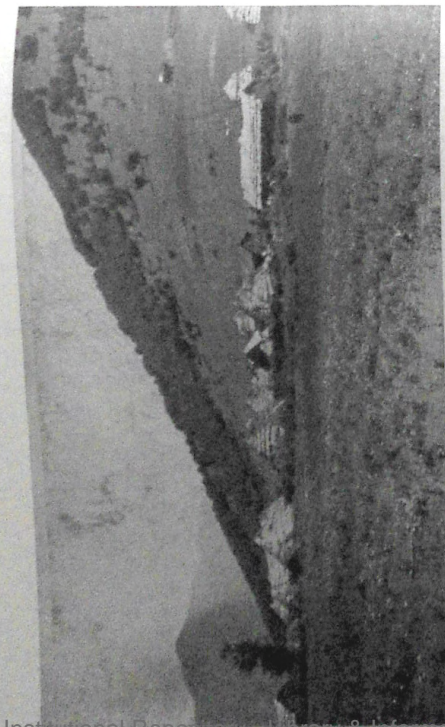
ζάν του Ρινιού της Θεσσαλίας¹ και του Χαμαιζίου της Κρήτης², είναι με άδιάρμηση μορφή ή ένας μεταβατικός τύπος καλύβας, που όδηγεί και βοήθει στη διαμόρφωση της μεγάλης άφιδωτής παραλληλόγραμμης καλύβας.

Σέ όλα τὰ κυκλικά καλύβια τήν μπροστινή όψη τή λένε *άστήβη* και τήν πίσω *άπωκώλομα*. Το ίδιο και στα όσειδι, όπως και στα άφιδωτά παραλληλόγραμια, ή μπροστινή στενή κωνική πλευρά λέγεται *άστήβη* και ή πίσω *άπωκώλομα*. Στα τελευταία και ίδιος στα όσειδι, ή πίσω κωνική στενή πλευρά, τὸ *άπωκώλομα*, που πάντοτε κοιτάει πρὸς τὸ βορρά, είναι στενότερη και χαμηλότερη (γὰ ν' άντιστέξει στους άνέμους) από τήν μπροστινή, που πάντα είναι ψηλότερη. Στο άστήβη γίνεται ή είσοδος και στο μπροστινό γόφο τοποθετείται ή *παρυσία* ή ή *ρίστρα* (114, 116).

Χειμωνιάτικα και καλοκαιρινά καλύβια, κυρίαια ή άφιδωτά παραλληλόγραμια, τὰ χτίζον σε *ράγες* φυλαγμένες από τὰ κρᾶ και τὸν άνεμο, ή σε ίσοιματα γούφς και τηροφές, σε *λάτζα* (91-95, 102 κλπ). Συχνά τὰ βρισκομε κάτω από ίσοιματα με δέντρα, σε *λόγγα* ή σε *μέρη άπεργαρά*, που δεν τὰ πιάνει ο βορρᾶς (77, 78, 89, 91, 109 κλπ). Όταν όμως στα ψηλότερα δεν βρισκομε τόπο κατάλληλο, στίνουμ τὰ κονάκια και σε *μέρη* που τ' *άλλατάει ο βορρᾶς*. Ο δυνατός άνεμος τότε *άλλα* καλύβια *εξορίζωνει* και *άλλα τὰ βιάζει*, τὰ *γέρνει* και τὰ *νοτιά*.

Στα βουνά είναι στημένα, συνήθως σε γραμμή ή σε ήμισυάλλα, και τὰ που πέει ή *ράχη* (73-75). Τις πιο πολλές φορές όμως, και στα βουνά και στους κάμπους, σχημα-

1. *A. J. B. Wace* — *M. S. Thompson*, ε. δ. 132, εικ. 80.
2. *Step. Ξαυδοβόλου*, Ξελαετική κατοικία Χαμαζίου Κρήτης, Αρχ. Έκδ. 1908, 117-131.

95. Ορθά μεγάλα τουρλοκάββα με βούφινη επιπόσθητη σκεπή της κατσούλας, και μεγάλα παραλληλόγραμμα άφιδωτά άδεια καλάββα με διαφανή δερματινή (σαμαφοτή) στέγη.

(Σύση άνη. Μπέας, Πισοθήρα φιάρας.—Μ. Ίωαννίδου, Σαο. πόν. Α' άο. 2).

είχουν μεγάλες ύψάδες πών χωριουδάκια (77, 79, 89, 93, 94, 95, 96, 108, 111, 123, 133). Είναι στημένα πάντα τώ καθένα ξεχωρα, άλλ' όχι και πολύ μακριά τώ ένα άπό τώ άλλο, για άλληλοπροστασία. Γι' αυτό, πών και τώ ένα, καιγονται όλα μαζί. Άπό μακριά φαινονται σά μεγάλες θημωνιές, στίβες άπό ξερά χορτάκια. Χωριουδάκια μικρά ή μεγαλύτερα, στασιμένα στις έρημιές, άνεμπόδιστα και ξνοιαστα στην ήμερη ή άγρια φύση. Κοντά τους έχουν πολλές φορές νερά, ποτάμια, βρύσες, βάλτους.

Λιγότερα ή περισσότερα είναι τά καλά κονάκια της κάθε στάνης, άνάλογα με τών πληθυσμό της. τους τοσπανοραίους, τους φμίτες και τους φορηαμένους. Και πάντα άνιμέσά τους στέκει τώ μεγαλύτερο καλάββι, τώ μεγάλο καλάββι, όπως τώ λένε, ή τώ κονάκι τώσ τελέγρια και της φαμίλιας του. Κοντά στή μεγάλη καλάββα για τώ κατοικιαό φτιάγουν και διάφορα κανάλια βοηθητικά ζτήματα, χαλατζούρες, καθυβούλες, κελάρες, παρρακαλίβες. Τα περισσότερα τά βίσκομα στις στάνες με τά κυκλικά καλάββια και κυρίως όταν ή φαμίλια είναι μεγάλη και πλοισια, έχει περίσσια άγγειά και πολλά νοικοκυριά. Τότε στήνουν πάντα δυό καλάββες, τώ λιγότερο. Στήν καλή, τή μεγαλύτερη, έχουν τώ τέσσα και κατοικούν. Στή μικρότερη φυλάνε τά σακιά με τ' άλευθα, τρώφιμα, τυριά, περίσσια ρούχα, προικιάτια και διάφορα νοικοκυριά. Καιιά φορά μπαίνει και τώ άγγαλέσι. Σή μερικώς στάνες χτίζοναί και μιά τρίτη, για νά κοιμάται τώ νύπαντρο άγρού με τή γονάκια του. Δέυτερη μεγάλη άδεια καλάββα με σαμαφοτή στέγη στήνουν συνήθως όί πλοισια Σαο., και κυρίως έζειναι του μένουιν σε φριτζετοκόνακια.

96. Τουρλοκάββες χωρά: επιπόσθητη σκεπή τής κατσούλας. Πίσω δεξιά μεγάλο παραλληλόγραμμα άφιδωτό άδεια καλάββι με σαμαφοτή στέγη.

(Σύση Ι. Κούτια — Πισση Σουφλιού).

Άπόκοντασ τής καλύτες, τώ χειμόνα, είναι και ένα άλλο ματρίαι άσέκαγο¹, για νά φέρνουν ό γυναικές στώ γέννος τή νόγτα τ' άρνιά πώ γεννιούντα. Και τώ καλοκαιρί στήνεται ή μικρή χαλατζούκα για νά ύφαινουν (80, 82, 84, 85, 87). Πιό και τώ χειμόνα βλέπομε σε πολλά κονάκια και ένα κόστανο στρωγυλό καλυββάκι, γνωμένο με κλαρά και έζρια, τήν κούφια, για νά κορνιάζον όι ποιλάσιδες, όι σάτες. Σηγά κορνιάζον και σε κανένα σοφίνη, γαλίκα, πώ βάζουν πίσω άπό τώ καλάββι ή τώ καλυββά (92). Τή μέρα όι σάτες μπανοβγαίνουν στώ καλάββια και μπαδεύονται στώ πόδια τών άφιδωτων. Τώ καλοκαίρι, πών σουρωτούνε, κορνιάζον στο κλάριμα τών καλυββών, ψηλά στις κατσούλες τους. Πιό πέρα, σε πολλές στάνες βίσκομα στήμένη κοντά στώ κονάκια και τή γνωστή μας άλογοκάββα ή τώ άσέκαγο καλάββι (4, 88)², για τώ μετέπειά ύλογο τώσ τελέγρια.

Ο άρθιμός τών καλυββών ποικίλει³ στην κάθε στάνη. Οι κονιακές καλύτες είναι όι συνηθέστερες. Σε άλλες κατασκηνώσεις όι όρθες αυτές καλύτες γίνονται μικρότερες και με άπλοότερο τρόπο, χωρίς δεύτερη επιπόσθητη σκεπή της κατσούλας (77, 78, 80, 89, 92, 93, 96, 99, 104, 109 κ.λπ.), και σε άλλες με στερρα κατακόρυφα ταχώματα, πώ άντέγουν τώ φώτο της δεύτερης βούφινης σκεπής, της κατσούλας, ή σε βραδύ άλλεπάλληλο σάλωμα. Αυτές συνήθως είναι όι μεγαλύτερες και χειμωνιάτικες καλύτες, πώ γίνονται στις πλοισιότερες κατασκηνώσεις. Οι πώ μικρές κατασκηνώσεις άποτελούνται άπό δύο ός πένε καλάββια⁴. Συνηθιμένες είναι καινες πώ άποτελούνται άπό δώδεκα καλάββια. Για καλά τελέγρια θέσφούνται δυο έχουν είκοσιτέσθε και

1. Το λένε άσέκαγο, γιατί δύν κείνονη τή μαρφοτή πλάκη τώσ καλυββών.
2. Για τών άρθιμό τών καλυββών πώ έχει τώ κάθε τελέγριαό, βλ. Παράγραμμα — Σαμαφοτά πύνας.
3. Παρβ., Ησρη, τ. 1, 7-8, 63-64.

του, καθώς και τις προϊστορικές καλύβες του Σέοζλου, που κι αυτές φαίνεται πως είχαν άπ' έξω κάποιο φράγμα.¹
 Η λέξη φραγμάτιο είναι γνωστή από τα βυζαντινά κείμενα. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος (912-959) περιγράφει² τελετή του τρυγητού στο ύψαιθρο, όπου γράει τον αυτόμαχτορα έστυνα

97. Μεγάλο τουρλοκάβρο με βούβλινη σκεπή της κατασκευής και με άλλα άδειά καλύβια με συμφορητή στέγη, ημικυκλικά από Τζουρμεράκιες Σαρακατσάνους, κοντά στον Άραχθο.

φραγμάτιον περικαλλές τε καί ώραστον. Ή κλαδύ- πλεχτη αυτή εξέδρα των βυζαντινών μας γίνεται πάλι κατανοητή, όταν εξορισει το σημερινό φραγμάτιο των Σαρακατσάνων με τον ίσκιό του.

Μέσα στην αυλή, στο φραγμάτιο, βλέπομε συχνά στημένο πάνω στο χώμα (0, 35 μ. ψηλότερα) κι ένα άλλο στοιχείο, που βρίσκεται στην άρχη της άφραγματονικής εξέλιξης της κατοικίας, τον ίσκιό ή το άπόσσω ή το κρεβάτι.³ Είναι αυτότελος άνεξάρτητο ξύλινο οικοδομήμα, σαν ύπόστεγο, με δύο ή τρεις ξύλινες, λεπτές ή χοντρές κολόνες στην άνωχτή μεσοτοιχία του όψη. Άνωχτή έπίσης στη μιά ή και στις δύο στενές, έχει την πίσω πλευρά άκονομηταιμένη στο φράγμα του φραγμάτιου, που το προστατεύει (101, 145-147, 149-151). Σάν άντικρισει κανείς τον ίσκιό, άθελα έχει την έντύπωση πως άντικριζει το σκεπαστό άμπελάτι με τις κολόνες, που προστατεύει και διαμορφώνει την είσοδο του νεοελληνικού σπιτιού. Και πιθανόν ό ίσκιος τών Σαρ. να είναι ή προϊστορική μορφή, άπ' όπου εξέλιχτηκαν και οι εξώστες της λαϊκής οικοδομικής γενικά. Άηλαδή τό

98. Μεγάλο άφροδοτό παραλληλόγραμμο άδειά καλύβη, με συμφορητή στέγη. (Στέγη Ι. Κοτσία — Πισση Σαρκιόη).

Οι δύο κύριοι τύποι των καλυβιών (τά κυλιέτων καλυβιών, ένα ή δύο, ή κενά ή γεμάτα, που σχηματίζει μιάν άπόχρησιν αλληλ. Ο φράγμα άκονομηται πάνω στα καλύβια. Τα καλύβια αυτά, που περιτριφυζόνται με ένα φράγμα, λέγονται φραγματοσάσια (99, 100, 139-151).⁴

Τά συναντάμε συνήθως σε καλοκαινές κατασκηνώσεις ή σε μονιμώτερα έγκαταστήματα Σαρ., που μένον πάνω γύρω από γουιά (Άτικη, Ροίμηλη, Θεσσαλία, Μακεδονία). Τα καλύβια αυτά με τη μεγάλη αλληλ θυμίζον την περιγραφή του Ουί-η-

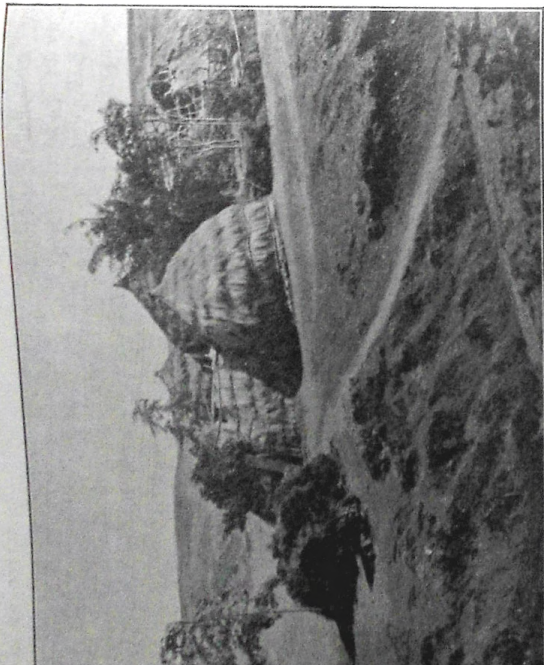
1. Τσοπάνης, Πρ. άρχ. Α. Σ., 81.

2. Έκδοσις βασιλείου τέκνου, χει. σπ, Έδ. Βόννης, τ. Ι, 373. — Πηθ. Du Camp, Glossarium, τόμ. Β', 1688, στήλ. 1705 (φ. φραγμάτιον). — E. A. Sophocles, Greek Lexicon of the roman and byzantine periods, New York 1890, σ. 1162 (φ. φραγμάτιον). — Man. A. Triandaphyllidis, Die Lehnwörter der mitteligriechischen Vulgarliteratur, Strassburg 1909, σ. 42 και 124.

3. Βλ. Ο ίσκιος ή τό άπόσσω ή τό κρεβάτι.

1. Βλ. Τσοπάνης, Σαρ. 293. — Από τις 18 καλύβες, που άπετέλετο τό 1887 ή κατασκήνωσι της στανής του Διμ. Μαζία, στο βουνό Πισοδέη της Θράκης, «αι δοδεκά, σημειώνη ή συγγραμής, ήσαν ζωνικαί με κατασκήναι, αι δ' άλλαι έβ' περιάλεκου». (Ήταν διαμ. παραλληλόγραμμες, στις μακρές πλευρές και άμφωστές στις στενές, πιθανόν με άψίδες που μάς διατρέφονται' βλ. εικ. 95).

2. Βλ. Τα φραγματοσάσια.

99. Φουτζατοκόνακο διαπλά. Τὰ πέντε δυὸ δοξὰ καλύβια εἶναι κλεισμένα μέσα σ' ἕνα φράχτη ποὺ σχηματίζει μίαν ἀπόλοση ἀλλή, τὸ φουτζάτο.

(Σύση Θεόδωρον Λεοντίου - ἔξω ἀπὸ τὴ Λεβωδιά).

ἀνεξάρτητο αὐτὸ ὑπόστεγο, ποὺ βροῦσεται στὴν αὐτὴ ἀκουμπισμένο στὸ φράχτη τοῦ φουτζάτου, μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ πρωταρχικὴ μορφή ποὺ ἀπ' αὐτὴν ἐξελλίσσονται οἱ ἐξω-στεροὶ ποικιλοτρόποι στὸ νεοελληνικὸ σπίτι μὲ τὶς κολώνες, τοὺς στύλους καὶ τὶς ποι- κιλίαι κατὰ τῶν τύπων ἰσομετρίας (ἰσοπέδι, ἡλιακός, γυνάτι, κρηβάτα, ἀξάτο, δοξάτο κλπ.).

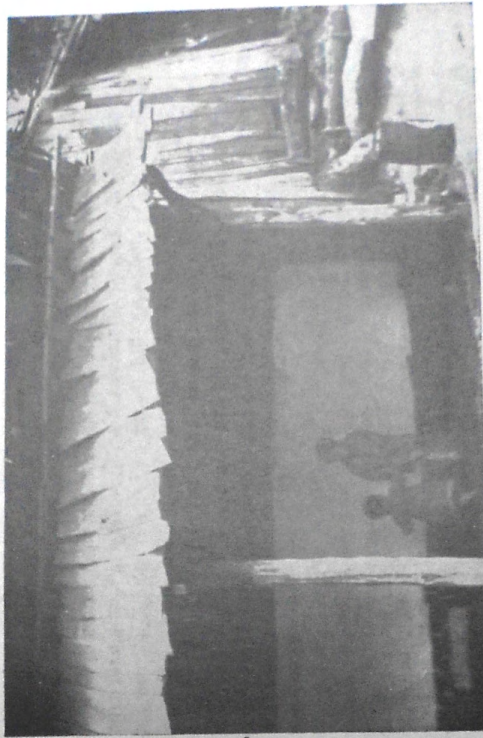
Ἡ συνεχὴς παρουσία τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου στοιχείου παῖζει σπουδαιώτατο ρόλο στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ συντελεῖ στὴ διαμόρ- φωση τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τῆς τύπων, ὅπως καὶ στὴν ἀρχαιότητα τὸ προστώον στή- θησε στὴν ἀρχὴ τῆς ἐξέλιξης τῶν ἀνοχτῶν γόφων τοῦ σπιτιοῦ¹ καὶ ἀπ' αὐτὸ ἐξελλί- σονται οἱ διάφορες μορφὲς ὑποστυλῶν (περίστυλα, στοῖες κλπ.).

Ἰδιάντων τὸ φουτζάτο μὲ τὸν ἵσαιο ἀναλογεῖ πρὸς τὸ δημοτικὸ κλίμαον (Ὀδυσσ.

1. A. von Gerkan, Die Herkunft des dōrischen Gebälks, in Jahrbuch des Arch. Inst., 1948, 49.
2. I. Παβλά, Γ. Οικονόμος, τ. 2, σ. 23 κέξ.

100. Φουτζατοκόνακο διαπλά μὲ δυὸ μεγάλα ἀψιδορὰ ἀδελὰ καλύβια μὲ συμφορτὴ στῆγη, σκεπασμένη μὲ πέταρα. Στὴ φράχτη ἔχει σχίζες, μεγάλες σανίδες ἀπὸ πελεκουδιὰ.

101. Ὁ ἵσαιος ἢ τὸ ἀπόσαιο ἢ τὸ κρηβάτι, γὰρ νὰ κείθονται νὰ ἐκσυρῶνται, νὰ πλαγιάζονται, νὰ τῶννε, νὰ μαζεύονται οἱ τοσαῖνοι καὶ γὰρ νὰ δεῖνται τοὺς ἔξωτους.

(Σύση Μιτ. Κούρα ἀπὸ Λεωδιὰ τῆς Οἴτης).

ἀγρότερα, όπως λένε, ξέδοι· ἀπαιτεί λιγότερα ξηλιὰ καὶ κλαρόματα. Γ' αὐτὸ οἱ περισσότερες κατασκευαστικὲς ἀποτελούνται μονάχα ἀπὸ ὀρθὰ κωνάρια (48, 57, 68, 73-79, 88-97, 99, 102-110, 141-143, 145, 152, 153, 161, 165).

Τὰ ὀρθὰ καλύβια εἶναι τόσο φεζομένα στη ζοῖ τοῦς, ποὺ δὲ λείπουν οὔτε ἀπὸ τοῦς Σαρ. ποὺ μένουν πιά σὲ χορὰ. Κοινὰ στὰ σπῖτια τοῦς γρίζουν κι ἀπὸ ἓνα τουρλοκάλυβο γὰρ τὲς καθήμενὲς ἀνάγκησ τοῦ σπιτιοῦ, γὰρ ἀποθῆκη ἢ γὰρ νὰ στεγάζουν ζωντανὰ (135). Τὸ ἴδιο καὶ οἱ Σαρ. ποὺ ὀφύρασαν σήμερα ἐπίστασι γύρω σὲ χορὰ ἢ καὶ ἀλόκληρα χορὰ, φτιαχτὰ καὶ παρὰξανα. Πολλοὶ μάλιστα κατοικοῦν μέσα σ' αὐτὰ ἀδιαφορόντως πιά τὰ σπῖτια, ποὺ μένουν ἐκατοῦλητα. Ἄλλοι ἀπὸ τὰ δῖνον σὲ φτοχὸς φιάτζες ἢ τοῦς ἀρῆνον νὰ χτίσουν ἓνα τουρλοκάλυβο μέσα στὸ χορὰ. Μὰ ἡ διάδοσι τοῦ εἶναι μεγάλη καὶ ἔξω ἀπὸ τοῦς Σαρ. Τὸ συνηθίζον γὰρ κατοικιὰ καὶ πολλοὶ κτηνοτροφικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα τὸ χειμῶνα, ὅσοι καταβάνουν ἀπὸ τὰ ὄρεα νὰ ζοῦν ἐνίοτε καίμηνον γὰρ βοσκῆς. Γενικὰ εἶναι τὸ σπῖτι πολλῶν Ἑλλήνων κτηνοτρόφων¹.

Τὸ ὀρθὸ καλύβι διακεντρῆται σὲ:

α' — Ἀπλοῦστερο στὴν κατασκευῆ, μωρότερο στὲς διαστάσεις καὶ χορῆς διπλῆ ἐπιπόρθετη σκεπή. Στὰ καλύβια αὐτὰ κατοικοῦν καὶ σήμερα πολλοὶ Σαρ., σὲ φτωγότερες, ἀλλὰ καὶ σὲ πλουσιότερες στάνες. Πολλὰ μάλιστα κωνάρια εἶναι ὀλόκληρα γινωμένα ἀπὸ καλύβια τοῦ ἀπλοῦστερου κωνοῦ τοῦτου τύπου. Σὲ πολλὰς στάνες τέτοιου εἶδους καλύβια εἶναι μόνο οἱ καλυφτοὲς ἢ τὰ καλυβάρια ἢ οἱ κελάρες ποὺ χρησιμοποιοῦν γὰρ ἀποθῆγες. Ἰδιες εἶναι συχνὰ καὶ οἱ παρακαλύβες. Στὸ χειμῶνι τὲς καλυφτοὺς καὶ τὲς παρακαλύβες τὲς χτίζουν ἀργότερα οἱ γυναικες, τὸ Νοεμβρῆ, μὲ τὴν ἰουχία τοῦς, καὶ ἀπὸ στήριον τὸ γδομάντρι μὲ τὸν τάρζο καὶ βοιθῆσον νὰ στηθοῦν τὰ πρῶτοιμῶντα κλπ. Οἱ περισσότερες οἰκονόμειες ἔχον κοντὰ στὴν καλύβια τοῦ κατοικοῦ ἓνα, διὰ καὶ τρία, καμὰ φορὰ, τέτοια βοηθητικὰ χτίσματα ἄλλη καλυφτοῦλα γὰρ τὸ σπῖτι, ἄλλη γὰρ τὰ τουλοῦμα μὲ τὸ τυρῆ, τὸ βοῦτυρο, ἄλλη γὰρ τὸν περισσὸ φονημῶ, τὰ ἔργα καὶ τὰ σπῖτια τοῦ σπιτιοῦ. Στὲς μωρότερες αὐτὲς καλύβες βρίζουν τὴ νύχτα καὶ τὰ κνημητικὰ σκυλιὰ, τὰ ζεγάρα, καθὼς καὶ τὰ κοιταδοσκυλιὰ, σάν εἶναι ἀφροστα. Σὲ πολλὰς στάνες γάνουν καὶ ἰδιαίτερον καλυφτοῦλα γὰρ τὰ ζεγάρα. Στὲς ἴδιες καλυφτοὺς γάνουν ἄφροστες πρῶταρες, μανόμα, ἄφροστα γῆδια, ἀρνάκια, γερσοῦμα, κανένα γουσίον, ἄν τῶφρον, καὶ στὲς φτωγότερες στάνες τὸ μινετικό ἄλογο τοῦ τοῦλιχα. Συχνὰ μὲσα σ' αὐτὲς κομῆται καὶ κανένια φορημῶντος μινετικῶς τοσοῦτος ἢ κανένιας γεροτοσοῦτος ἄζληρος. Οἱ καλυφτοὺς κι οἱ παρακαλύβες δὲ λείπουν καὶ ἀπὸ τὰ φινιζατοῦντα (143, 145).

Τὰ ἀπλοῦτὰ αὐτὰ κωνὰ χτίσματα ξεκινῶνε, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὲς μικρότερες δια-

1. Τὸ βέβαιον μὲ πολλὰς παραλλαγὰς καὶ στοὺς Κοινόβλαχους καὶ Ἀρβαντοβλαχους. Βλ. Εἰσαγωγή.

108. Τουρλοκάλυβο μὲ πόρτα λισιὰ, γινωμένη μὲ βίτσες.

(Νοθήσια τῆς Βίτσας, Ἑπιπόρθε).

στάσεις, ποὺ τὲς βρίσκομε: στὴν κοφῆρα, τὸ κούτακο καλυβάρια γὰρ τὲς κότες, ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο σχῆμα μὲ τὸ ὀρθὸ καλύβι (διάμετρο 0,70-0,80 μ. καὶ ὕψος 0,40-0,60 μ.), εἶσι ποὺ μοιάζει σάν τὸ παγνιόδακι τῶν καλυβῶν στὴν κοιλὴ χελατοῦσκα γὰρ τὸ ἀργασιὸ (σελ. 176 εἰκ. 80, 82) στὸν σῶζο, ποὺ ἔχει διάμετρο 1,50-2,00 μ. καὶ ὕψος 2,00 μ. περίπου (81). Μεγαλύτερα στὲς διαστάσεις εἶναι ἡ καλυβόλα τοῦ τοσιάνη, ποὺ χτίζουν κοντὰ στὰ γρέσια καὶ στὰ μανιτρά (16, 30, 38), οἱ καλυφτοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦν γὰρ ἀποθῆγες, τὸ καλύβι τοῦ μπάτζου κλπ. Ἰδία περίπου διάμετρο (2,50 μ.) ἔχον καὶ πολλὰ κωνάρια, ὅταν γίνονται γὰρ νὰ στεγάζουν μιά μικρὴ καὶ φτωγὴ οἰκονόμεια, δύο-τρεις νοματαῖους. Τὰ μεγαλύτερα ἀπ' αὐτὰ ἔχον διάμετρο 3,50-4,00 μ. Σ' αὐτὰ μένον οἰκονόμειες μὲ περισσότερα μέλη. Γενικὰ σ' ἄλλα τὰ καλύβια αὐτὰ, καθὼς καὶ σάν τὸ μέγιστον, ποὺ θὰ ἴδουμε παρακάτω, μὲ τὴ διπλῆ στέγη ἢ τὴν αἰγὴ μὲ τὸ πρῶτὸ σῶλομα, ἡ διάμετρος, τὸ φάθος, καὶ τὸ ὕψος, τὸ ψήλωμα, ὅπως τὰ λένε οἱ Σαρ., εἰλόγητα διαφέρουν. Τὸ καλύβι π.χ. ποὺ ἔχει διάμετρο 2,00-2,50 μ. περίπου ἔχει σκεδὸν τὸ ἴδιο ὕψος, 2,00-2,50 μ.

Τὰ μωρότερα καλύβια σπάνια ἔχον καὶ δεύτερη ἐπιπόρθετη στέγη, τὴ σκεπή τῆς κτισοῦσας. Μερικὰ μάλιστα εἶναι τόσο κατορθωμένα, ποὺ γὰρ νὰ μὴ μπαίνουν τὰ

φεί μεσα στο καλάβι, σκεπάζουν το χειμώνα την κατοούλα τους με μια τρομαλλίσια βεντα (89). Τα ζλατιά του σκελετού της καλύβας δέν είναι στα καλάβια αυτά τόσο ψηφια και σταθερά μηχανήματα μέσα στη γη, έτσι που να σχηματίζουν ένα στερεό βερυόπλεχτο τοίχωμα για να συγκεντρώνεται το βίος της επιφάνειας σκεπής, της κατοούλας. Στα καλάβια αυτά, η μικρή σχετικά περιμετρος βοηθάει για να χωριστεί η κοινή στέγη, ο τοίχος άνωθεν. Από εκεί και πέρα όμως το καλάβι, δύσκολα μεγαλώνει και δύσκολα ύψοποιείται η στέγη του, που δεν μπορούν να τη συγκεντρώσουν τα ίδια πλώγια του κύλου. Έτσι διαμορφώνεται η καλύβα με το πολύ στερεό κυκλικό τοίχωμα, που δέχεται και τη βραχεία σκεπή.

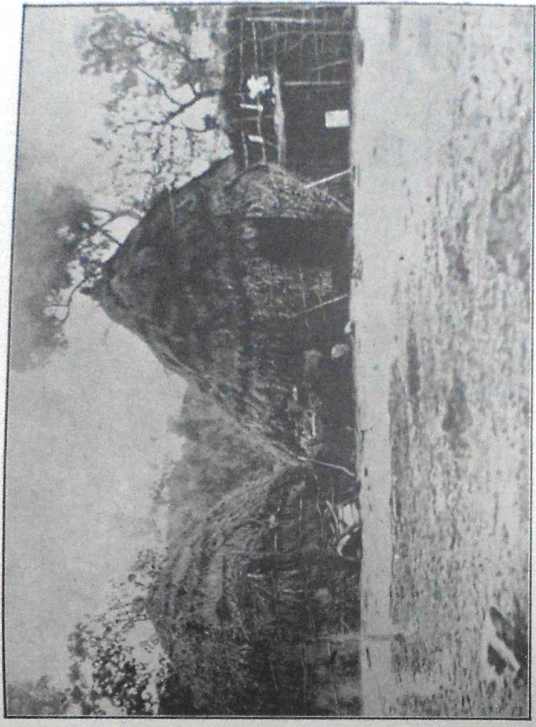
β — Μεγάλο καλάβι για το κατοικό η καλό κονάκι με γερύ βερυόπλεχτο τοίχωμα και βραχεία σκεπή. Το βρώσιμο μονάχα στις καλύτερες κατασκευασμένες και μάλιστα στα βουνά. Το κάνουν οι τοπικοί σκεπής οι πλουσιότεροι σκεπής τοπικοί σκεπής ή όσοι έχουν μεγάλη φημία, για να χωριστεί ολόκληρη τη γη. Αυτός είναι ο πιο εξαίρετος είδος καλύβας με τις μεγαλύτερες διαστάσεις, με διάμετρο δηλ. 6,00-6,50 μ. Το ψήλωμά του είναι 5,00 μ. περίπου στην κορυφή της κατοούλας. Το γερύ κατακόρυφο κυκλικό βερυόπλεχτο τοίχωμά του δε μεγαλώνει μονάχα τον κύκλο του καλάβιου, αλλά έπειτα και στερεά κρατεί τα άλλα καλάβια σφόματα από χωριά της στέγης και τη βραχεία μεγάλη βελτία σκεπή. Με το στερεό τοίχωμα ή διάμετρος στο μεγάλο καλάβι φτάνει στο άνωτα όριο της δυνατής κατασκευής, ως το σημείο που είναι αδύνατο να στηριχτεί η κοινή στέγη και καταναί δύσκολότατη και ακατόρθωτη η ύψοποίησή της.

Το μεγάλο αυτό όρθο καλάβι, που άποτελει όργανο ένα συνδεδεμένο σύνολο εργαλείο από μια μεγάλη παράδοση και πείρα, χρειάζεται και ιδιαίτερη τέχνη στην κατασκευή. Γι' αυτήν είναι πραγματικά άξιες φημίας οι Σαρακατσάνες, που από φυσικές μεθάνουν, σάν σωστοι οικοδόμοι, το στήσιμο του καλάβιου στην κάθε παραμικρότερη λεπτομέρειά του.

Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΚΑΛΥΒΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΜΕΤΡΟ

Όλα τα καλάβια, τα μικρότερα (τοίχος, καλυβούλες κλπ.) ή τα μεγαλύτερα, ως και αυτά που γίνονται με τη διπλή σκεπή, έχουν βασικά τον ίδιο τρόπο κατασκευής. Δεν άρχίζουν να τα κατασκευάζουν, κανονίζουν από προτύπο τις διαστάσεις που θα τους δώσουν, ανάλογα με το είδος του καλάβιου (παρακαλύβα, καλυβούλα, καλό καλάβι κλπ.), τα άτομα που θα στεγαστούν, το χώρο που χρειάζονται για το βίος τους.

1. Γίνονται και μεγάλα καλάβια σκεπασμένα ολόκληρα από τη βάση ως την κορυφή με σάλαμα από κλάμα ή άλλα ύφωνα φημιά και χωρίς επιφάνεια σκεπής της κατοούλας. Κι αυτών η κατοούλα έχει μερικό βίος.

104. Όρθο κονάκι γνωσμένα πριν από δέκα χρόνια. Το δέξιο καλάβι έχει βαθεί από τους άφρονες και γέρνει.

(Στήλη Μητρον Κωπράων, έσο από το Πιστήρι, Αττική).

Σκέφτουν το χώμα οι γυναίκες με το τσαπί, το παλάμιζον¹ και το κοπανάνε, για να στρώσει καλά. Ύστερα μετράνε με τα ποδάκια το καλάβι, για να γίνει στο μέγεθος που θέλουν, μικρότερο ή μεγαλύτερο. Μπήγουν στο χώμα ένα μικρό ξύλινο παλόνι με διχάλα, το φουρτάκι. Έκει που μπήγουν το φουρτάκι είναι η μεριά του καλύτερου. Ύστερα παίρνουν μια τριχιά, κάνουν μια θ(η)λάα, και την περνάνε στο φουρτάκι. Γίνονται την τριχιά και τη μετράνε με τα ποδάκια τους. Στρωματούν στα ποδάκια που θέλουν να γίνει το καλάβι και δένουν έναν κόμπο στην τριχιά. Αυτό είναι το μέτρο, το μέτρος, που με αυτό θα χωρίζουν τον κύκλο (την περιφέρεια) του καλάβιου. Φέρνουν γύρω την τριχιά με τον κόμπο, κομποδιάζουν το καλάβι, για να γίνει οδοστρώγλα. Έκει που πέφτει ο κόμπος, στήν περιμετρο, κάνουν τριπλες μέσα στο χώμα. Οι τριπλες, λένε, γίνονται πάνω στον κόμπο, κατά που πέφτει ο κόμπος, κάθε μιά-τριές πύθε-

1. Βλ. παρακάτω. Το έσοπετικό της καλύβας.

με μίαν παλούκι από πουρνάρι, που τὸ χτυπᾶνε μὲ τὸν ξύλινο κόπανο, γιὰ νὰ γίνῃ στερεὰ ἢ τοῦλάχιστον ἀπὸ γῆμα. Γενικὰ, ἡ ἀπόσπασή τῆς μιᾶς τρίτας ἀπὸ τὴν ἄλλη πικυλλία, ἀνάλογα ἀπὸ τὸν τρόπο κατασκευῆς τοῦ καλύβου, προχειρότερο ἢ στερεότερο, τὸν προσορισμὸν του καὶ τὸ μέγεθός του. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν νοικοκυρία, ὅπως λένε, τὸ ἄλλο *τὰ θέλει* (τὰ κατακόρυφα παλόνια) *πὸ δασὰ καὶ ἄλλη τεμπέλια, πὸ ἀριά.* Στὰ ἐπιπλέον ὅπως καλύβας, μὲ τὴν σκεπὴ τῆς κατοοῦδας, ἢ μιὰ τρίται ἀπέχει πάντα ἀπὸ τὴν ἄλλη μιὰ πηχὴν (0,20 μ.). Στ' ἄλλα, τὰ μικρότερα καὶ προχειρότερα, 0,40-0,50 μ.

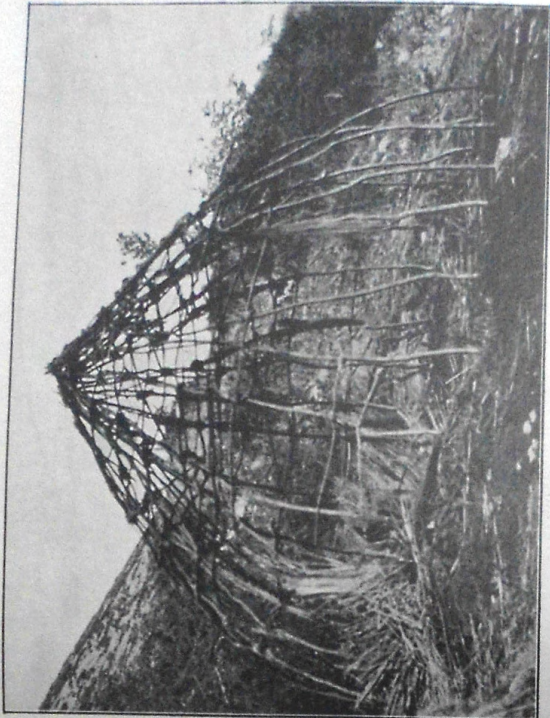
ΤΟ ΚΑΤΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΣΚΕΛΕΤΟΥ ΤΗΣ ΚΑΛΥΒΑΣ

Τὰ μπιχτιάτια.

Ἀσπὸν χαράζου τὸν κύκλον τοῦ σκελετοῦ τῆς καλύβας, ἀορίζου τὸν στῆσιμό τῆς. Ἀπὸ τὰ ξύλα που ἔχουν μαζεμένα ξεχωρίζουν ἕξαινα που ἔχουν κόφη εἰδικὰ γιὰ τὸ κάθισμα τοῦ μέγους τῆς καλύβας. Εἶναι τὰ πὸ ἴσα καὶ τὰ πὸ γοντὰ κλαδιά (συνγὰ μικροὶ κομποὶ δέντρων), χαμηλότερα ἀπὸ τ' ἀνάστημα ἀνθρώπου, εἶναι *λιγώτερο ἀπὸ μισό, πῶς ἀπὸ τὸ μέτρο.* Τὰ καθαρίζουν ἀπὸ τὰ παρακλάδια καὶ τὰ χόρουν ἕνα ἕνα μέσα στὴν κάθε τρίται. Εἶναι (106, ἀφ. 1) τὰ *ὀρθὰ λῶρα* ἢ *οἱ ὀρθοὶ λῶροι* ἢ τὰ *μπαγγιὰ λῶρα*, τὰ ἴσα ἢ τὰ *ὀρθὰ μπ(η)χτιάτια* ἢ *μπαγγιὰ* ἢ τὰ *παλόνια* (παντοῦ στὴν Ἑλλάδα) ἢ τὰ *στερένια* (Βουσιότα). Γιὰ τὰ πὸλὸν μεγάλα καλύβια χρειάζονται ἐβδμημένα περὶ τοῦ ὀρθοῦ λῶρα, γιὰ τὰ μικρότερα πενήντα, γιὰ τὰ πὸ μικρὰ τριάντα ὡς εικοσιπέντε, καὶ πὸλὸν λιγότερα γιὰ τῆς καλυβόδας, *κελάρας κλπ.* Γενικὰ ὁ ἀριθμὸς τους ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τῆς τρίτες που ἔχουν κάνει στὸ γῆμα.

Μαήρου στὴν τρίται τὴν γοντύτερη ἀκμή τοῦ παλονικοῦ, ἐνὸς λεπτότερου καὶ ἡμιγῆ. Γιὰ νὰ στερεωσῆ ὅμως, *νὰ σταυρώσῃ ἴσα τὸ κάθε ὀρθὸ λῶρο καὶ νὰ μὴν πέφτει, βάζουν στὸ καθένα ἀπὸ μέσα, πρὸς τὸ ἑσωτερικὸ τῆς καλύβας, ἕνα λιθάρ, που τὸ βάζουσι καλὰ μὲ τὸν κόπανο.*

Σὺν στηθοῦν τὰ λῶρα, τὰ λένε καὶ *μπαγγιὰ* (106, ἀφ. 1). Μ' αὐτὰ ὀρίζεται τελειωτικὰ τὸ μέγεθος τῆς καλύβας, τὸ πάτος κυκλικὸ τοῖχωμα, λιγώτερο ἢ περισσότερο στερεὸ, που δέγεται ὅλο τὸ βάρος τῆς μικρῆς ἢ μεγάλῃς σκεπῆς. Πάνω ἀπὸ τὸ μέτρο τὰ κλαδιά εἶναι λεπτότερα, *μπαύουν ἴσο λῶρα καὶ χρωτῶματα.* Στῆς κορφῆς τῶν μπαγγιῶν δένονται τὰ κλαδιά τῆς στέγῃς, τῆς κατοοῦδας. Ἔτσι στὰ μπαγγιὰ θὰ μεταφερθεῖ τὸ φορτίο τοῦ τοῖχου τῆς καλύβας. Γι' αὐτὸ στερεώνονται στὸ γῆμα μὲ τὸν πὸ ἀσκαλάκι καὶ προσεχτικῶς τῶσο σὲ ὅλα τὰ καλύβια, ἀλλὰ κατ' ἐξοχίαν στὰ πὸλὸν μεγάλα, γιὰ νὰ κρατοῦν καλὰ τὸ φόντο τῆς βαρεῖας μεγάλῃς σκεπῆς. Ἄν τὰ μπαγγιὰ δὲν κρατᾶνε καλὰ τὴν κατοοῦδα, γκαφίετται ὀλόκληρο τὸ καλύβι.

105. Ὁ σκελετὸς τῆς ὀρθῆς καλύβας μὲ τὰ ἀραιὰ μπαγγιὰ καὶ τὰ κατοοῦδιοντα. Μόλις ἀρχίσουν νὰ βάζουν τὰ χαρῶματα ἢ τὰ δίστα λῶρα.

Τὸ ἀστὴρ ἢ τῆς καλύβας καὶ τὸ ἀνοιγμα γιὰ τὴν λίστα.

Ὅταν στηθοῦν τὰ μπαγγιὰ, προσέχουν καὶ γιὰ τὸν προσανατολισμὸ τῆς καλύβας, γιὰ τὸ μέγεθος ὅπου θὰ γίνῃ τὸ ἀνοιγμα, ἢ εἰσοδος. Αὐτὸ προσδιορίζεται καὶ τὴν μπόρσιν ὄψη τῆς καλύβας, τὸ ἀστῆρ, ὅπως τὸ λένε, που ὅμως δὲ διαφέρει ἀπὸ τὴν ὀπίσθια ὄψη, τὸ ἀποκόλιμα. Γι' αὐτὸ λένε πὸς τὸ ἀστῆρ ἀπὸ τὸ ἀποκόλιμα στὰ ὀρθὰ κωνάκια δὲν ἔχει καμιά δέξη, καμιά διάκριση.

Τὸ ἀνοιγμα τῆς καλύβας, που τὸ λένε στὴ Θράκη καὶ ροῦρα, μπαίνει πάντα κατὰ τὸ νοτιὰ. Μονάχα τὸ χειμῶνα ἔχει πορτόφυλλο, τὴν λίστα. Ὅταν δὲν βροῦσιν πῶσο κατὰ τὸ ἄλλο γιὰ τὰ κωνάκια, μέρος ἀπαγεροῦ, κάνουν τὸ ἀνοιγμα τῆς καλύβας καὶ κατὰ τὸν ἴλιω. Τότε τὸ καλύβι τὸ χτυπᾶται ὁ βοριάς στὴν ἀριστερῇ του πλευρᾷ. Ὀλόγυρα στὸ

χτιστά πολὺ ὀβριάζει, ἄρηνον τις περισσότερες φρεσὲς στή μεσιὰ τῆς καλύβας τῆ φρεσῆς, ποὺ φτάνει πάνω στὸ σταυρὸ μὲ τὰ λοφυοδέματα τῆς κατσούλας, γὰρ νὰ μὴν πιάσειν ὁ ἀέρας τὴν σκεπὴν¹. Φυσιολογικὰ τὰ παιδιὰ καλύβια τὰ ἐπιδιορθώνουν κάθε χρόνο.

ΤΟ ΧΑΡΤΙΜΑ ΤΗΣ ΚΑΛΥΒΑΣ

Χαίρεται² ἡ δέμα λέγει ὁ Σαρ. τὸ πλέξιμο τοῦ σκελετοῦ κάθε καλύβας, ὅπως καὶ κάθε βερζιόλετον φρέστη. Χαρτόνων ἢ δένων σημαίνει ὅτι πλέκουν μὲ ὀριζόντια τὰ κατακόρυφα κλαδιά (σελ. 52, 163, 192, εἰκ. 81, 83, 105, 106 ἀρθ. 3).

Μόλις λατὸν τελειώσει ὁ γενικός σκελετὸς τῆς καλύβας μὲ τὰ κατακόρυφα μπουχάκια καὶ τὰ κατακόρυφα, τὸν δωματῶνα ὀλόκληρο ἀπὸ τὸν πάτο ὡς τὴν κορυφή, τὸν χαρτόνων, κάνουν τὰ χαρτώματα ἢ τὰ δεσμάτια, ἀρχίζοντας ἀπὸ κάτω πρὸς τὸ πάνω, μὲ ἄλλα κλαδιά, τὰ διπλά λούρα ἢ τὰ διπλά σταύκια, ποὺ στερεώνουν τὰ μπουχάκια καὶ τὰ κατσούλιονα, τὰ στήγνον, τὰ στρογγύλων.

Περὶ τὴν ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ ὄρθο μπουχτάκια σὲ κάθε μιὰ πύθμη, ἢ καὶ λιγώτερο, τὰ χαρτώματα ἢ διπλά σταύκια, τὰ σταυρώων μὲ τὰ μπουχτάκια, εἶται ποὺ σχηματίζονται οἱ σταυροὶ (σελ. 192 καὶ εἰκ. 81, 83, 105, 106 ἀρ. 5, 116 ἀρ. 5, 126 ἀρ. 11, 131 ἀρ. 7 κλπ.). Πάνω σὲ κάθε σταυρὸ κάνουν τὴν δέση ἢ τὸ δέμα ἢ τὰ δεσμάτια. Δένουν κάθε μπουχτάκι καὶ διπλά λούρα μὲ ταμπούκια (ἀπὸ διπλὸ σπάτορο ἢ βουφλο ἢ ἀπὸ βίτσες, βέργες πλάτωνο, λυριῆς, ἰταῆς, μεταίωνα), ποὺ τὰ στρέβλων βερζιόλια. Σὰ δὲ βρούνη βίτσες ἢ βερζιόλες γὰρ ταμπούκια, σκαίνονται καὶ στρογνὴ ἢ τρυγιά, γὰρ νὰ μὴ βραβεῖται ποτὲ τὸ ἓνα κλαδί ἀπὸ τὸ ἄλλο. Σήμερα μεταχειρίζονται καὶ λεπτὸ σίγμα ἢ καὶ στρογνὴ κερφομένο.

Χαρτόνων ὕψημα τὴν σκεπὴ, κάνουν τὰ χαρτώματα στήν κατσούλα, πλέκοντας ὀριζόντια κλαδιά ἴσαμε τὴν κορυφή της. Δὲ φτάνουν ὅμως νὰ τὰ χαρτώσουν, ὅσο χαμυλὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ καλύβη, καὶ μάλιστα στήν κορυφή της. Κάνουν λοιπὸν ἓνα εἶδος σκαλοπατιῶν. Παίρνουν τέσσαρες φουτζες μὲ διχάλια καὶ τις δένουν διὰ-διὰ σὲ στήμα λυσιότ. Τὶς στήγνον μὲ μωρή ἀνάσταση, διὰ μωρὸς καὶ διὰ πίσσο, καὶ τοποθετοῦν πάνω στὴς διχάλιες τὸν ἓνα σάνδι, τὸ νιματῆ (107). Ἀνεβαίνουν πάνω στὸ νιματῆ καὶ χαρτόνων τὴν κατσούλα. Γιὰ νὰ γίνῃ στερεώτερον, τὴν χαρτόνων μὲ πυκνότερες λούρες, βίτσες ἀπὸ κλαδιά.

Ἀμέτηρη τὰ κλαδιά χειρίζονται γὰρ νὰ μπατῆσαι, νὰ σκολῆσαι τὸ χάρτιμο τῆς καλύβης

1. Βλ. σπογγαίτες, σελ. 210. Τὸ βέσιμα τῆς καλύβης.

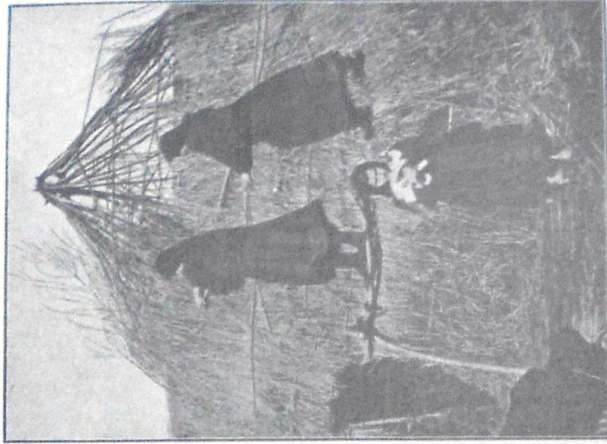
2. Παρθ. Κωνσταῖν, Βασ. Βίος τ. Δ' 272, «ὃ διὰ σπανίον συμπλήρωσις τοῦ σκελετοῦ τῆς ὀροφῆς ἐκατέτο βέρσιμα (ἴσως ἀρχαῖα σπανία=βέρσις) ἔργται ὁ ὀροφιστὸς, χαρτόνων; ὁ ὀροφιστῶναρῆς καὶ χαρτόνων τὸ ὀροφιστῶναρῆς. Βλ. ἡ Συναξιασθ, Κωνσταῖν τ. Γ' 113.

ΤΟ ΟΥΘΟ ἢ ΤΟΥΤΡΑΙΟ ΚΑΛΥΒΗ

καλύβας μὲ τις στενές λούρες, τὶς πυκνές. Περὶμένα ὅλα σφερά, ὄρθο καὶ διπλά λούρα, καὶ δεμένα σταυρωτὰ μὲ τὰ ταμπούκια, σχηματίζου πυκνοῖς, πυκνότερον σταυροῖς.

ΤΟ ΦΡΑΣΙΜΟ ΤΗΣ ΚΑΛΥΒΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΜΟΙ

Μόλις τελειώσει τὸ πλέξιμο τοῦ σκελετοῦ, ἄρχεται νὰ κλείνουν τὶς τρύπες του, νὰ φράξουν τὸ καλύβη, νὰ τὸ

κλαφῶνουν μὲ τὰ φυλλώματα (81, 106 ἀρ. 4, 107)¹. Τὸ σκαπῶνουν πρῶτα ἀπὸ μέσα μὲ λίγο κλαφῆ, γεμίζου ὅλες τὶς τρύπες, γὰρ νὰ ἴσῶσαι. Πάνταε στὰ χαρτώματα, ποὺ εἶναι σκολῆσαι-σκολῆσαι, καὶ ξαπλώων τὸ κλαφῆ σὲ ἑλαφρῆς στρώσεις, τὸ σκαπῶνουν πάνω πάνω ἴσαμε τὴν κορυφή. Ὑστερα ἀρχίζου νὰ τὸ σκαπῶνουν ἑξωτερικὰ, ἀπὸ τὸ χῶμα ἴσαμε τὰ μπουχτάκια, μὲ δεμάτια ἀπὸ διάφορα χαρτώματα καὶ φυλλώματα (ἄχνα, φρέστη, βερζιόλια, σκoiνα, λατσούδια, ὀπούσια, πλατανόφυλλα, ὀξυῆς κλπ.), ὅσα προσφέρει ἡ βλάστηση τοῦ κάθε τόπου. Ξαπλώων τὸ δεμάτι, ἄλλοτε λιγώτερο καὶ ἄλλοτε περισσότερο, ἀνάλογα μὲ χῶνος, τὸ πῶρος ποὺ θέλου νὰ εἶχει τὸ φρέξιμο τῆς καλύβας, καὶ δένουν χῶμα κάθε δεμάτι μὲ βερζιόλες ἀπὸ σκoiνα ἢ λυγαριά. Δένουν τὸ κλαφῆ πάνω στὰ χαρτώματα οἱ τρεῖς γωνίες μὲ τὸν τρούπο ποὺ εἶδαμε (σ. 163), καὶ βάζου παρκαπῶνα στὰ καλύτερα καλύβια τὸ σάλομα.

107. Φράξου τὸ καλύβη μὲ δεμάτια ἀπὸ χαρτώματα. Ἀνεβρασμένους στὸ νιματῆ, λοφυοδέων γύρω-γύρω τὴν κατσούλα μὲ ζουσιόματα λούρα.

1. Τὰ κλαδιά αὐτὰ μὲ τὰ φυλλώματα ἢ Μ. Ζουσιότων (Σαρ. 208) σημαίνει ὅτι δένονται καλύβη (= σκελετοῦ), ὀροφιστῶναρῆς ποὺ δὲν εἶναι νὰ τὴν ἀνοίξου ἀπὸ Σαφρακατῶνας.

Γιὰ ἕνα καλὸ κωνία (106) μὲ δόμῃτρο 4,00-5,00 μ. χρειάζονται εἰκοσι περίπου ζαλιὰ καλαὶ καὶ τετρακόσια σφίτου δειμάτια σάλωμα (ἰδιορρογῆ φινὴ ἐκτός ἀπὸ φουδά), γιὰ νὰ σκεπαστῆ ἀπὸ τὸ χόριον ὡς τὴν κορυφή. Τὸ καλαὶ ὑπολογίζεται μὲ τὰ ζαλιὰ καὶ τὸ σάλωμα μὲ τὰ φορτώματα. Ἄν ἡ γυνίκα εἶναι γερή, κοφιβαλεῖ τὸ σάλωμα καὶ τὸ σάλωμα μὲ τὰ φορτώματα. Ἐποὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δειμάτων οὐ εἶκοσι φορτώματα, δηλ. φορτώνεται εἰκοσι δειμάτια σάλωμα κάθε φορτῶμα. Ἐποὶ πὼς τὸ καλὸ καλύβι θέλει εἶκοσι κατὰ φορτώματα σάλωμα τῆς πρώτης γυνίκα (τῆς πρῆς). Οἱ καλύτες γυνίκαες κοφιβαλοῦσαν φόρτωμα καὶ μὲ εἰκοσιπέντε δειμάτια. Τῆς δεύτερης γυνίκαας τῆς λεγώμενης γερῆς) τὸ φόρτωμα ἀποτελεῖται ἀπὸ δεκάπεντε δειμάτια καὶ ἀνάλογα τὸν ἄλλον, ἀπὸ ὀγτώ ὡς πέντε δειμάτια. Ἐποὶ ὁ ἀριθμὸς ἀπὸ τὰ φορτώματα ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὸ φράξιμο μὲ σάλωμα τῆς καλύβας, διαφέρει ἀπὸ τὴ δὴναμὴ τῆς κάθε γυνίκαας. Τὰ εἰκοσι φορτώματα γίνονται σαράντα ἢ καὶ ἕξηντα, ἂν ἡ γυνίκα εἶναι ἀδύνατη.

Καθὼς δένεται τὸ ἕνα δειμάτι καλαὶ κονιά στὸ ἄλλο, σχηματίζεται δλόγρια μὲ κεφὰ ἀπὸ δειμάτια, εἰς δμοίᾳ. Τρεῖς σειρῆς ἀπὸ κλαὰ ὄρθο (μὲ τὸ σάλωμα πρὸς τὰ κάτω), καὶ ἄλλες τύπες σάλωμα χρειάζονται γιὰ νὰ σκεπαστῆ ὡς τὰ κωνιάρια ἕνα καλὸ κανονικὸ καλύβι. Ὁ κάθε δομὸς σκεπάζεται καλὰ τὸν ἄλλον, γιὰ νὰ μὴ μεταίνον στὸ καλύβι τὰ νεροβόρρα. Γιὰ τὸν κάθε δομὸ μὲ σάλωμα χρειάζονται συνήθως καλὰ φορτώματα τῆς πρώτης γυνίκαας, δηλ. πενήντα δειμάτια περίπου.

Ἀπὸ φράξιμον τὴν καλύβη ὡς τὰ κωνιάρια, ἀνεβαίνον καὶ πάλι στὸ πριπαζί, καὶ νὰ φράξουν καὶ νὰ σάλωσον τὴν κατοσάλα. Πάνω γρῆες-γρῆες δέονται σειρῆς, δομοί, συνήθως ἀπὸ εἰατῖον (πάνω στὸ σπάρτο στέκεται πολὸ ἴσια τὸ σάλωμα) ἢ πλάγιο ἢ σκονίνο ἢ κομφιαρέ ἢ δόφνη (ποὺ φτυρώνει ἄφθονη στὰ ρέματα). Μὲ τὰ φινὰ κατὰ κόνιον τὸ πρῶτο στεγνισμὸ τῆς κατοσάλας, τὴ δομὴ τῆς κατοσάλας ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ καὶ ποὺ ἀδεργόνονται τὰ κωνιάρια μὲ τὰ κατοσάλλοινα. Ἡ δομὴ μὲ τῆς τρεῖς σειρῆς, μὲ τρία στεγνώματα ἀπὸ κλαὰ, τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο, προφυλάει τὴν κατοσάλα. Πάνω ἀπ' αὐτὴν μεταίνον αἱ δομοὶ μὲ τὸ σάλωμα (τὰ ἰδιορρογῆ φινὴ, ψάφες κλπ.).

Τὸ σάλωμα δὲν κρατῆα τὸ νερὸ, δὲ βάζει νερὸ μέσα στὸ καλύβι. Γι' αὐτὸ, ὅταν ἔχον πολὺλο σάλωμα, βάζουν καὶ ἀπὸ τὸν πάτο ὡς τὴν κορυφή. Πέντε τὸ λιγώτερο δομοὶ (σειρῆς) σάλωμα χρειάζονται γιὰ τὴν καλὴ κατοσάλα.

Ὅταν τελειώσει ἡ δομὴ τῆς κατοσάλας, παρατῆνε τὴ σκαλωσιά, παρατῆνε μὲ τὰ πόδια τοὺς πάνω στὴν κατοσάλα καὶ φράξουν καλὰ τὸ στεφάνι ποὺ βριστῆται τὰ κατοσάλλοινα, μὲ δειμάτια ἀπὸ χορτάρια, γιὰ νὰ μὴ μεταίνει νερὸ.

T A Z O S T A P I A

Τὸ κλάρισμα καὶ τὸ σάλωμα περῶνοντα κατόπι, ἀπὸ τὸν πάτο ὡς τὴν κορυφή, καὶ κινῶς γνῶο στὸ κάτω τοίγωμα, στὰ κωνιάρια (91, 92, 99, 102, 104), μὲ κλαδιὰ ποὺ λυγῆνε (ἰτιόβεργες, λυγγοβέρες, κληματοβέρες κλπ.), τὰ ζουσιάρια ἢ τὰ ζουσιάρια

108. Ὅρθα χειμωνιάρια καλύβια. Ὁλόγρια ἔχον καλίμα γιὰ νὰ τὰ προφυλάξῃ. Μερὸς δεξιὰ διαφάνεται μεγάλο ἐφιδωτὸ διπλα καλύβι, μὲ σφισσοτῆ στέγη.

(Στὴν Μίσηρον καὶ Θεωριὰ Τησοῦα στὸ ἄβυθ τῆς Λοσιάλας).

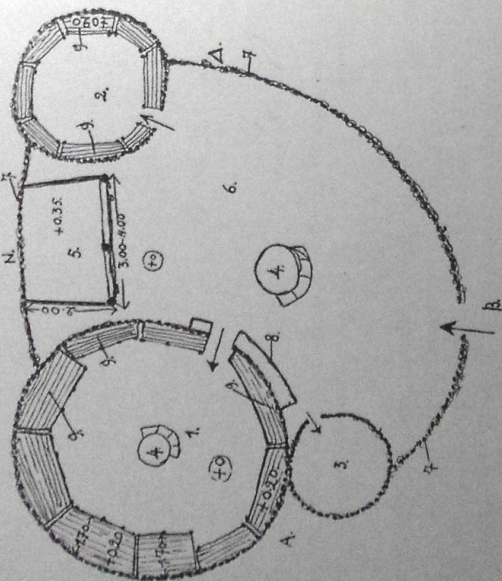
λοῦρα, ἢ τὰ στεγνάτια ἀπὸ λοῦρους ἢ τοὺς ἔξω λοῦρους, ποὺ κρατῆνε καλὰ τὸ κλαὰ (107, 108, 142, 143, 152, 153 κλπ.). Ἀπορροδῆνον γνῶο γνῶο τὸ καλύβι μὲ ζουσιάρια, κῆνον τὴ δόση μὲ τοὺς λοῦρους (δηλ. τῆς ἰτιόβεργες κλπ.). Καὶ γιὰ τὸ λογοδορίατα χρειάζονται τρεῖς γυνίκαες. Τὸ καλύβι πιά, καλὰ στεφρομένο, σκαλάει ἐντέλως. Τὰ καλὰ λογοδορίατα καλύβια χρειάζονται πέντε ζαλιὰ καλαὶ. Ἐποὶ καλύβια εἶναι τὰ καλιάρια καὶ τὰ μεγαλύτερα, αὐτὰ ὅπου κατοικοῦν. Γίνονται ὅμως μὲ καλὰ λογοδορίατα καὶ πολὺς ἄλλες μικρότερες καλύβες γιὰ τὸ κατοικίω, παρακαλύβες κλπ.

H ΔΕΥΤΕΡΗ ΜΕΓΑΛΗ ΣΚΕΠΗ ΤΗΣ ΚΑΤΣΟΥΛΑΣ

Στὰ καλὰ καὶ πολὸ μεγάλα ὄρθα καλύβια, μὲ τὰ γερὰ ὄρθα κωνιάρια, τὰ κωνιάρια καὶ τὰ στερεὰ ζουσιάρια, φτιάνον καὶ ἐπαρροδοθη στέγη, τὴ σκεπὴ τῆς κατοσάλας. Τῆ βάζουν πάνω ἀπὸ τὴ σκεπὴ μὲ τοὺς δομοὺς ἀπὸ τὰ χορτάρια ἢ μὲ τοὺς δομοὺς ἀπὸ τὸ ἔλαφρὸ σάλωμα.

Η πόδια ή λυσιά (1,35 x 0,65 μ. περίπου) του φριτζιάτου είναι στα άπλούτερα φριτζατοκόνακα βεργιάλεχτη, δίκως και στα καλύβια. Σε όλα τ' άλλα όμως γίνεται από σπινίδες πελεκημένες ή από λατίσιες σπινίδες απελεκητες, τις σχίζες (100, 142, 144, 148, 149). Τότε είναι ψηλότερη (1,80 μ. περίπου) και έχει ένα λατίσιο μάνταλο.

Ατ' έξω από το φριτζιάτο και διόγυργα του μεριζοί Σαφ., που μένουν μονιμώτερα

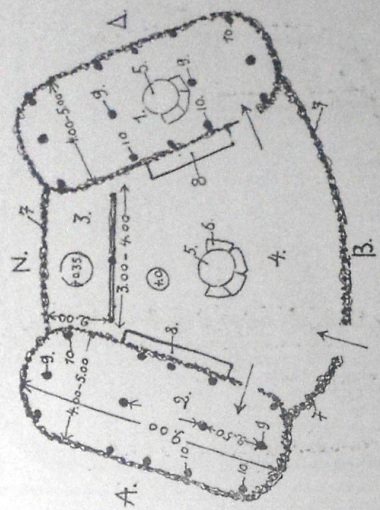
145. Κάτοψη από επικό φριτζατοκόνακο δαγιάλεχτα με τρία όρθια καλύβια.
 1. Το μεγάλο κονάκι.— 2. Παρακαλύβια ή καλύβια.— 3. Καλυφόρα.
 4. Πασσατιά ή γωνιά ή βέρα.— 5. Το φριτζιάτο ή ο ίσκιος ή το άποσμο ή το κρεβάτι.— 6. Το φριτζιάτο-αύλη.— 7. Η φράχτη-φριτζιάτο.— 8. Πεζούλι.— 9. Τα κρεβάτια.
 (Σύμφωνα Γιοσέρη και Βασιλή Τσάκου, Βίγκινο).

γύρω από χωριά (Βασιτιά, Λειβαδιά), φτιάχνουν ένα δεύτερο φράχτη, χαμηλότερο από το φράχτη του φριτζιάτου, που απέχει απ' αυτόν 2,00 μ. περίπου. Με το δεύτερο αυτό φράχτη, που κυκλώνει το φριτζιάτο, σχηματίζεται ένας χώρος, ή σοδιά, κατάλληλος για παχνί, όπου βάζουν τα ζωντανά ζώ, τα άλογα, τα μουλάρια, τα γοιμάρια, ο σύβρος ή άλογο-σύβρος, που τις περισσότερες φορές είναι μακρύτερα από το κονάκι. Στόν ίδιο φέρονται το δελινό και τα γάδια για να τ' άδηξούν.

Στο φριτζιάτο-αύλη δέχονται τους ξένους και κεί περιόνη όλη σχεδόν την οικο-

γενειακή τους ζωή. Δουλεύουν, ζυμώνουν, κάθονται, τρώνε, και κοιμούνται πολλές φορές το καλοκαίρι, όταν δεν έχουν φριτζιάτο-άποσμο. Οι γυναίκες αβίζουν, πλέκουν, κεντάνε, ξαίνουν και λαναρίζουν τα μαλλιά, γνέθουν, μασουρίζουν, ιδιάζουν και — από τον Αύγουστο και πέρα — στήνουν έξω και το άργαλειό. Στο φριτζιάτο κάθονται όλα τα νοικοκυριά τους με λιγώτερο βίτανο και περισσότερη άπλογοριά.

Στη μέση της αύλης του φριτζιάτου μπαίνει μια δεύτερη γωνιά ή πασσατιά ή

146. Κάτοψη από διπλό βεργιάλεχτο φριτζατοκόνακο με δυο μεγάλα δίπλα καλύβια σκεπασμένα με σχίζες και πέτρα. Βλ. και επίε. 148, 149.

1. Το καλύβι για το κατοικό.— 2. Το καλύβι για ν' άποβραίνουν το βίος του σπαιτού.— 3. Το φριτζιάτο-ίσκιος.— 4. Το φριτζιάτο-αύλη.— 5. Γωνιά ή πασσατιά.— 6. Τα γωνιολάβια ή οι παυριάζοι.— 7. Το φριτζιάτο-φράχτη.— 8. Τα πεζούλια.— 9. Οι μεσαιάνες φράχτες.— 10. Οι πλαγιανές φράχτες.

(Σύμφωνα Άντ. Κούτση, Δομικά, Οτρίσι).

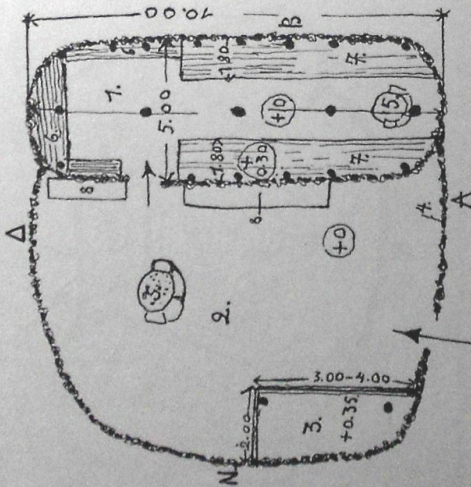
βέρα' σε όλα τα φριτζατοκόνακα, ξεχειμαδιά ή καλοκαιρινά (141, 143 άρ. 11 και 13, 145 άρ. 4, 146 άρ. 5 και 6, 147 άρ. 5, 149). Έχει ψηλά γωνιολάβια, που καταλήγουν σε τοιχώματα (143 άρ. 13), για να μη σβάνει ή φωτιά. Έχει ψήγουν το ψομί τους, μεριμνούν στην παροροσιά (143 άρ. 13), βράζουν το γάλα στο καζάνι, νερό για να πλένουν τα ρούχα τους, που τα στεγνώνουν στη φράχτη του φριτζιάτου, κλπ.

Μπροστά στα καλύβια γίνονται μπαράκι με κορμούς από έλατα ή πεύκα, τα πε-

1. Βλ. πασσατίου, επίε. 371 κββ.: Η πασσατιά ή βέρα ή γωνιά.

Τὸν περίφραστο τοῦτο γῶφο (σελ. 254), ποὺ συνηθίζουν μερικὸι τοποαναφοῦ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες, πολλοὶ τὸν λένε *φριτζάτο* καὶ ἄλλοι *ταυράδα*. Γιατὶ τὸν φριζοποιεῖν καὶ γὰρ ἀρμεγόνον ἐκόλου οἱ γυναῖκες διὰ φορῆς τῆ μέρα τὴν λιγυρὰ (πέντε - δέκα) γῖδια, ποὺ φυλάει κάθε Σάβ. γὰρ νὰ ἔχει λίγο γάλα ἀπὸ τὸν Ἀγρόστο ὡς τὸν Ὀκτοβρῆ ποὺ φεγγώνουν καὶ τὰ χειμαδιά!

Ὁ φριζῆτης ἔχει ὕψος 1,00 μ. περίπου καὶ σχῆμα στεφαναγοῦ ἢ ἐλλειψοειδές (147α α.φ. 3). Ἡ πόρτα του, ἡ *λασιά*, γίνεται τέσσερα-πέντε μέτρα μακριὰ ἀπὸ τὴν εἰσοδο τῆς

147. Κάτοψη ἀπὸ μὲν φριτζοκονάκιου.

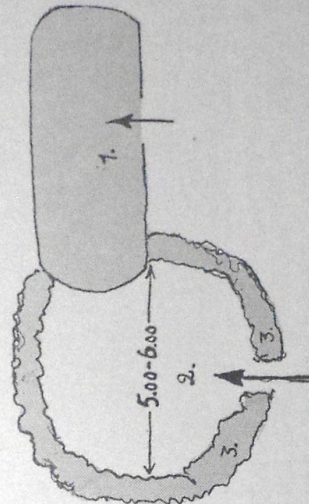
1. Μεγάλο ὀρθόγων βραχύτερο κονάκι σκεπασμένο μὲ στέγες καὶ πέταρα.— 2. Τὸ φριτζάτο-αὐλή.— 3. Τὸ φριτζάτο-τοῖχος (εἶναι ἐλαστὸς μὲ στέγες καὶ ἀπὸ τῆς δικτακῆς πέτρας).— 4. Ἡ φριζῆ ἀπὸ τὸ φριτζάτο.— 5. Ἡ παροιστὰ ἢ βίτρα ἢ γωνιά. (τῆς καλύβης ἢ βίτρας ἔχει μεταφρασθεὶς στὴν ἀρχαὴ κοινὰ στὰ *πλασιὰ*).— 6. Τὰ κεφάλαια γὰρ νὰ ἀνοίχθαι νὰ νοικοκυρᾶ καὶ τ' ἄρτια.— 7. Πικρὰ κεφάλαια γὰρ νὰ κἀθῶνται καὶ νὰ κομπούνα.— 8. Πεζούλια.

γὰρ τὰ πρόφρασα ἀγγεῖα τῆς μαγευτικῆς, τὸ *κερβανάκι* μὲ τὰ *γαλιώματα* (150 α). Σὺ γὰρ δὲν λείπει καὶ τὸ *ντιμπάκι* (σ. 242) γὰρ εἰς ταυντίες μὲ τὸ γαιούρι ἢ τὸ φρέσκο τυφί.

Στὰ πεζούλια τοῦ φριζῆτου, ὅταν τὸ φριτζατοκόνακο δὲν ἔχει φριτζάτο-τοῖχο, ποὺ θὰ δοῦμε παλαιάτου, κἀθῶνται οἱ τοποαναφοῖοι, συζητοῦν γὰρ τὴ δουλειὰ τους καὶ δέχονται φίλους καὶ ξένους. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὰ καλύβια ποὺ ἔχουν ἕνα μικρὸ

τήριμα ἀσκέπαστο στὴ μιὰ στενὴ πλευρὰ τους, περιζωλισμένο μὲ φριζῆτη (147α). Τὸν περίφραστο τοῦτο γῶφο (σελ. 254), ποὺ συνηθίζουν μερικὸι τοποαναφοῦ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες, πολλοὶ τὸν λένε *φριτζάτο* καὶ ἄλλοι *ταυράδα*. Γιατὶ τὸν φριζοποιεῖν καὶ γὰρ ἀρμεγόνον ἐκόλου οἱ γυναῖκες διὰ φορῆς τῆ μέρα τὴν λιγυρὰ (πέντε - δέκα) γῖδια, ποὺ φυλάει κάθε Σάβ. γὰρ νὰ ἔχει λίγο γάλα ἀπὸ τὸν Ἀγρόστο ὡς τὸν Ὀκτοβρῆ ποὺ φεγγώνουν καὶ τὰ χειμαδιά!

Ὁ φριζῆτης ἔχει ὕψος 1,00 μ. περίπου καὶ σχῆμα στεφαναγοῦ ἢ ἐλλειψοειδές (147α α.φ. 3). Ἡ πόρτα του, ἡ *λασιά*, γίνεται τέσσερα-πέντε μέτρα μακριὰ ἀπὸ τὴν εἰσοδο τῆς

147α. Κονάκι μὲ φριτζάτο-φριζῆτη ἢ ταυράδα στὴ μπάντα.

1. Καλύβη.— 2. Φριτζάτο-αὐλή.— 3. Ἡ φριζῆ ἀπὸ τὸ φριζάτο.
- Συχνὰ πάλιν ἀπὸ τὴν αὐτὴ στήνεται καὶ ἑπιπέδη στέγη σὺν ταυράδα.

καλύβης, γὰρ καθαριότητα καὶ ἡσυχία. Μέσα στὴ φριζῆτη ἔχουν ξύλινα πεζούλια γὰρ κἀθῶνται οἱ τοποαναφοῖοι καὶ νὰ δέχονται τοὺς ξένους. Στὸν ἴδιον τοῦτο γῶφο κἀθῶνουν συχνὰ τὰ νοικοκυρᾶ τοὺς καὶ ἐργάζονται οἱ γυναῖκες. Γὰρ αὐτὸ οἱ πλουσιώτεροι τὸν κἀθῶνουν μεγαλύτερο καὶ, γὰρ νὰ ἔχουν ἱστικι, σκεπάζουν κομιὰ φορὰ τὸν περιζωλισμένο τοῦτο γῶφο. Μπήγουν ὄρθιες φοῦρκες καὶ φριζῆτου μὲ ἑπιπέδη στέγη μὲ κἀθῶν καὶ φτέρες σὺν ταυράδα.

1. Τὸν Ἀγρόστο στεφάνουν τὰ πρόφρασα καὶ γάλα γὰρ εἰς οἰκογενεῖς τοὺς σὲ ταυράδα ποὺ ἔχουν μόνον καλύβια, στὰ Μακεδονικὰ βουνὰ περιφρασκένται ἀπὸ τὰ λίγα αὐτὰ γῖδια ποὺ φυλάει κάθε οἰκογενεῖα. Ὅσο περισσότερο τὸ κἀθῶν βουτάφο. Ὅλη τὴν ἀλλὴ ἐσοχὴ τὰ λίγα γῖδια τὰ βάζουσι καὶ τ' ἀρμεγόνον μὲν στὰ καλύβια. Ἀπὸ εἰς ἀρχῆς τοῦ Ἀγρόστου τὰ κἀθῶν κομπούνα κοπιὰ καὶ τὰ φράζουσι γὰρ ἔργημα σὺν ἀρμεγόμενον τοῦτο γῶφο κοντὰ στὰ καλύβια. Συνήθως ὁμοῦς τὰ πέντε σὲ ἕλλη ταυράδα, ποὺ κἀθῶνουν μακριὰ ἀπὸ τὰ κονάκια.

